

**ТУҶЧӢ МИРЗОД,
РОЗИҚ ҲАМИДОВ ВА МИРЗОХУҶАИ ПИРЗОД**

АДАБИӢТИ ТОҶИҚ

**Китоби дарсӢ барои синфи 5-уми муассисаҳои
таҳсилоти умумӢ
(нашри сеюми ислоҳшуда)**

**ВАЗОРАТИ МАОРИФИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ТАВСИЯ КАРДААСТ**

**Душанбе - 2013
«ҲочӢ Ҳасан»**

ББ 83.3 (2 тоҷик) Я 72

М - 65

Туйҷӣ Мирзод ва диг.

Адабиёти тоҷик (Китоби дарсӣ барои синфи 5). - Душанбе:
Ҳочӣ Ҳасан, 2013. - 304 с.

Хонандаи азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст ва то метавонед аз он баҳра бардоред. Шоиста бошад, агар онро мисли гавҳараки чашматон эҳтиёт намоед. Кушиш ба харч диҳед, ки соли оянда ҳам ин китоб тозаю озода бошад ва ҳамин тавр дастраси додари хоҳарҳоятон гардад ва ба онҳо низ хизмат кунад.

Ҷадвали истифодаи иҷоравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

ISBN 978-99947-37-22-2

© Т. Мирзод, Р.Ҳамидов, М. Пирзод- 2013

© Ҳочӣ Ҳасан - 2013

АДАБИЁТИ ШИФОҲӢ

ФАРҚИ АДАБИЁТИ ШИФОҲӢ АЗ КИТОБӢ

Адабиёти бадеӣ асосан ду навъ мешавад: а) адабиёти шифоҳӣ; б) адабиёти китобӣ. Дар ҷомеа аввал адабиёти шифоҳӣ, яъне фольклор замонҳое, ки ҳанӯз хат вучуд надошт, пайдо шуда буд. Одамон ғаму шодӣ, орзуо омоли хешро даҳонӣ, бадохатан дар нақлу ривоятҳо, афсонаю асотирҳо, суруду таронаҳо баён мекарданд. Ин гуфтаҳо аз авлод ба авлод, аз насл ба насл, аз аср ба аср гузашта такмил меёфтанд ва оҳиста-оҳиста жанру намудҳои адабиёти шифоҳӣ шакл мегирифтанд.

Баробари пайдоиши хат адабиёти китобӣ ҳам оғоз меёбад. Ва ашхоси босавод адабиёти шифоҳиро ҷамъ намуда ба шакли китоб омода месозанд. Бештари асарҳои халқӣ бо ҳамин роҳу восита то замони мо омада расидаанд.

Адабиёти шифоҳӣ моли халқ аст. Яъне, соҳиби нақлу ривоят, афсона, суруду таронаҳо мову шумо ҳастем. Имрӯз низ халқ асар эҷод мекунад ва эҷодиёти онҳо дар маҷмӯаҳои дастҷамъӣ ба таъбир мерасанд. Адабиёти китобӣ эҷоди ашхоси муайянанд, ки дар замону макони мушаххас зиндагӣ қарда, асар эҷод намудаанд. Масалан, устод Рӯдакиро гирем. Ӯ дар соли 858 ба дунё омада, соли 941 вафот қардааст. Ва ӯ қасидаи “Шикоят аз пирӣ”, “Модари май” ва асарҳои дигарро офаридааст. Ин андешаро нисбати нақлу ривоят ва суруду таронаҳое, ки дар ҳаққи Восеъ гуфта шудаанд, баён қарда наметавонем. Зеро нақлу ривоят ва суруду таронаҳоро шахсони номаълум, яъне халқ эҷод қардааст.

Адабиёти шифоҳӣ аз лиҳози забон ва тарзи баён ҳам аз адабиёти китобӣ фарқ мекунад. Забони асарҳои халқӣ сода, ғаммо буда, мардум онро зуд қабул мекунанд. Ибораорӣ, истифодаи калимаю ибораҳои душворфаҳм ва бегона дар онҳо дида намешавад, вале дар адабиёти китобӣ зиёдтар ба назар мерасад.

Дар забони асарҳои халқӣ лаҳҷаву шева бештар истифода мешавад. Ҳатто як афсонаи халқиро мардуми ноҳияҳои гуногун бо лаҳҷаҳои хеш накл мекунад ва ҳангоми ҳикояи он ҳамон калимаю ибораҳои хоси маҳалли худро истифода мебаранд. Аз ин хотир, агар ягон афсонаро намояндаи як маҳал ба мардуми маҳалли дигар накл кунад, фаҳмидани забони он афсона барои онҳо душворӣ мекунад.

АФСОНА ЧИСТ?

Афсона яке аз жанрҳои қадимии эҷодиёти даҳонакии халқи тоҷик ба ҳисоб меравад. Бисёр муҳаққиқони фолклоршинос пайдоиши жанри афсонаро ҳанӯз ба оғози ҷамъияти ибтидоӣ нисбат додаанд.

Афсонаҳои қадим мувофиқи тахайюлотҳои одии одамон дар бораи ҳодисаю воқеаҳои ҳаёлангез ва дур аз ҳақиқат эҷод шудаанд. Дар онҳо деу ачина ва дигар ашӯ, ки халқ парастӣш мекард, амал менамуданд. Минбаъд афсона дар эҷодиёти халқӣ асосиро ишғол намуда, аз ҳар ҷиҳат инкишоф меёбад.

Чунон ки муаллифони «Лугати истилоҳоти адабиётшиносӣ» қайд кардаанд: «Халқи тоҷик дар афсонаҳои худ қаҳрамонҳои мардуми меҳнатқаш, адолат, вафодорӣ, садоқат ва дигар хислатҳои неки инсонро тараннум кардааст. Дар афсонаҳои ҳаҷвӣ ба ҷуз ҳазлу шӯҳҳои латиф, зулму ситам, бедодӣ, ҳасисӣ, фиребу макри давлатмандон, аҳли дин ва дигар намояндагони табақаҳои ҳукмрон ба зерӣ танқиди саҳт гирифта шудаанд».

Афсонаҳои тоҷикӣ ба панҷ навъ тақсим шуда, маъмултаринашон афсонаҳои тилисмотӣ ва ҳаҷвӣ ба шумор мераванд.

Намуди қадимтарини жанри афсона - афсонаҳои тилисмотӣ ё ба тариқи дигар ғӯем, афсонаҳои сеҳрангез ба ҳисоб мераванд. Дар ин гуна афсонаҳо халқ аз ҳодисаҳои ҳайратангез, ғавқулода, ки бештар дар тасавури одамон пайдо мешаванд, накл мекунад. Қаҳрамони ин намуд афсонаҳо дев, ачина, ғул ва паҳлавонони ҷасур, ки ба муқобили онҳо мубориза мебаранд, мебошанд. Ин намуди афсонаҳо аз ҷиҳати сохти композитсионӣ, яъне устухонбандӣ ё усули нигориш ба дигар намудҳои афсонаҳо шабоҳат доранд.

Аксарияти афсонаҳои тоҷикӣ ба тариқи зерин сар мешаванд: «Буд набуд, як подшоҳ буд, вай се писар дошт...», «Дар замони хеле қадим як марди бечорае буд...» ва монанди инҳо. Афсонаи «Эраҷи тилисмишкан», ки ба гуруҳи афсонаҳои сеҳрангез дохил мешавад, ба тариқи зайл оғоз меёбад: «Дар яке аз мамлакатҳои Шарқ марди ҳунарманде буд, ки Хирадманд ном дошт. Вай дар Хатлон зиндагӣ мекард. Чанде нагузашт, ки ӯ дар ҷанги деу тӯронӣ асир гардид ва аз вай дигар хабаре нашуд. Вай як писар ва чор духтар дошт...».

Афсонаҳои тоҷикӣ хотима доранд, ки хотимаи ҳар кадоми онҳо мувофиқи мазмун андаке тағйир меёбад. Вале як ҷиҳати муҳими хотимаи афсонаҳо, пеш аз ҳама, дар он аст, ки дар онҳо қаҳрамони дӯстдоштаи халқ ҳамеша аз болои ҳар гуна амалиёт галаба мекунад, душманро шикаст медиҳад. Зеро ин орзую омоли халқ буд ва халқ орзуи худро дар зимни ҳамин гуна образҳои офаридааш: Эраҷ, Кали Зирак, писари подабон ва ғайра инъикос менамуд. Аз ин ҷост, ки афсонаҳо ба гунаи «Онҳо ҳама ба мақсад расиданд» ба охир мерасанд, ки ин, албатта, ба сомеон таъсири калон расонида, онҳоро ба зиндагӣ рӯҳбаланд мекунад.

Намуди афсонаҳои ҳаҷвӣ – маишӣ дар эҷодиёти ҳар як халқ ва умуман, дар байни намудҳои афсонаҳо мавқеи калонро ишғол мекунад. Сабаби ин дар он аст, ки дар ин гуна афсонаҳо ҳаёту маишати халқ ба таври ҳақиқӣ тасвир меёбад. Халқ дар ин гуна афсонаҳо зулму истисмор, фиребу найранги подшоҳон ва дигар намояндагони табақаи болоии ҷамъиятро ба зерин тозиёнаи танқид мегирад. Дар афсонаҳои ҳаҷвӣ – маишӣ хислату характери қаҳрамонони асосӣ: Кали Зирак, Алдар Кӯса ситойиш ёфта, нодонию гумроҳии шахсони алоҳида, шоҳони золим, ҳокимони ситамгар ба зерин тозиёнаи танқид гирифта мешаванд.

ЭРАЧИ ТИЛИСМШИКАН

Дар яке аз мамлакатҳои Шарқ марди хунарманде буд, ки Хирадманд¹ ном дошт. Вай дар Хатлон² зиндагӣ мекард. Чанде нагузашт, ки ӯ дар ҷанги деу тӯрониён асир гардид ва аз вай дигар хабаре нашуд. Ӯ як писар ва чор духтар дошт. Писараш дусола буд ва Эрач ном дошт. Аз хурдсолӣ дар вай осори шучоатмандӣ ва зиракӣ дида мешуд. Вақте ки ба синни ҳафт расид, ӯро модараш ба мактаб дод. Дар муддати як сол аз ҳамдарсони худ пешқадам шуд. Ҳамаи кӯдакон ӯро нағз дида, дар вақти истироҳат ва танаффус ба гирди ӯ ҷамъ гардида, дар ҳар коре аз вай ёрӣ ва мадад металабиданд. Ин бача ҷашмони сиёҳи қозибанок, сурати гандумранг ва қомати зебо дошт.

Чун ба синни ёздаҳ расид, дар байни бачагони мактаб бо далерӣ, ҳушёрӣ ва зиракӣ ном баровард.

Рузи иди Наврӯз³ табиат тамоми зебоиҳои худро намоиш меод, бачагон ҳам ҳар як ба андозаи даркорӣ худро намуда, мисли гулҳои баҳор шукуфта буданд. Тамоми бачагон дар боғ ба гирди Эрач ҷамъ омаданд. Эрач гӯё Офтоб ва бачагони дигар ситораҳои дурахшанда буданд, ки гирди ӯро печонда гирифта буданд. Ҳамаи онҳо дар як боғи зебо, ки пур аз гулҳо буд, сайру гашт мекарданд.

сохт. Модараш ўро ба оғушаш кашида зорӣ кард, ки сабаби гамгинии худро гӯяд. Эрач он воқеаро, ки дар боғ гузашта буд, гуфт. Ва ин ба модари вай ҳам сахт таъсир кард, лекин ў фарзандашро дилбардорӣ намуда гуфт:

- Писараки азизам! Ғам нахӯр, падари ту ҳам ба наздикӣ аз сафар гашта меояд.

Эрач чун калимаи «падар»-ро шунид, охи сарде кашид ва малолангезона гуфт:

- Сафар ҳам ҳамин қадар дароз мешавад? Аз рӯзе, ки ман худро шинохтам, падарамро надидам ва ту ҳар вақт маро бо ваъдаи «аз сафар меояд» тасалло медиҳӣ.

Вақти хӯроки шом шуд, ба пеши Эрач хӯрок монданд.

-Ман хӯрок намехӯрам – гуфт.

-Чаро? – пурсид модараш.

- То нагӯӣ, ки падарам кучо рафтааст, чӣ гуна сафар карда ва кай меояд ва чӣ хел нишона дорад, ман хӯрок намехӯрам. Бояд ҳақиқати воқеаро гӯӣ, падарам зиндааст ё мурда? Ин саволи чиддӣ ва мутаассиркунандаи⁵ Эрач хоҳаронашро ҳам аз хӯрок хурдан боздошт.

- Писари азизам! Падари ту марди хунарпеша буд. Қомати баланд, тану бозувони тавоно, чашму абрӯвони сиёҳ, чеҳраи кушод дошт. Вай доимо барои озодии ҳамватанони худ бо девҳо, ки душманони мо ҳастанд, ҷанг мекард. Ҳоло чанд сол аст, ки дар қалъаи Ҳазар дар тилисми девҳо асир аст.

Эрач бо шунидани калимаи «дев» ва «тилисм» ҳайратомезона ба модари худ гуфт:

- Модарчон! Дев ва тилисм чист?

Модараш ҷавоб дод:

- Ба тавре, ки шунیداам, девҳо махлукҳои бисёр бадҳайбат, хунхӯр, золим ва бераҳм ҳастанд. Чашмҳои калони бадҳайбат, дандонҳои дарози тез ва шох доштаанд, гӯшҳояшон монанди гӯши гов будааст. Сӯрохи биниашон монанди кубур ва даҳонашон монанди ғор аст. Дар ҳар ҷо касеро, ки диданд, ўро асир карда аз меҳнати ў ишқамҳои калони худро сер мекунанд. Душмани осойиши халқи кишвари мо ҳастанд. Одамони осударо чӣ дар хушкӣ ва чӣ дар об ноосуда мекунанд. Ҷойи онҳо дар ҷазирае будааст, ки атрофи онро тамоман об печондааст. Ҳар вақт, ки аз ин ҷазира берун омаданӣ шаванд, парίδα ба ҳаво мебароянд ва худро монанди балоҳои осмонӣ ба хушкӣ

Пахлавони деҳаи ҳамсоя дид, ки як бачаи 15-16-сола ба майдон даромад, аз гӯштингири худдори карда гуфт:

- Ту бача ҳастӣ, бо бачагон гӯштин гир!

Ин гапи вай ба Эрач саҳт расид ва ӯ гуфт:

- Бачаам ё не, корат набошад, ҳунаратро нишон деҳ!

Инро гуфту бо дасти рости худ дасти пахлавонро гирифта чунон ба тарафи худ кашид, ки вай аз Эрач ду-се қадам гузашта рафт. Пахлавон ҷиддӣ будани гӯштинро фаҳмида ба Эрач даровехт. Эрач аз гиребони пахлавон гирифта, ӯро ба тарафи худ саҳт кашида ҳам шуд ва сипас аз болои сараш гузаронида ба замин зад ва худ мисли шоҳин ба болои синаи вай баромада нишаст. Аз ҳар тараф садои чапакзанӣ ва сурнаю карнай баланд шуд. Раиси деҳа ва чандин одами дигар ба вай инъомҳо (мукофотҳо) доданд ва Эрач он инъомҳоро ба сурнайчиён бахшид.

Он рӯз Эрач дар аспдавонӣ ва тирандозӣ ҳам ҷойи якумро гирифт. Дар охири маърака аз тарафи раиси деҳаи Эрач ба вай аспи гулибодом инъом шуд. Ҳама ба хонаҳои худ баргаштанд ва аз ҳамон рӯз номи Эрач машҳур шуд.

Иттифоқо, пас аз чанд рӯз корвони деҳаи Эрачро роҳзанон ғорат карданд ва раиси деҳа Эрачро бо чанд кас барои дастгир кардани роҳзанон фиристод. Эрач гуфт:

- Бай-бай, ин муқаддимаи ҷанги девон аст.

Вай бо панҷ кас ба муқобили 15 роҳзан рафт. Вақте ки ба наздикии роҳзанҳо расиданд, роҳзанҳо дар истироҳат буданд. Чун шаб торик буд, то дами субҳ сабр карда, чор касро барои гирифтани пеши роҳи роҳзанҳо монд ва худаш бо як кас ба онҳо ҳамла овард. Ҷанги саҳте ба вуқӯъ пайваст. Роҳзанҳо хеле саросема шуданд. Чор нафари роҳзанҳо кушта шуданд, боқимондагон хостанд гурезанд, лекин ба дасти он чор каси Эрач мондагӣ асир афтоданд. Яке аз роҳзанҳо мехост гурезад, вале Эрач чунон ба паси гардани ӯ бо мушт зад, ки вай ба замин афтод ва ҳамон лаҳза ҷон дод. Дигаронро бо ҳамин чизу чора ба деҳа оварданд. Аҳли деҳа ба роҳзанҳо ҷазо доданӣ шуданд. Эрач гуноҳи онҳоро талабида, ба роҳзанҳо гуфт:

- Шуморо ба ҳамин шарт озод мекунем, ки дигар аз талаву тороҷи моли халқ даст кашед, ки ин кори девони хунхор аст.

Эрач аз ин ғалабаи худ як шамшер инъом гирифт ва ба аспаш савор шуда ба хонааш рафт.

Адовати девҳо дар дили Эрач рӯз то рӯз зиёд мешуд ва ӯ

рафт. Лекин он шахс ба ӯ нигоҳ накарда, машгули хондани чизе буд. Эрач бодикқат нигоҳ карда дид, ки вай пирамарди хушсурату нуронӣ ва тануманд аст. Эрач боадабона ба вай салом дода рост истод. Он шахс сари худро бардошта, ҷавоби саломи ӯро дод ва:

- Бинишин! – гуфт ва боз ба хондани китоб машғул шуд. Пас аз чанд дақиқа сари худро бардошта ба тарафи Эрач нигоҳ кард ва аҳволпурсӣ намуда гуфт:

- Аз кучо меой ва ба кучо меравӣ?

- Ман ҷавони сайёҳ ҳастам, сайругашт мекунам. – гуфт Эрач.

Пирамард гуфт:

- Эрач ҳақиқати гапро гӯй! Ҳал шудани мақсади ту ба дасти ман аст.

Эрач ҳайрон ва дар ташвиш буд, ки ин пирамард ном ва мақсади ӯро аз кучо донист. Ҳарчанд хост, ки худдорӣ кунад, аммо натавониста саргузашти худро як ба як гуфта дод. Он мард бихандид ва гуфт:

- Албатта ба мақсад мерасӣ.

Эрач ҳарчанд мехост кӣ будани ин шахси бузургро пурсад, вале шарм кард, танҳо ҳамин қадар гуфт:

- Эй падари азиз, дар ин макон барои чӣ танҳо нишастаед?

Пир ҷавоб дод:

- Ман дар ҳар ҷойи хуб метавонам истиқомат кунам, вале ба ин ҷо барои хизмат кардан ба турониён ва барқандани асоси зулми девон, барҳам задани тилисм ва домҳои онҳо омадаам.

Эрач чун номи дев ва тилисмро шунид, аз ҷои худ хеста, таъзим дода хомӯш истод ва дар дили худ мегуфт, ки ин пирамард дар кори ман роҳбарӣ карда метавонад. Ман бояд аз ӯ мадад хоҳам. Он шахс Эрачро ба нишастан амр карда гуфт:

- Эрач! Ман аз нияти ту огоҳ ҳастам ва ба ту роҳбарӣ хоҳам кард. Лекин дар пешомадҳо қавидил бош ва ба дурустӣ қадам мон! Бе фидокорӣ, далерӣ, часурӣ ва бе кушиш ба мақсад расидан мумкин нест.

Эрач сари худро тасдиқомез мечунбонд.

Он шахс баъд аз ин гуфтаҳо аз тарафи рости худ шамшереро гирифта ба ӯ дод.

- Ташаккур, эй падари азиз! - гуфт Эрач.

Пир чун ин суҳанро шунид, муҳаббаташ ба вай зиёд шуд ва бо дасти худ шамшерро ба камари ӯ баста, пешонаашро бӯсид.

- Шин ва аввалин роҳнамоиро шунав! – гуфт ӯ ба Эрач.

камон ба китф, найзае ба даст ва шамшере ба миён карда буд. Вай ба муқобили лашкари дев истода, мубориз талаб кард. Ногоҳ аз тарафи девон як нафар филсавор ба болои сари худ як санги осиб гузошта, бо гурзи ҳафтсадмании каллаи говмонанд ба майдон даромад ва чунон наърае зад, ки ҳамаи аспон рамида, аз ҷой частанд ва замин ба ларза даромад. Ҷавони тӯронӣ чун худро дар муқобили деви кӯхпайкар дид, далерона аспи худро ба пеш ронда, бар зидди вай шамшер бардошта, ба ҷанг даромад. Дев низ фили худро ба ҳаракат дароварда, шамшери ӯро бо сипар рад намуд. Дев бо гурз ба вай ҳамла кард. Ҷавони далер худро ба зери сипар пинҳон кард ва дев ба сари ӯ бо газаб чунон гурзе зад, ки миёни аспаш шикаст ва аз зарбааш заминро кӯх ларзид. Дар ин вақт фавран ба ҷавон аспи дигаре аз тарафи лашкари Тӯрон расониданд. Вай худро зуд ба болои асп гирифт ва бо шамшери даҳгазӣ ба китфи рости дев чунон зад, ки аз бағали чапи вай гузашт ва дев мисли кӯх ба замин ғалтид. Чанд деви дигареро, ки аз паси ӯ ба майдон даромада буданд, бо як зарби шамшер сар аз тан ҷудо кард. Ногоҳ аз тарафи ӯрдуи девон Ҳенгил ном дев, ки дар зӯрмандӣ ба чандин дев баробар буд, ба майдон даромада ба он ҷавон ҳамла намуд ва бо каманд вайро аз руи асп ҷудо карда ба қалъа бурд. Худ боз ба майдон омада истод ва мубориз талаб кард. Чандин тан аз лашкари Тӯрон ба майдон даромада, баъзе

дигари дев якбора ба Эрач хучум карданд. Эрач монанди шохин аз тарафи рост ва чап ба ҳар ду хучум карда, якеро аз камар ду тақсим кард ва дигареро аз фарк то нӯги по бо аспаш ду баробар сохт ва нӯги шамшераш ба замин панҷ газ фуру рафт. Хуртундев, ки сардори девҳо буд, ба чанги мағлуба фармон дод. Фируз ҳам бо ёрии ин чавони номаълум кӯшуни Туронро ба чанги мағлуба фармон дод. Чанги мағлуба оташ гирифт. Ҳеч кас касеро намедид. Вақте ки шаб шуд, аз ду тараф табли бозгашт зада шуд. Дар ин чанг аз лашкари Турон 2772 кас кушта шуда буд. Ҳар ду лашкар ҳам ба қароргоҳи худ баргаштанд. Эрач ҳам ба ҳамон домани кӯҳ баргашт. Чанговарони лашкари Турон тамоман ҳайрон буданд, ки ин чавон аз кучо омадааст? Девҳо ҳам дар ҳайрат буданд, ки ин барки сӯзанда аз кучо пайдо шуд, ки балои ҷони девҳо гашт. Хуртун мегуфт:

- Фардо ўро ба хок яксон хоҳам кард.

Вақте ки Эрач ба майдони доманаи кӯҳ омада нишаст, чанд кас аз фармондеҳони кӯшуни Турон ба пеши ў омада, ўро ба хаймаи сардори худ даъват карданд. Эрач даъватро қабул намуда, бо онҳо рафт. Ўро бо иззати тамом ба хайма дохил карданд. Сардори онҳо аз ҷой бархоста аз паҳлуи худ ба вай ҷой дод. Бо амри сипаҳсолор дастурхон оростанд. Ҳамаи фармондеҳон аз шуҷоат ва суханронии Эрач дар ҳайрат буданд.

Сардори онҳо гуфт:

- Ҷавони мусофир, аз кучо меоӣ, ба кучо рафтани ҳастӣ?
- Ман шахси сайёҳ ҳастам, бо мақсади саёҳат ин ҷо омадам.
- Кучой ҳастӣ?
- Туронӣ.
- Аз кучойи Турон?
- Аз Хатлонзамин.

Эрач дар навбати худ ба онҳо савол дод:

- Ин лашкар лашкари кист ва мақсад аз ин чанг чист?
- Ин лашкари мамлақати Турон аст! Барои барҳам додани душмани туронӣён - девҳо чанг карда истодааст, то ки тамоми халқи ин мамлақат аз ҷабру зулми онҳо халос шавад.

Эрач бихандид ва гуфт:

- Ягона мақсад ва орзуи ман низ ҳамин аст. Азбаски ман фарзанди ҳамин ватан ҳастам ва мақсади ҳамаи мо як аст, фардо дар роҳи ин мақсад ҳунарҳои худро нишон медиҳем.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Тилисм – чоду
2. Раҳнамо – ба маънои нақша, план омадааст.
3. Каманд – асбоби ҷангӣ, мисли банд, ки ҳалқадавак дорад.
4. Камон – асбоби ҷангӣ, ҷуби хамидае, ки ду нуғи онро бо зех таранг мебандад ва ба воситаи он тирро сар медиҳанд.
5. Ӯрду – лашкар, сипоҳ.
6. Ҷанги мағлуба - ҷанги шадиду саҳти лашкар, ки яке мағлуб мешавад.

Пурсиш ва супориш

1. Оё номи гузошташуда ба мазмуни порча мувофиқат мекунад?
2. Маънои «Шамшиери ҷонситон» - ро чӣ хел мефаҳмед? Шарҳ диҳед.
3. Бо калонсолон чӣ хел бояд муомила кард? Ба фикри шумо рафтори Эраҷ нисбати мӯсафед дуруст буд?
4. Аз ҷумлаи зер «**Каманду камон** ба китф, **найза** ба даст ва **шамшиер** ба миён карда буд» калимаҳои, ки сиеҳ чоп шудаанд ба дафтарадон нависед. Оё онҳо муродиф ё синоним доранд? Имруз ин калимаҳо бо кадом тарз истифода мешаванд, дар дафтарадон қайд кунед.

ШИКАСТИ ТИЛИСМ

Сардори лашкари Турон ҳангоми хоб хеле хушхол буд. Ӯ ба лашкари худ омадани Эраҷро фоли нек донист.

Аз шодӣ Эраҷро ҳам хоб намебурд, бо ин лашкар тасодуф омадан ва дар рӯзи аввал кушта шудани Ҳенгилдевро барои худ фоли нек ҳисоб кард.

Дар ҷониби девҳо Хуртундев монанди хирси тирхӯрда ғурриш намуда, аз зарбаи дируза дар тахлука монда буд. Бо фармони Хуртундев тамоми ҷодугарон ва саркардагони сипоҳи девон чамъ шуданд. Дар маҷлис Хуртун бо тамоми овози пурдахшати худ наърае кашида «имшаб худамро хоҳам кушт» гуфт ва рӯ ба ҷодугарон оварда:

- Солҳост, ки неъматҳои давлати девонро хӯред, акнун вақте расидааст, ки дар ин рӯзҳои хатарнок барои мо ёрӣ диҳед.

Ифрити оташнафас аз ҷой бархоста гуфт:

- Фардо бо илми ҷоду ҷунон оташ боронам, ки аз лашкари Турон касе зинда намонад.

Қанноти сангбори чоду аз чой бархоста, ба Ҳуртун тасаллӣ дода гуфт:

- Фардо бо илми чоду чунон санг боронам, ки ба сари ҳар як сарбози Турон ҳазор санг афтад.

Дигар сардорони лашкари девҳо ҳам дар навбати худ ваъдаҳо дода, ба чойҳои худ баргаштанд, вале аз тахлукаи фардо дар лашкари девҳо касеро хоб набурд.

Ҳуртун аз муҳофизати якум ноумед шуда, ба тариқи махфӣ ба тилисми дуҷум ба Говсаридев нома навишта, аз вай мадад хост.

Субх ҳанӯз Офтоби оламтоби зарриншуоъ¹ набаромада буд, ки Эрач аз хоби роҳат сар бардошт ва худро бо либоси оддӣ ораста, дар чилаи лашкари Турон монанди кӯҳ истод. Лашкари Турон часорати ўро дида, ба вай муҳаббат баста буд, ҳар яке ба суи ў нигоҳ мекард. Дар ин лаҳза сардори лашкар аз хаймаи худ баромада, дасти Эрачро фишурда, холпурсӣ кард.

Дар ин хангом аз ду тараф ҳам карнаи чанг навохта шуд.

Сипоҳи девҳо аз бисёрӣ майдони чангро монанди намади сиёҳ фаро гирифта буд. Лашкари Турон ҳам саф кашид. Аз тарафи тӯронӣён чавони далери бошучоате ба майдон баромада мубориз талаб кард. Аз тарафи девҳо деви зангӣ, ки саркардаи ҳазор дев буд, ба майдон даромад. Ин ду мубориз ба майдон даромада, ба якдигар рӯ ба рӯ шуданд. Дар ин чанг шамшеру камону найзаву гурз ба кор нарафт. Ҳар ду аз асп фууромада, камарбанди якдигарро гирифта, ба гӯштингири даромаданд. Ногоҳ Далери Фарғонагӣ як наърае кашида, девро ба замин зад ва бо ханҷар қорашро тамои кард. Бо ҳамин аҳвол ҳафт деви қалон бо дасти чавони фарғонагӣ қушта шуд. Ногоҳ гурӯҳи бисёре аз девҳо якбора ба сари ин чавон ҳучум оварда, ўро асп қарда ба қалъа бурданд. Ин дафъа худ сардори девҳо Ҳуртун ба майдон омада, чунон наърае кашид, ки тамоми заминро замон ба ларза даромад ва аспҳо аз даҳшати овози ў рамидаанд. Ҳуртундеи фарёд бароварда:

- Эй тӯронии хирасар! Эй қотили Ҳенгилдеи! Агар аз мардонагӣ нишон дорӣ, ба майдон даро, то ки гардатро ба ҳаво барорам!

Ҳеч кас аз лашкари одамизод ба муқобили Ҳуртун нарафт. Сардори лашкар хост, ки худаш равад. Эрач сари роҳи ўро гирифт:

- То ман зинда ҳастам шуморо ба майдон рафтан наместонам,
- гуфта сипари ӯро ба даст гирифт ва ба майдон даромада чунон
асп давонд, ки ғайр аз чанги пой аспӣ вай касе чизеро наместид.
ӯ монанди уқоб ба муқобили Ҳуртун омада истод ва агар лачоми
аспашро намекашид, аспаш аз болои сари Ҳуртун гузашта
мерафт. Вақте ки чашмаш ба Эрач афтод, дилаш ларзид, вале
сир бой надода хандид ва гуфт:

- Эй қудак, ҳанӯз вақти бо паҳлавонон чанг кардани ту
нарасидааст!

Эрач аз таҳқири вай дар ғазаб шуд ва гуфт:

- Хандаи охирина буд, ки кардӣ, акнун туро ба пеши
Хенгилдев мефиристонам!

Ҳуртун аз ин хашмгин шуд ва гурзи ҳафтсадмани ҳудро
гирди сар чархонда хост, ки ба сари Эрач занад, вале вай бо
чобукӣ ҳудро ба зери сипар гирифт ва зарбаи аввалини ӯро рад
намуд. Дар зарбаи сеюм камари аспӣ Эрач шикаст. Ин чунон
зарбае буд, ки агар ба кӯҳ мерасид, кӯҳро ба замин яксон мекард.
Ҷудуи ҳар ду тараф гумон карданд, ки Эрач тамош шуд. Эрач
якбора аз зери сипар монанди Офтоби аз паси абр баромада
намоён шуд ва ба вай зуд аспӣ дигаре расонданд. Мисли шоҳин
ба рӯи асп парида бо шамшери «Қонситон» ба Ҳуртун ҳамла
овард. Ҳуртун ҳудро бо сипар пинҳон кард. Эрач ба сипари вай
нигоҳ накарда бо шамшер аз зери дасти росташ чунон зад, ки
дасти росташ бо сипар сад газ дуртар рафта ба замин афтод.
Вай фарёд кашада мадад талабид, тамоми девҳо ба ҳучум
омаданд. Лашкари Турон ҳам бо фармони сарлашқари худ ба
ҳучум даромад. Чанги мағлуба сар шуд ва сару пой деу одами
монанди барги ҳазон ба замин мерехт. Лашкари девҳо мағлуб
шуда, ба тарафи қалъаи тилисм гурехт ва лашқари Турон онро
таъкиб намуд.

Ифрити оташнафас ва Қанноти чоду душвории аҳволро дида,
ба амалиёти худ сар карданд. Якбора аз тарафи тилисм оташу
санги беҳисобе мисли борон ба боридан сар кард, лашқари Турон
ба назди тилисм рафта натавонист, ҳаво ҳам торик шуд, касе
касоро наместид. Аз ин ҳол лашқари Турон ба ваҳм афтод. Эрач,
ки ба наздики қалъа расида буд, ба оташу санг дучор шуда, дигар
пеш рафта натавонист. Ва ногоҳ лафтарчан устодаш додагӣ ба
хотираш омад, онро аз кинааш бароварда нигоҳ кард, дар он
ҷунин навишта шуда буд:

«Эй Эрач! Ту бо панҷ нафар чавони далер ба пушти қалъа гузар, дар он чо дар мобайни горе Ифрити оташнафас ҳаст. Аз пасаш рафта, ӯро ба даруни тӯрба андоз, ки чашмаш ба ту наафтад ва Қаннотро бо як зарбаи шамшер бикӯш ва мағзи сарашро бо худ нигоҳ дор».

Эрач аз рӯи хамин дастур Қаннотро кушт. Ифритро ба даруни тӯрба асир кард ва пас аз ин якбора раъду барқ ба вучуд омада, ба кӯху сахро гулгула андохт. Бо хамин тилисми якум шикаста шуд ва лашкари Тӯрон дохили қалъа гардид ва он девҳое, ки саломат монда буданд, бо хамроҳии Хуртундеви захмдоршуда дар ҳолати ваҳму тарс ба қалъаи тилисми дуҷум паноҳ ёфтанд.

Эрач бо чанде аз чавонон барои халосии асироне, ки дар зиндони девҳо буданд, рафт. Чавонон ҳар яке кулфҳои бузурги зиндонро шикаста, ба даруни он даромаданд, зиндониёни беҳолу бемадор – хамватанони худро дидан ҳамоно бо ашки шодӣ пешвоз гирифтанд, ба оғӯш кашида бӯсиданд. Эрач ҳам маҳбусонро оғӯш намуда, онҳоро дилбардорӣ менамуд. Вале ӯ дар байни онҳо падарашро нашинохт. Дар ин миён марди тахминан 50-сола, ки тани лоғар дошт ва базӯр рамак ба ҷонаш монда буд, бо чашми ҳаросон касеро ҷустуҷӯ менамуд. Ин падари Эрач – Хирадманд буд. Ӯ гӯё дар ин чо будани писарашро ҳис менамуд, вале азбаски ӯро аз синни кӯдакӣ инҷониб надида буд, шинохта наметавонист. Чашмонаш ҳам аз азоби зиндони торики девҳо хира шуда буданд. Дар байни чавонони далеру тануманд ситорай Эрач ба чашми ӯ гарм метофт. Дар ин вақт яке аз чавонон номи Эрачро гирифта фарёд зад. Ин ба чашми хирагаштаи падар нур, ба тани нимҷонаш қуввату зӯр бахшид ва ӯ бо тамоми қувваташ фарёд зад:

- Писарам, Эрач!

Эрач ба симои ин мард нигоҳ карда, нишноҳои падарашро, ки модараш гуфта буд, шинохт ва «падарчон» гӯён падари аз ҳуш рафта ба замин афтаидаи худро бардошт. Сарашро ба болои зонуяш гузошта, ӯро оғӯш намуд ва бо меҳру муҳаббат бӯсид. Аз шодӣ ва ҳаяҷон аз чашмонаш ашк мисли марҷон беихтиёр мерехт. Падараш баъд аз соате ба ҳуш омада худро дар оғӯши писараш дид ва ӯ ҳам писарашро ба синааш зер карда, бо муҳаббат бӯсид. Аз дидагонаш ашки шодӣ равон шуд.

Эрач пас аз пурсупос ба падараш нигоҳубин карданро ба яке

аз чавонҳо супорид ва худаш барои ба анҷом расонидани кори шикасти тилисм ва таъкиб намудани девҳо рафтани шуда аз падараш иҷозат пурсид. Падараш дар ҷавоб гуфт:

- Рав, рав писари далеру қахрамонам, роҳат сафеду ёрат зафар бошад! Аз девҳои малъун ва золим, аз душманони инсонияти озодихоҳ, барои ватанат, барои ҳамватанони қурбоншудаат ва барои падарат интиқом бигир!

Эрач барои фатҳи тилисм боз ба қор шуруъ намуд. Вақте ки ӯ каме пеш рафта ба тарафи чап нигоҳ кард, ба назараш қафаси оханине намуд, ки чарх мезад ва дар дарунаш як духтар ва як писари зебо гоҳ ба ҳолати одамай менамуданд ва гоҳ санг мешуданд. Эрач бо чавонон ба қафас ҳучум кардани шуд, ки якбора қафас чавонро ақиб ронд ва ҳар яке ба даҳ газ дурӣ рафта галтиданд. Эрач донист, ки ин кори қодуст. Ифрити оташнафасро овард. Аз вай роҳи вайрон кардани қафасро пурсид. Ифрит рад кард. Эрач бо дастони кавии худ, бо ду ангушт паси гардани Ифритро чунон фишор дод, ки аз даҳону биниаш хун фаввора зада баромад. Ифрит розӣ шуд, ки бигӯяд:

- Дар зери ин қафас,- гуфт вай,- шере хобидааст, ки агар чашми ӯро кӯр кунӣ, қафас аз ҳаракат бозмеистад ва қоду вайрон мешавад.

Вақте ки Эрач зери қафас даромад, шере дид монанди аждаҳо. Шер чунон наъра зад, ки аз ҳайбати ӯ Эрач се қадам ақиб рафт, вале бо часорати тамошамшери «Ҷонситон»- ро гирифта ба даҳони монанди гор қушодаи шер чунон зад, ки он ба ду қисмат қудо шуд. Қафас аз ҳаракат монд. Эрач он ду чавонро аз қафас озод кард. Эрач гурӯҳе аз сипоҳиёни¹ далерро ба таъкиби девҳо фиристод ва гурӯҳеро ба ҳар тарафи қалъа ба бандаргоҳҳо ба дидбони гузошт. Қисми дигареро барои нигоҳдории интизоми шаҳр ва кофтукови девони боқимонда таъин намуда, худаш ба пеши сарлашкар рафта гуфт:

- Акнун бояд хабари фатҳро ба ҳамаи халқи Туронзамин бифириستم.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Зарриншуоъ – офтобе, ки шуоҳҳои заррин дорад.
2. Чила – дар ин ҷо ба маънои қалб, маркази лашкар омадааст.
3. Сипоҳ - сарбоз, аскар, лашкар.

Пурсиш ва супориш

1. Дар сархати якуму дуҷум ибораи «фоли нек» тақрор шудааст. Бигӯед, ба ҷои ҳамин ибора ягон муродифи онро истифода бурдан мумкин аст?
2. Чаро мо Эраҷро қаҳрамон мегӯем? Оё ӯ ба ин ном сазовор аст?
3. Дар бораи қору рафтори Эраҷ ҳикояҷае нависед, ки ҷумлаҳо бо калимаи Эраҷ оғоз ёбанд.
4. Муайян намоед, ки дар ибораи «ситораи Эраҷ» чанд ҳамсадо истифода шудааст ва аз онҳо чандтояи ҷарангдор ҳастанд?

МУБОЛИҒА

Муболиға яке аз санъатҳои маъмули адабиёти хаттӣ ва шифохист. Дар забони гуфтугӯӣ бештар истифода мешавад. Масалан, омӯзгор шогирдери таъриф карда гӯяд:

- Қодир бисёр бачаи доно, ҳамаи асарҳои бадеиро хондааст.

Албатта, Шумо сари андеша меоед, ки омӯзгор аз ҳад гузаронд, муҳобот кард, муболиға намуд. Қодир ҳамаи асарҳои бадеиро хонда наметавонад. Ин ба ақли одам рост намеояд.

Дар асарҳои бадеӣ адибон барои пурҷозиба ва завқовар баромадани асарашон аз санъати муболиға васеъ истифода мебаранд. Яъне, ба тарзи дигар гӯем, муболиға санъатест, ки дар он тасвири шахс, предмет, ҳодисаю воқеа аз ҳадди табиӣ мебарояд. Ӯ адиб чунон муҳобот мекунад, ки ба ақли солим рост намеояд. Чанд мисол аз афсонаи «Эраҷи тилисмшикан»:

Ҳангоми мутолиаи афсонаи «Эраҷи тилисмшикан» ба ҷумлаҳои воқеаҳои ҳамаҷумла муҳоботноку хайратовар тасвир шудаанд. Масалан, дар ҷумлаҳои «Ногоҳ аз тарафи девон як нафар филсавор ба болои сари худ як санги осиеб гузошта, бо гурзи ҳафтсадмани каллаи говмонанд ба майдон даромад ва чунон наърае зад, ки ҳамаи аспон рамида аз ҷой ҷастанд ва замин ба ларза даромад». «Ҷавони далер худро ба зер сипар пинҳон кард ва дев ба сари ӯ бо ғазаб чунон гурӯе зад, ки миёни аспаш шикаст ва аз зарбааш заминро кӯҳ ларзида рафт». «Эраҷ аспро чунон зад, ки дар як тохт аз болои сари дев париди гузашт». «Ӯ аспро пеш ронда, бо риқоб чунон зад, ки ду пой аспи Эраҷ ба китфи фили дев баробар шуд, пас бо шамшер «Ҷонситон» бо зарб ба даҳони Ҳенгил зад, ки сараш ҳазор газ париди рафт». «Эраҷ якеро аз камар ду тақсим кард ва дигареро

аз фарқ то нуғи по бо аспаш ду баробар сохта ва нуғи шамшераш ба замин панҷ газ фуру рафт».

Тасвири қиёфаи зоҳирии девҳо маҳз ба воситаи тасвири муболиганок ба назари хонанда хеле ҳам баднамою бадафт ва бадхайбат менамоянд. Аз тасвири портрети девҳо маълум мегардад, ки қиёфаи зоҳирии онҳо ба сифатҳои инсонӣ муқобил гузошта шудааст. Аммо дар тавсифи портрети персонажҳои мусбат муболиғаҳои дабдабаноки ваҳмангез қариб дида намешаванд, дар амалиёти онҳо мо тахайюлотӣ баландпарвози гуяндаи афсонаро мушоҳида менамоем, ки хонандаро ба ҳайрат меоварад. Маҳз ба туфайли чунин муболиғаҳо матонат ва қахрамониҳои персонажҳои мусбат ба назари хонанда равшан гардида, ба ногузирии ғалабаи онҳо боварӣ торафт зиёд мешавад.

Акнун ба саволу супоришҳои зер ҷавоб гӯед:

1. Муболиға чист?
2. Аз ҷумлаҳои поён муболиғаро ёбед ва шарҳ диҳед:
 - а) Бо ришани заминро ҷорӯб мекард.
 - б) Сарани ба осмон мерасид.
 - в) Дар майдон ҷои сӯзан задан намонд.
3. Се ҷумла нависед, ки дар онҳо санъати муболиға омада бошад.
4. Пас аз мутолиаи афсонаи «Эраҷи тилисмишкан» ба саволу супоришҳои зер ҷавоби хаттӣ нависед:
 - а) Қиёфаи зоҳирии девҳо дар афсона чӣ гуна тасвир шудааст?
 - б) Аз зарбаи гурзи дев чӣ ҳолат рӯй дод?
 - в) Зарбаи шамиери ҷавони тӯронӣ ба сари дев чӣ фалокат овард?
 - г) Кирдори асти Эраҷро дар майдони ҷанг нақл кунед.

ДЕҲҚОН ВА КЌЗАИ ЗАР

Рузе як деҳқон дар саҳро ҷуфт меронд. Нохост аз замин як кўзаи зар баромад. Деҳқон дар умраш тиллоро надида буд ва бисёр камбағалона зиндагӣ мекард. Вай хурсанд шуда, даррав онро аз замин гирифт ба як ҷуволча¹ андохт ва дар як ҷой пинҳон кард.

Дар ҳамин вақт саворе аз дур намоён шуд. Деҳқон худ ба худ фикр кард: «Агар ҳамин одам кўзаи зарро дида бошад ва

рафта ба подшоҳ гӯяд, маро хеле ташвиш медиханд. Бехтар он ки уро чег занаму зарро ҳар ду таксим кунем».

Савора ба роҳи худ мерафт. Дехкон бо овози баланд уро чег зад. Савора аз роҳи худ гашт, ба пеши ӯ омада, салом дода гуфт:

- Хӯш, ака, чӣ гап дорӣ, ки маро аз роҳам доштӣ?

Дехкон дар дилаш гуфт: «Надида будааст, беҳуда чег задам, бехтар ин ки нафаҳмонам». Баъд ба роҳгузар гуфт:

- Эй бародар, кани бигӯй, аз хамин ду гови чуфтӣ кадомаш хуб аст?

Уф, нодон, маро барои хамин гапи бемаънӣ чег задӣ? – гуфта савора ба роҳаш рафтан гирифт.

Савора хеле роҳ рафт. Дехкон худ ба худ фикр карда гуфт: «Ин одам тиллоро дидагӣ барин менамояд, набошад бо ман дуруст муомила мекард. Эҳтимол, ба подшоҳ рафта маълум кунад». Боз ба дилаш хавл афтод. Боз савораро чег зад. Марди раҳгузар ба фарёди ӯ гӯш накард.

- Ҳой, бародар, биё, ростӣ гапро мегӯям! – гӯён фарёд кард.

Марди савора фикр кард, ки «биё ростӣ гапро гӯям» гуфтани ӯ беҳикмат² нест. Шояд гапи галатӣ дошта бошад, - гӯён боз аз роҳи худ гашта омад:

- Ана, ман омадам, чӣ мегӯй? – гуфт.

Боз ба таксим кардани тилло дили дехкон нашуда гуфт:

- Ана, хамин охани чуфтро ман пулод гуфта харидам. Ту росташро гӯй, пулод аст ё охан?

Марди савора дар ғазаб шуда:

- Эй марди аҳмақ, чаро маро боз аз роҳам гардондӣ? Ба назарам, ту ягон бало доштагӣ барин менамой! – гуфт ва ба роҳи худ равон шуд.

Дехкони содадил боз хаёл карда ба худаш гуфт, ки «ҳақиқатан ҳам ин одам зарро дида будааст. Бешакку шубҳа рост ба подшоҳ рафта мегӯяд». Боз уро чег зад: “ин дафъа росташро мегӯям” гуфта қасам ёд кард.

Марди савора боз аз роҳаш гашта омад. Дехкон хост, ки росташро гӯяд, лекин боз пушаймон хӯрда гуфт:

- Ман мехоҳам, ки аз хамин ду гови пир яктоашро фурухта ба чояш як гови чавонтар харам. Ту бигӯй, ки кадомашро фурушам?

Марди раҳгузар оташин шуда, дехконро бисёр ҳақоратҳо дода, ба роҳи худ рафт.

Баъд аз рафтани марди савора дехкон боз пушаймон шуда,

ба ху­даш ме­гуфт: «Ко­ри хуб на­кар­дам. Бе­х­та­раш он буд, ки та­ксим ме­кар­да­му хо­лос ме­шудам. Ал­бат­та, вай хо­зир рост раф­та ба под­шо­х ха­бар ме­ди­ҳад». Де­х­қон са­ро­се­ма шу­да, чу­ф­тро­ни­ро мон­да, ку­заи зар­ро ги­ри­ф­ту рост ба хо­на­аш о­мад ва ба за­наш гуфт:

- Эй зан, ак­нун бой шу­дем. Як ку­за тил­ло ёф­там.

За­наш ку­заи пур аз зар­ро ди­да хурсанд шу­д.

- Ле­кин, зан, ди­лам хи­чил аст, - гуфт де­х­қон.

- Ҳа, боз ба­рои чӣ? – пурсид за­наш хай­рон шу­да.

- Вақ­те ки ман ку­за­ро ёф­та пин­ҳон ме­кар­дам, аз роҳ як мар­ди са­во­ра ме­гу­за­шт. Ба гу­мо­нам ҳамон о­дам ин­ро ди­да мон­д. Ал­бат­та, вай ба под­шо­х раф­та ха­бар ме­ди­ҳад. Би­ё, бе­х­та­раш он аст, ки ин­ро ху­дам ба под­шо­х бур­да су­по­ра­му аз зу­лми ӯ хо­лос ша­вам. Ту чӣ ме­гӯӣ? – гуф­та аз за­наш пурсид.

- Хуб ме­ша­вад, - гуфт зан.

- На­бо­шад ту ин чу­вол­чаи ку­за­дор­ро ги­ри­ф­та дар ягон чоӣ пин­ҳон кун, ман раф­та гов­хо­ро овар­да са­ри­шта ку­нам. Баъд ба пе­ши под­шо­х ме­ра­вам, - гуф­та де­х­қон аз хо­на ба­ро­ма­да, ба са­ри за­ми­наш ра­во­на шу­д.

Зан ди­д, ки шав­ҳа­раш ку­заи пур аз зар­ро бе­ма­лол ба под­шо­х бур­да су­пур­да­ни­ст. Ба да­ру­ни чу­вол­ча як сан­ги ку­за­ча­мон­ан­дро ан­дох­ту ку­за­ча­ро ги­ри­ф­та пин­ҳон кар­д.

Де­х­қон ко­ра­ш­ро та­мом кар­да, о­ма­да чу­вол­ча­ро ги­ри­ф­ту рост ба қас­ри под­шо­х ра­во­на шу­д. Ба та­ги да­ри қаср ра­си­да аз яса­ву­лон³:

- Ба хамин чо як мар­ди са­во­ра о­мад-мӣ? – гуф­та пурсид.

Яса­ву­лон:

- Ҳар за­мон ба ин чо сад­то са­во­ра ме­ояд – гуф­та ча­воб до­данд.

- На­бо­шад, ман ба под­шо­х кор до­рам, монед, ба на­зди вай да­ро­ям, - гуфт де­х­қон.

- Ҳо­ча­ти да­ро­ма­да­ни ту нест. Ар­за­тро гӯӣ, ху­да­мон да­ро­ма­да гап ме­за­нем, - гуф­танд яса­ву­лон.

- Га­пи пин­ҳонӣ до­рам, фа­қат ба ху­ди под­шо­х ме­гӯ­ям, - гуфт де­х­қон.

Но­и­лоҷ ру­х­сат до­данд. Вай ба пе­ши под­шо­х да­ро­ма­да бо о­во­зи ба­ланд:

- Эй под­шо­х, ана ина ги­ред! – гуф­ту чу­вол­ро дар пе­ши ӯ мон­д.

- Ин чи­ст? – пурсид под­шо­х.

- Ку­шо­да би­нед, баъд қах-қах за­да ме­хан­дед – гуфт де­х­қон.

Подшоҳ хайрон шуд, чуволчаро кушода дид, ки як санг будааст.

- Хуб, дидам, ин сангро барои чӣ овардӣ? - пурсид подшоҳ. Дехкон дид, ки кӯзаҷаи зар нею санг аст, хайрон нашуда зуд гуфт:

- Эй подшоҳ, ҳамин санга ман дахқадоқӣ гӯям, занам хаштқадоқӣ⁴ мегӯяд.

Шумо фарқ карда дихед, ки гапи кадомамон дуруст аст?

Подшоҳ дар қаҳр шуда фармуд, ки ўро бурда ба зиндон андозанд.

Дехкон дар зиндон худ ба худ «охир ман ёфтагӣ кӯза пур аз зар буд-ку!» гӯён хайрон шуда фикр мекард. Бо ангуштони ҳарду дасти худ сарашро қабза карда, шакли таги кӯзаро, як дасташро аз оринҷ боло баланд карда, қади кӯзаро ва чор ангушти дастонашро нӯг ба нӯг монда шакли даҳани кӯзаро месохт, баъд дар тааҷҷуб монда гиребонашро даст гирифта, худ ба худ «тавба» мегуфт.

Зиндонбон ин кирдор ва рафтори ўро аз сӯроҳии дар тамошо мекард, вай ҳамаи он ҳаракатҳои ўро омада ба подшоҳ гуфт. Подшоҳ фармуд, ки ўро наздаш биёранд. Дехконро ба пеши подшоҳ бурданд.

Подшоҳ гуфт:

- Эй аблаҳ, дар зиндон чӣ ҳаракатҳо мекардӣ? Вай чӣ буд? Сабабаш чист? Росташро гӯй, набошад мекушам.

Дехкон гуфт:

«-Эй подшоҳи ман, кӯзаи обхӯрии ман дар сари замин фаромӯш шуда монда буд. Худам бошам, дар ин ҷо банд шуда мондам. Албатта, он кӯзаро дузд бурдагист. Агар ман аз ин ҷо халос шуда баромада рафта, кӯзаро аз хонаи дузд ёбаму дузд «ин кӯзаи худам аст» гуфта надихад, ман ба пеши қозӣ⁵ рафта арз мекунам. Албатта, қозӣ ҳардуямонро ҳам ҷеғ зада мепурсад ва ба ман «нишонаҳои кӯзаро гуфта те» мегӯяд. Ана дар ҳамон вақт ҳамин андозаҳои дар зиндон кардагиамро ба қозӣ нишон медиҳам. Албатта қозӣ кӯзаро талаб карда оварда мебинад, ки гапи ман рост будааст. Ана баъд кӯзаро ба фоидаи ман ҳукм мекунад. Ана, подшоҳам, аз ҳамин сабаб ман дар зиндон шакли ҳамон кӯзаамро ба хотир меовардам.

Подшоҳ ба гапҳои ӯ бовар накард. Фармуд, ки ўро боз ба зиндон бурда андозанд. Зиндонбонро ҷеғ зада фармуд, ки дар зиндон қаҳи намнок ва қаламфурпояро даргиронда дуд кунад, то ки деҳкон ба танг омада рости гапро гӯяд.

Зиндонбон амри подшоҳро бачо овард.

Дехқон дар дудғула⁶ ба танг омада фарёд кард:

- Маро бароред, рости гапро меғуям!

Ҷуро аз зиндон бароварданд. Вай «гапамро рафта ба гӯши подшоҳ меғуям» - гуфт. Ҷуро ба назди подшоҳ оварданд. Дехқон даҳони худро ба гӯши подшоҳ наздик оварда, охистакак пичиррос зада гуфт:

- Эй подшоҳ, ин номаъкулиро як бор кардӣ, дигар такрор нақун, ки қаҳдуд бисёр чизи бемазза будааст!

Подшоҳ ӯро девона гумон карда ба хизматгорунаш фармуд, ки зада-зада бароварда пеш кунанд.

Дехқон аз ин балоҳо халос шуда ба хонаи худ омад, зарҳоро сарф кард ва бо зану бачагони худ бароҳат зиндагӣ карда, ба муроду мақсадаш расид.

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Ҷуволча** – ҳалтаи хурд, линча.
2. **Беҳикмат нест** – бегап нест, ягон сири ниҳон дар дил дорад.
3. **Ясавулон** – посбонон, хизматгору ва муҳофизони шоҳ.
4. **Қадоқ** – ченаки вазн, як қадоқ баробари 400 гр.
5. **Қозӣ** – додситон, судя.
6. **Дудғула** – дуди зиёд.

Пурсиш ва супориш

1. *Шумо дар бораи марди деҳқон чӣ андеша доред?*
2. *Зани деҳқон чаро шавҳараширо фиреб дод?*
3. *Калимаи ясавулон чанд ҳиҷои баста дорад?*

САВОБИ НИМТА НОН

Рӯзе як одам аз роҳе гузашта истода буд, ки ба санге пешпо хӯрду ноҳунаш хун шуд. «Боз дигар одамҳо ҳам пешпо нахӯранд» гуфта, мардак сангро аз роҳ гирифта партофтани шуда дид, ки аз таги санг як хишти пухта менамояд. Хиштро бардошт, аз таги он як сандукча баромад. Калиди сандукча дар лабаш бастагӣ буд. Мардак калидро гирифтун сандукчаро кушод, ки як мор баромад. Мор ду гел заду мори калон шуд. Баъд ба гардани мардак печиду гуфт:

- Ҳозир ман туро захр мезанам.

Мард гуфт:

- Ман туро аз сандук озод кардам, маро захр мезанӣ? Наход ба чойи некӣ бадӣ ояд?

Онҳо дар ҳамин муноқаша буданд, ки аз роҳ панҷ аспакӣ пайдо шуд. Аспакиҳо аз онҳо пурсиданд, ки:

- Чӣ муноқаша¹ доред?

Мардак ҳодисаро гуфта дод. Он панҷ кас ҳарчанд ба мор гуфтанд, ки «Ин одам туро озод кардааст, ту ўро захр занӣ, ноинсофӣ мешавад», мор қабул накард. Аспакиҳо диданд, ки гапашон намегузарад, аз баҳраш гузаштанду ба роҳашон рафтан гирифтанд.

Онҳо гузашта рафта буданд, ки аз роҳ сӣ аспакӣ пайдо шуд. Ин сӣ кас ҳам ҳарчанд ба мор гуфтанд, ки “Ба чоӣ некӣ бадӣ нақун”, мор розӣ нашуд, онҳо ҳам ба роҳашон рафтанд.

Баъд, аз роҳ як бача пайдо шуд. Бача пурсид:

- Чӣ муноқаша доред?

Мардак воқеаро гуфт. Бача пурсид:

- Ин мор аз кадом сандук баромад?

Мард гуфт:

- Аз ин сандук.

Бача аз мор пурсид:

- Аз ҳамин сандук баромадӣ?

Мор гуфт:

- Ҳа, аз ҳамин сандук баромадам.

Бача гуфт:

- Ту ҳам дуруғ мегӯӣ, ин одам ҳам дуруғ мегӯяд. Ту бо ҳамин ҷуссаат ба ин сандукча чӣ тавр гунҷидӣ?

Мор гуфт:

- Рост мегӯям, аз ҳамин сандук баромадам.

Бача гуфт:

- Набошад, канӣ даро ман бинам.

Мор боз ду гел заду асли қадим барин шуда, ба сандук даромад. Бача даррав сандукро пӯшиду дараширо кулф карда, ба замин гуронд.

Мард бисёр шод шуда, ба бача гуфт:

- Эӣ писар, ту кистӣ, ки маро аз чанголи аҷал раҳо кардӣ²?

Бача гуфт:

- Ман савоби он нимта нони ту ҳастам, ки як рӯз ба як гадо дода будӣ. Агар ҳамон рӯз нонро ба гадо бутун³ медодӣ, ман барвақттар омада, туро халос мекардам.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Муноқаша – баҳс, ҷанҷол.
2. Аз ҷанголи аҷал раҳо кардӣ – аз марғ халос кардӣ.
3. Нони бутун – нони ношикаста.

Пурсиш ва супориш

1. Афсонаро бодикҷат хонед ва ба он номи дигар гузоред. Шояд ба он «Чоҳкан зери чоҳ» ном гузорем?
2. Дар бораи ҳурмати нон боз чиҳо медонед? Чаро халқ «Нон ҳам нону нонреза ҳам нон» гуфтааст? Фикратонро нависед.
3. Дар оилаи шумо ба нон чӣ тавр муносибат мекунанд?
4. Мақоли «Нон зеби дастурхон» чӣ маъно дорад?

ОБРАЗИ БАДЕЙ

Образ калимаи русӣ буда, маънои сурат, симо ва нақшо дорад. Нависанда мачмӯи хислату характери ашхоси алоҳидаро омӯхта, пас онҳоро дар симои як шахси алоҳида дар раванди ҳодисаю воқеаҳои мухталиф нишон медиҳад. Ба ҳамин восита адиб образи инсонро меофарад. Чунон ки В.Г.Белинский мегӯяд: «Адиб бо образҳо фикр мекунад, вай ҳақиқатро исбот намекунад, балки онро нишон медиҳад».

Масалан, дар афсонаи «Эрачи тилисмшикан» халқ хислатҳои нотарсӣ, далерӣ, паҳлавонӣ ва ҷоннисорӣ як гурӯҳ ҷавонони тоҷикро дар образ (симо, тимсол)-и Эрач ҷамъбаст намудааст. Ӯ дар нақлу ривоятҳои образҳои Томирис, Куруш, Лукмони Ҳаким, Фирдавсӣ ва Восеъ тасвир ёфтаанд, ки аз рафти ҳодисаҳо хислату характер, ҷаҳонбинӣ онҳо аён гардидааст.

Образҳо ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: а) образҳои мусбат, б) образҳои манфӣ. Ҳамаи образҳои, ки нависанда ба онҳо таваҷҷӯҳ дорад, бо қамолҳои майл ҷиҳатҳои нағзи хислату характери онҳоро тасвир намуда, беҳтарин афкори пешқадами худро дар симои онҳо нишон додааст, образҳои мусбат ном доранд. Масалан, Эрач, Восеъ, Темурмалик, Сафар Одинаев ва дигарон ба гуруҳи образҳои мусбат дохил мешаванд.

Дар асарҳои бадеӣ ашхосе амал мекунанд, ки онҳо хислату характери манфур, зишт доранд, ба инсон бадӣ мекунанд, барои хароб намудани ҷомеа саъю кӯшиш мекунанд ва нависанда қору

амалиёти онҳоро бо нафрат ба қалам медихад. Ана ҳамин гуна ашхос ба образҳои манфӣ дохил мешаванд. Масалан, ба гуруҳи образҳои манфӣ Ҳенгилдев, Иблис, Мор, Заҳҳок ва дигарон мансубанд.

ПЕРСОНАЖ (ИШТИРОККУНАНДА)

Ҳар як асари бадеӣ иштироккунанда дорад. Баъзан иштироккунандагони асарҳои бадеӣ ҳайвонот, парандагон ва наботот, хок, санг, гул, чинор низ мешаванд. Вале дар симои онҳо амалиёти инсонҳо дар назар дошта шудааст. Кулли иштироккунандагони асари бадеиро дар адабиётшиносӣ хоҳ образи манфӣ бошад, хоҳ мусбат, персонажи асари бадеӣ ё ба тарзи дигар гӯем, иштироккунандаи асари бадеӣ мегӯянд.

Пурсиш ва супориш

1. Афсонаи «Эраҷи тилисмишкан» чанд персонаж ё иштироккунанда дорад?
2. Аз афсонаи «Деҳқон ва кӯзаи зар» образҳои мусбат ва манфиаширо ҷудо намоед.
3. Барои шумо аз ифодаҳои зерин: образ, нақш, симо, тинсол, кадомаш беҳтар, кадомашро қабул мекунед?

ЛАТИФАҲО

Латифа яке аз жанрҳои маъмули адабиёти шифоҳӣ буда, ханӯз дар замонҳои қадим дар байни халқ пайдо шудааст. Латифа хусусиятҳои хоси худро дорост. Латифа ҳаҷман хурд буда, дар он воқеа ба тезӣ оғоз ёфта, ба авҷи аъло мерасад ва ҳамон хотима меёбад. Латифа жанри ҳаҷвист. Дар он кирдорҳои ношоистаи одамон, зулму тааддӣи золимон, хислатҳои бади инсонӣ саҳт мазаммат карда мешаванд. Инчунин дар баъзе латифаҳо содалавҳӣ, нодонӣ, бефаросатии як гуруҳ одамони ҷомеа бо оҳанги ҳазлу шӯҳӣ, яъне ба тарзи дигар гӯем, беғаразона мазаммат гардидаанд.

Қаҳрамони латифаҳои халқӣ Насриддин Афандӣ, Мулло Мушфиқӣ, Баҳлул, Ҷуҳӣ ва дигарон мебошанд. Онҳо шахсони поквичдон, ростқавл буда, аз болои ашхоси золим, бадкирдор дастболо мешаванд, ғолиб мебароянд. Онҳо мақсаду мароми халқро ифода мекунанд ва барои ҷимояи мардуми одӣ мубориза мебаранд.

ЧОРПО МЕНАМОЕД

Як марди олус¹ барои додхоҳӣ² ба назди подшоҳ омад. Подшоҳ ба ҷои шунидани арзу дод он мардро изо доданӣ шуда пурсид:

- Ба назари олусҳо ҳар як чиз дуто менамояд мегӯянд, ҳамин гап рост?

Олус дарҳол ҷавоб дод:

- Ҳо, тақсир! Масалан, ҳозир шумо ба назари ман чорпо менамоед!

АБДУЛЛОХОН ЧӢ МЕГИРАД?

Абдуллоҳон дар биёбони Қаршӣ сардобаҳо³ ва обанборҳо месохт, деҳқонро маҷбури кор мефармуд.

Рӯзе Абдуллоҳон дар вақти сохтани як сардоба либоси деҳқонӣ пушида дар миёнаи мардикорон даромад, то ки аз фикру андешаи онҳо вокиф шавад ва агар ҳаёли шӯрише ва исёне дошта бошанд, пеш аз вақт хабардор гардад.

Абдуллоҳон дар вақти махфигардӣ бо мардикоре ҳамсӯхбат шуда пурсид:

- Аз ҳамин қадар ташвиши иморатсозӣ ба Абдуллоҳон савобе хаст ё не?

Мардикор ҷавоб дод:

- Касе, ки ба иморат хишт дода бошад, хишташро мегирад, гаҷ дода бошад, гаҷашро мегирад. Абдуллоҳон ҳам ҳар чӣ дода бошад, ҳамонро мегирад.

- Абдуллоҳон ба ин иморат чӣ дод, ки онҳоро мегирад? – гуфта боз пурсид Абдуллоҳон.

- Ӯ мардумро азоб дод, уқубат дод, зулму бедодгарӣ кард. Ана ҳаминҳоро мегирад, - гуфт мардикор.

- Маро мешиносӣ? – Абдуллоҳон аз мардикор пурсид.

- Не.

- Ман Абдуллоҳон мебошам.

- Бисёр хуб, - гуфт мардикор ва худ пурсид:

- Шумо маро мешиносед?

- Не, - гуфт Абдуллоҳон.

- Ман як деҳқони фақире мебошам, ки дар ҳар моҳ се рӯз девона мешавам. Имрӯзҳо навбати девонагии ман аст.

- Мардикор бо ҳамин тадбир аз ҷазо халос шуд.

ЛУЧ ГҮРОНЕД ҲАМ, МАЙЛАШ

Ятиме аз хӯчаинаш пурсид:

- Агар ман мурам, чӣ навъ мегӯронед?

- Чӣ навъ мегӯрондам. Чор газ карбос мегираму кафан дӯзонда, мурдаатро ба вай печонда ба мазор мефиристонам, ба гӯре метикқонанду мемонанд-дия, - гуфт хӯчаин дар ҷавоб.

- Ин тавр бошад, - гуфт ятим, - биёед, дар вақти зиндагиам ба ман як курта-эзори карбос дӯзонда диҳед. Баъд аз мурданам луч гӯронед ҳам, майлаш.

ҲОҶА ҲОФИЗ ВА ХИШТРЕЗ

Ҳоҷа Ҳофизи Шерозӣ аз роҳе гузашта истода буд. Дар паҳлӯи роҳ як хиштрэзро дид, ки шеърҳои ӯро ғалат хонда истодааст. Ҳофиз андак гӯш карда истоду баъд якбора хиштҳои рехта мондагии хиштрэзро пахш карда гузаштан гирифт. Хиштрэз ӯро дида тохта омаду аз гиребонаш гирифта дашном дод:

- Магар чашмат кӯр аст, ки роҳро монда аз болои хиштҳо меравӣ ва мехнати маро барбод медиҳӣ?

Ҳофиз ҳам гиребони ӯро маҳкам гирифта гуфт:

- Магар ту девонаӣ, шеърҳои хуни дил хӯрда навиштагии маро расво карда, ғалат мехонӣ?!

БОЯД ХУДАМ ҲАМРОҶИ ХАТ РАВАМ

Касе аз Насриддин Афандӣ илтимос кард, ки барои ӯ ба номи як дӯсташ хат навишта диҳад.

Афандӣ пурсид:

- Дӯстатон дар кучо ва ин хатро ба кучо мефиристонед?

- Дӯстам дар Бағдод аст, ки ин хатро ҳам ҳамин рӯз ба он ҷо мефиристонам, - гуфт он кас дар ҷавоб.

- Мебахшед, ки ман фурсати Бағдодравӣ надорам, он ҷо бисёр дур аст, - гуфт Афандӣ.

- Хатро дар ҳамин ҷо менависед, ман худам мефиристонам, ба Бағдод рафтани шумо лозим нест.

- Агар ман ба касе хат нависам, бояд ҳамроҳи хат худам рафта хонда диҳам, зеро каси дигар хати маро хонда наметавонад.

СОДАДИЛ АКСИ ХУДРО НАМЕШИНОСАД

Содадиле дар роҳ мерафт, дар сари роҳ оиначаеро дида аз замин бардошта гирифт. Вақте ки оиначаро ба худ рӯ ба рӯ карда, акси худро дар он дид, хичолат кашида:

- Мебахшед, ин оинача аз они шумо будаасту ман бесоҳиб гумон карда гирифтаам, - гуфт ва оиначаро ба ҷояш гузошта ба роҳи худ давом кард.

РАИС ВА МУШФИҚӢ

Раиси шаҳр⁴ Мушфикиро дар кӯча дошта пурсид:

- Намози бомдод чанд ракаат?

Мушфиқи гапашро гум карда:

- Ҳашт ракаат, тақсир... - гуфта фиристод. Раис ба одамонаш фармуд, ки Мушфикиро луч карда даҳ дарра зананд. Мушфиқӣ дар зери шаллоқ дод мезад. Занаш, ки дар пушти дарвоза истода буд, гуфт:

- Муред шумо мардаки беҳуш! Охир чор ракаат гӯед намешуд?

Мушфиқӣ занашро коҳиш кард:

- Дам шав, занакӣ беакл, ҳашт ракаат гуфта-ку даҳ дарра хӯрдм, агар чор ракаат гӯям, албатта, бист дарра мезананд, ки мурда мемондам!

НЕ, НЕ ИН САЛЛАЮ ЧОМАИ МАН НАБУДААСТ

Мушфиқӣ шабе аз як пасткӯчаи Бухоро гузашта истода дид, ки дар сари роҳ як маст хобидааст. Мушфиқӣ он мастро ин тараф, он тараф гелонда диду шинохт, ки раиси шаҳр будааст. Ба даҳону биниаш боб карда се-чор лағад фурувард. Аммо маст ҳушёр нашуд. Баъд Мушфиқӣ саллаю чомаи вайро кашида гирифт ба роҳаш рафт.

Сахарӣ раис ҳушёр шуда ба раисхона рафту ба мулозимонаш гуфт:

- Имшаб аз хона саллаю чомаи маро дуздида рафтаанд. Шумо дар кӯчаю бозорхо диққат карда гардед, ҳамон либосҳои маро дар даст ё дар сару тани ягон кас дида шиносед, ҳамон одамро ба пеши ман гирифта биёред!

Мулозимони раис дар кӯчаҳо гашта, ба ногоҳ чашмашон ба Мушфиқӣ афтоду дар сару тани вай саллаю чомаи раисро шинохтанд ва уро кашолаю пуштора карда ба раисхона бурданд. Раис Мушфиқиро дида дар газаб шуду дӯғ зад:

- Саллаю чомаи ман аз кучо ба ту муттаҳам расид?

Мушфиқӣ бо оромӣ ҷавоб дод:

- Таксир, аввал пурсиш, баъд кӯшиш гуфтаанд. Ман дина шаб аз фалон паскуча гузашта истода ба як маст вохӯрдам, ки дар сари роҳ ба хоку лой ҷӯлида хобидааст, се-чор лагад кӯфтам, хушёр нашуд. Охир саллаю чомаашро кашида гирифтам. Агар ҳамон маст шумо бошед, ин саллаю чома ҳам аз они шумо будагист, марҳамат карда гиред!

Раис⁴ дид, ки аз ин гап шарманда мешавад, телба шуда гуфт:

- Не, не, ин саллаю чомаи ман набудааст, ба корат рафтани гир!

МУШФИҚӢ ВА ҚОЗИКАЛОН

Яке аз бойҳо тӯй карду барои хабар кардани қозикалон Мушфиқиро фиристод. Вақте ки Мушфиқӣ ба хавлии қозикалон бе таклиф даромада омад, қозикалон оташин шуда ба вай гуфт:

- Магар аз даргоҳи бой ягон одам ёфт нашудааст, ки барои хабар кардани ман ту барин харро фиристодааст?

Мушфиқӣ ҷавоб дод:

- Таксир, бойбобо ҳамаи одамҳоро барои хабар кардани одамҳо фиристоданду лекин маро барои хабар кардани шумо!

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Марди олус** – марде, ки чашмонаш иллат доранд, дуруст дида наметавонад, қачбин, чашмқач.
2. **Барон додхӯй** – ба хотири пуштибонӣ, барои адолату ҳақиқатро дарёб кардан.
3. **Сардоба** – ҳавзи қалон, ки болояш пӯшида бошад.
4. **Раис** – дар рӯзгори пеш рафти иҷрои қонунҳоро, ки подшоҳ мебаровард, тафтиш менамуд.

Пурсиш ва супориш

1. *Латифа чӣ ҳел жанр ва дорои кадом хусусиятҳост? Оё дар латифаҳои овардашуда ин хусусиятҳо ба назар мерасанд?*

2. Шумо ягон латифа медонед? Агар донед ба ҳамсинфҳоятон нақл кунед.
3. Аз падару модар ва бобою бибиатон латифаҳоро навишта гиред.
4. Аз рӯи латифаи «Ҳоча Ҳофиз ва хиштрез» саҳнача тартиб диҳед.

ЗАРБУЛМАСАЛУ МАҚОЛҶО

Зарбулмасалу мақолҷо яке аз жанрҳои мустакили адабиёти шиғоҳӣ буда, барои муъҷазу рангин баромадани фикру андеша ба инсон хизмат мекунад. Ҷанӯз аз замонҳои қадим халқ зарбулмасалу мақол эҷод карда, онҳоро дар мавридҳои лозимӣ истифода мебард. Пас зарбулмасалу мақолҷо ба эҷодиёти адибон дохил шуда, вариантҳои мухталиф пайдо кардаанд.

Зарбулмасалу мақолҷо доир ба мавзӯҳои гуногуни зиндагӣ эҷод шуда, дар онҳо таҷриба ва хулосаҳои инсон аз зиндагӣ инъикос ёфта, ҷамъбаст гардидаанд. Зарбулмасалу мақол мисли намаке дар таом аст. Вай каломро образнок, дилкаш ва ҷаззоб мегардонад.

Зарбулмасал аз мақол фарқ дорад. Дар зарбулмасал суҳан, маънӣ, мақсад пӯшидаю ниҳон аст. Аз ин хотир дар зарбулмасал маъноӣ зоҳир асосӣ набуда, мақсад ва моҳият дар ботини он аст.

Масалан, «Панҷ панҷа баробар нест» маъноӣ зоҳир равшан аст. Панҷаҳои даст як хел нестанд, калонанду хурд, бориканду гафс. Вале ҳадафи асосӣ дар ин ҷо ҳуди инсон аст. Инсонҳо ҳам мисли панҷаҳои даст якранг нестанд, доно ҳастанду нодон ва амсоли ин.

Мисоли дигар:

1. **Офтобро бо доман пӯшида намешавад.**
2. **Офтобро кас ба доман натавонад пӯшид.**
3. **Офтобро пинҳон натавон кард.**

1. Ҳақиқатро бо сафсата, дуруғ ва фиребу найранг пинҳон кардан мумкин нест. 2. Чизи нағзу одами хуб ҳаргиз аз назари одамон пӯшида намемонад.

Дар байни халқ ҳамин се варианти зарбулмасал истифода мешавад, ба мақсади фаҳмидани маънии асосии зарбулмасали боло ба се матни поён мулоҳиза кунед:

1. Шарифа гуфт: «Аввал шумо бигӯед». Доя гуфт: «Не, аввал шуморо бояд гуфт». Айнулҳаёт чун суҳани доя бишунид,

бихандиду гуфт: «Эй доя, рози ман бармало¹ афтодааст ва «Офтобро ба гил² пинҳон натавон кард», «табли пинҳон³ чӣ занам, ки ташти⁴ ман аз бом афтод».

Аз «Доробнома»

2. Шоҳ ба он мард гуфт: «Ҳикояту китобат тамом шуд». Ӯ гуфт: «Оре». Шоҳ гуфт: Акнун ҷавоб шунав, «Офтобро кас ба доман натавонад пӯшид». Ман паёми он ду нопокро шунидам, акнун нигоҳ кун, ки аз ман чӣ ҷавоб менависӣ.

Аз «Баҳруттаворих»

3. Малоҳат: «Офтобро бо доман пӯшида намешавад». Ҳамаи кишлоқ медонад, ки шумо ошиқи шайдои раис шудаед.

Аъзам Сидқӣ

Вале дар мақолҳо фикру андеша беибо, ошкоро, бепардаю хоно гуфта мешавад. Масалан, аз одами бекор худо безор; То меҳнат нақунӣ, роҳат набинӣ; Аввал андеша, баъд гуфтор. Дар ин мақолҳои халқӣ мақсад равшан аст ва бе ҳеҷ як душворӣ аз маънии онҳо огоҳ шудан мумкин аст.

ЗАРБУЛМАСАЛУ МАҚОЛҶО

Дасти одамизод гул.

Бузак бузак намур, ки баҳор меояд.

Ҷуянда – ёбанда.

Мох бе айб намешавад.

Кӯдак азиз аст, одобаш аз он азизтар.

Забон донӣ, ҷаҳон донӣ.

Пурсидан айб нест.

Дӯст гӯяд табарвор, душман гӯяд шакарвор.

Аз дӯсти нодон душмани доно беҳтар.

Гап дар калла, на дар салла.

Сад задани сӯзангар, як задани оҳангар.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Бармало афтодааст – ба маънои ошкор шудани сир омадааст.
2. Гил – хок, хоки ба об омехта.
3. Табли пинҳон чӣ занам, ки ташти ман аз бом афтод – чӣ чои сирро пинҳон кардан, ки аллақай ба ҳама маълум гардид.
4. Ташт – тағора. косаи калони мисӣ.

Пурсиш ва супориш

1. Зарбулмасалу мақолҳоро шарҳ диҳед.
2. Зарбулмасал аз мақол бо кадом хусусиятҳои фарқ мекунад?
3. Зарбулмасалу мақолҳои овардашударо шарҳ диҳед.
4. Чанд ҷумлае тартиб диҳед, ки дар он зарбулмасалу мақолҳо истифода шуда бошанд.

Чанд мисол аз зарбулмасалҳо

1. Дасту пой зада масолеҳе чанд ба пой кор овардам ва филҷумла кулӯхчинӣ карда, нардбоне ба роҳ андохтам ва суруде ба ёди мастон додам ва «он чӣ дар дег буд ба чумча¹ омад» ва бар табакҳои ихлос² ниҳодам.

Аз «Мачмуъуламсол»

2. Гурусна сар дар дег кард, ки мулоҳиза намояд, ки чӣ таъом аст?

Ҳаббоз ғуфт: Изтироб чист, «он чӣ дар дег аст, ба чумча меояд».

Аз «Мачмуъуламсол»³

3. Воҳидов (бо қаҳр): - Хайр, чӣ мехоҳед шумо? Кани, фаҳмем? Ба шумо чӣ хел сардор лозим? Ё худатон раис шудани ҳастед?

Сатторамак: - Мақсад хамин.

Саидсаркор (чиддӣ ва бо қатъият). Бале! Раис шудани! Мехоҳам худам раис шавам!

Сатторамак: - Гуфтам-ку! Дарди кампир – ғӯза.

Набичон: - «Он чӣ дар дег аст, ба кафлез меояд».

Абдулмалик Баҳорӣ

ДИЛИ НОҲОҲАМ УЗРИ БИСЁР

Касе, ки майлу шавку ҳаваси иҷрои коре надорад, баҳонаҳои зиёде меоварад.

Ба таҳриқи⁴ қозикалону раису кушбегӣ дар байни аҳоли шуриш пайдо шуд. «Дили ноҳоҳамро узри бисёр» бо одамоне, ки оғаҳи ин маънӣ буданд, баҳона ба зухур оварда амиро ба кабули ин кор мунҳариф⁵ сохтанд.

Аз «Наводири Зиёя»

ОДАТИ БОД БАЛОИ ЧОН

Тарки одат мушкил аст, одам, ки ба чизе хӯ гирифт, тарки он барои ӯ душвор аст.

Вай дар солҳои муҷаррадии худ киморбоз буд Баъди хонадор шуданаш ҳам, ба ҳукми масали «дили одаткарда балои чон аст» дар багал ё соки мӯкии⁶ ӯ бучулҳо пайдо мешуданд ...

Сотим Улугзода

ЭЙ ДАР БА ТУ МЕГУЯМ, ДЕВОР ТУ МАРО ГҶШ ДОР !

Суханеро ба касе равона карда, ба тариқи киноя ба каси дигар чизеро гӯшрас карданӣ шаванд, ин зарбулмасал вирди забон мегардад: Ба дар мегӯям, девор бишунав!

1. Шумо одами хиллагар будаед, ба ман ба мисоли «духтарам, ба ту мегӯям, девор шунав!» гап задед.

Сотим Улугзода

Ё ТИР МЕКАФАД Ё ЧУВОЗ

1. Ё галаба, ё мағлубият, ё марг, ё зиндагӣ, ҳарчи бодо бод. Коре, ки ӯ ба ивази ин дастаҳои пул ба чо меоварад, низ хиёнат аст, хиёнати аз пештараҳо дучанд саҳттар. Аммо садқаи сар, «ё тир мекафад ё чувоз», тарсончак ҳеч гоҳ рӯзи неқ намебинад.

Ҷазлиддин Муҳаммадиев

ЗАР БА САРИ ПҶЛОД НИҶӢ, НАРМ ШАВАД

Пул ҳама мушкилихоро осон мекунад, бо пул ҳатто одами саркашу саҳтгирро ҳам ром метавон кард.

Гармобабон⁷ берун омад ва зар дар қабз овард ва чун гул дар рӯи ӯ меҳандид ва чун Моҳу Зӯҳра дар зулмати шаб медурахшид, бо худ гуфт: «Зар бар сари фӯлод ниҶӢ, нарм мешавад, зорӣ макуну зӯр мазан, зар бидеҳ!»

Аз «Синдбоднома»

МОРҶАЗИДА АЗ РЕСМОНИ АЛО МЕТАРСАД

Одами аз касе, чизе ва ё аз чое ранчидаву зарардида ҳамеша аз он касу чизу он чо ҳарос дорад.

1. Дилам зи риштаи мубофи у ба чон гарсад,
Чунон ки «моргазида зи ресмон гарсад».

Ғаиии Кашмири

2. – Падарат дар вақташ кор гуфта ҷои гармашро хунук кард,
шаҳрро партофта ба кишлоқ омад. Ҳангоми сохтани роҳ ҳалок шуд.

- Ҳунари ман роҳсозӣ не-ку, оча?
- «Моргазида аз ресмони ало метарсад», писарам.

Аз «Шарқи сурх»

НАМАК ХҶРДӢ, НАКУН ТУФ ДАР НАМАКДОН!

Аз касе, ки некӣ дидӣ, ба ӯ бадӣ нақун; обу нони касеро, ки хӯрдӣ, ба ӯ кӯрнамакӣ мақун!

«Намак хӯрдӣ, нақун туф дар намакдон» - меғӯянд. Вале ин марди фиребгар бо вучуди ин қадар некиҳо, хонаи ободи Марияро вайрон, зиндагиашро талх гардонд.

Аз «Хорпуштак»

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Чумча** – қошук, дар матн ба маънои кафлес омадааст.
2. **Ба табақҳои ихлос ниҳодам** – дили ихлосмандонро ба даст овардам.
3. **Маҷмӯъ-ул-амсол** – номи асар, маънояш ҷамъи масалҳо.
4. **Таҳрик** - хошиш, майл, игво, фитна.
5. **Мунҳариф** – яктарафа, бесалоҳият, ба қаноре аз роҳи рост баргаштан.
6. **Муққӣ** – пойафзол.
7. **Гармоба** – ҳаммом; гармобабон – ниғаҳбони ҳаммом.

Пурсиш ва супориш

1. *Ростгӯӣ, ростқавлӣ, поквичдонӣ аз хислатҳои ҳақиқати инсонист. Адибони бузурги гузаштаи мо, ки худ бо ин сифатҳои олирофта будаанд, ростиро ситоиш кардаанд. Порчаҳоро хонед, шарҳу маънидод кунед ва аз маънии онҳо хулоса бароред.*

РОСТГҶЙРО ҲАМЕША РОҲАТ ДАР ПЕШ АСТ

Бинобар риояи ростӣ ҳамаи он зарҳоро шоҳ ба ман бахшид.
Чандин сол аст, ки аз он зарҳо харҷ мекунам, ҳаргиз адо

намешаванд. Аз он замон то ба ин замон хосияти ростиро ба дарвозаи худ навишта мондаам, ки «ростгӯиро ҳамеша роҳат дар пеш аст». Ҳар кӣ бошад, ба ҷуз ростӣ дигар суҳан нагӯяд.

Аз «Саргузашти Ҳотам»

Мавзӯи иҷтимоӣ дар зарбулмасалу мақолҳо мавқеи асосӣ дорад. Дар онҳо ба таври мушаххас таҷрибаи одамон оид ба зиндагӣ, зулму золимӣ, азобу машаққат ҷамъбаст гардидаанд.

Чанд намуна:

**Бой аз фарбеҳӣ меноладу камбағал аз лоғарӣ.
Меҳрубониҳои султон – бозии гурба бо мушон.
То меҳнат нақунӣ, санги сиёҳ лаъл нагардад.
Ҳунар беҳ аз симу зар.
Заминро об вайрон мекунад, одамро гап.
Хурӯс дар ҳама ҷо як хел ҷег мезанад.**

Акнун зарбулмасалҳои зерро бодикқат хонед ва бигӯед, ки матнҳои овардашуда ба мазмуни зарбулмасалҳо мувофиқат мекунанд?

НА СИХ СҶҶЗАД, НА КАБОБ

Вақте дар қоре нафъи ҳар ду тараф дар назар гирифта шавад, ин зарбулмасалро мегӯянд: «Масъаларо аз рӯи адолат ҳал бояд қард».

Фаридудини Аттот

КОРИ ШАБ-ХАНДАИ РҶЗ

Қоре, ки дар шаб иҷро мешавад, бе камбудӣ намешавад, сифати қори шаб нисбат ба қори рӯз пастртар мешавад:

Бисёр фикр нақун, писарам, - гуфт Ақамирзо, - ҳоб қун, рӯз шавад, боз гап мезанем, «Қори шаб - хандаи рӯз» гуфтаанд.

Ҷалол Иқромӣ

ШОҶИ ПУРМЕВА САР БАР ЗАМИН

Ҳар қасе, ки фозилу донишманд бошад, ҳоқсориро пеша мекунад:

Баландӣ аз он ёфт, к-ӯ паст шуд,
Дари нестӣ кӯфт, то хаст шуд.
Тавозӯ¹ кунад хушманди гузин²,
«Нихад шохи пурмева сар ба замин».

Саъдии Шерозӣ

Калимаю ибораҳои тоза

1. Тавозӯ – хоксорӣ, фурутанӣ.
2. Гузин – бузург, барчаства.

Супориш

Аз зарбулмасалҳои зер якеро интихоб карда, матне тартиб диҳед, ки дар он зарбулмасал омада бошад.

«Чӯчаро дар тирамоҳ мешуморанд», «Забони мургонро мургон медонанд», «Хар ҳамону полонаш дигар», «Кам-кам хӯру доим хӯр», «Дер ояду шер ояд», «Сукут аломати ризост».

Намуна: - Додархӯча дониши хуб дорад. Имтиҳонотро бо баҳои аъло месупорад.

- Ҳоло сабр кунед, «Чӯчаро дар тирамоҳ мешуморанд».

НАҚЛУ РИВОЯТҲО

Хар як халқу миллати дунё фарзандони арзанда ва лонк дорад, ки онҳо барои беҳбудӣ, хушбахтӣ ва саодати мардум мубориза бурдаанд, қахрамонӣ кардаанд ва дар ин роҳ чон ба ҳақ супурдаанд. Аз ин рӯ, ҳаргиз халқ номи чунин қахрамононро фаромӯш намекунад. Корнамоӣ, қахрамонию онҳоро ба воситаи нақлу ривоятҳои офаридаи ҳеш зиндаю ҷовид мегардонанд ва беҳтарин орзую умеди худро дар симои онҳо нишон медиҳанд.

Нақлу ривоятҳо аз жанрҳои маъмули халқӣ буда, мавзӯҳои гуногунро дар бар мегиранд. Илова ба он чизе, ки дар боло ишорат рафт, боз дар бораи ҳайвонот, таърихи пайдоиши қалъаҳо, шаҳрҳо, ягон мавзеи таърихӣ, образҳои асотирӣ, адибон, намояндагони дин, дар байни халқ нақлу ривоятҳо эҷод шудаанд.

Нақлу ривоятҳо дар бораи Лукмони Ҳаким, Афлотун, Абулқосими Фирдавсӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Шайх Саъдӣ, Абдурахмони Ҷомӣ ва дигарон дар байни халқи тоҷик шӯҳрати хоса доранд. Инак, яктои онро барои намуна меорем.

ЛУҚМОНИ ҲАКИМ

Буд-набуд дар замонҳои қадим Лукмони Ҳаким ном як шахси донишманде буд. Як рӯз подшоҳи мамлакат Лукмони Ҳакимро ҳеҷ зада гуфт:

- Меғуянд, ки ту бисёр одами доною хунарманд ҳастӣ, як чизи нав соз, ки ҳеҷ вақт онро касе насохта бошад.

Лукмони Ҳаким бисёр фикр карда тухми кирмакро ёфт, парвариш кард, пилла шуд. Аз пилла шохӣ бофта, як сару либос дӯхта, ба подшоҳ пешкаш кард.

Подшоҳ либоси ҳарирро гирифта, гуфт;

- Ин чизи ту ҳақиқатан нағз, ин хел либос боби ман барин подшоҳи олам аст. Акнун ту раву ин сирро ба ҳеҷ кас нагуфта, ба ман ҳамин хел либос тайёр карда овардан гир, агар ягон одами дигар аз сирри қори ту хабардор шуда, ҳамин хел сару тан карда пӯшад, саратро аз танат чудо мекунам!

Аз либоси ба подшоҳ дӯхтаи Лукмони Ҳаким камтар шохӣ монда буд, занаш гирифт ва ба духтарчааш курта дӯхта дод. Инро як душмани Лукмони Ҳаким диду ба подшоҳ хабар расонд.

Подшоҳ тафтиш карда дид, ки дар ҳақиқат рост аст. Баъд Лукмони Ҳакимро ба пешаш ҳеҷ зада гуфт:

- Ман ба ту чӣ амр карда будам? Ту маро писанд накардӣ, ба духтарчаат курта карда додӣ, ҳамаро аз ин сир хабардор кардӣ. Барои ин қор туро намекушам, туро духтарчаат қатӣ ба зиндон андохта, ба дари зиндон қир¹ мерезам, ки дар дарунаш азоб қашида пӯсида равӣ.

Лукмони Ҳаким гуфт:

- Агар маро ба зиндон андохтанӣ бошед, фармояд дуто қати пӯлодӣ созанд, қатҳоро ба зиндон дароварда, дар назди ҳар қадамаш якҳалтагӣ бодом монанд.

Подшоҳ «хайр, ду қат садқаи сар» гуфта хоҳиши Лукмони Ҳакимро иҷро карда, ўро ҳамроҳи духтарчааш зиндон қард ва даҳони зиндонро қир рехта партофт.

Ин овозаро Афлотун² шунид. Вай шогирди Лукмони Ҳаким буд. Тарсида худ ба худ «мабодо подшоҳ маро шогирди Лукмони Ҳаким гуфта, зиндон накунад» гӯён дар байни як қӯҳ пинҳон шуда, атрофашро тилисм карда партофт.

Чанд сол гузашт. Ин подшоҳ мурд. Подшоҳи дигар шуд.

Подшоҳи нав як рӯз гӯшт хӯрда истода буд, ки як устухонпора

ба гулӯяш дармонд. Бисёр табибу ҷарроҳ оварданд, илоҷашро карда натавониста, ҳамаашон:

- Фақат Афлотун ба ин дарди подшоҳ даво карда метавонад,
- гуфта монда мерафтанд.

Подшоҳ гуфт:

- Афлотун кучо бошад?

Одамонаш воқеаи Лукмони Ҳакимро накл карда, гуфтанд:

- Афлотун шогирди Лукмони Ҳаким буд, баъди ин воқеа ӯ тарсида ба ким- кучо рафта пинҳон шудааст.

- Афлотунро аз ҳар кучо, ки бошад, ёфта биёред! – гуфта фармон дод подшоҳ.

Афлотунро кофта ёфта оварданд. Ӯ гулӯи подшоҳро диду худ ба худ «ҳамин сабаб қатӣ зиндони устодамро мекушоям, кайи зинда бошад?». Ба подшоҳ гуфт:

- Ба дарди шумо фақат устодаи ман Лукмони Ҳаким даво карда метавонад.

Подшоҳ ин гапро шунида, фармон дод, ки дари зиндони Лукмони Ҳакимро кушоянд. Кушода диданд, ки духтарчааш хокистар шудаасту худааш ба мурдан наздик. Афлотун вайро ба хонааш бурда, чанд рӯз табобат карда, сиҳат намуд.

Баъд одамони подшоҳ омада ӯро гирифта ба назди подшоҳ бурданд.

Лукмони Ҳаким подшоҳро дида пурсид:

- Фарзанд доред?

Подшоҳ гуфт:

- Як писар дорам.

- Писаратонро сар бурида, хунашро хӯред, сиҳат мешавед, набошад, не.

Подшоҳ фикр кард: яккаю ягона писар дорам, магар метавонам ӯро кушам? Биё бехтараш худам мурам.

Се-чор рӯз гузашт, дарди подшоҳ сахттар шуд. Баъд гуфт:

-Хайр, писарамро биёред, сарашро буред!

Писарашро оварданд, ба фармони Лукмони Ҳаким дар пеши чашми подшоҳ дасту пояшро баста дар мобайн парда кашида, ба қафои парда гузаронданд:

- Акнун гӯсфандро биёретон! – гуфт Лукмони Ҳаким ба гӯши одамони подшоҳ. Як гӯсфандро куллуқ³ карда оварда ба гулӯяш корд монда буданд, ки гӯсфанд «фаҳ» зада овоз баровард.

Ҳамин вақт подшоҳ:

- «Воҳ писарам» - гуфта фарёд зада буд, ки устухон аз гулӯяш парида рафт.

- Пардаро кушоед, то ман мурдаи писарамро бинам! – гуфт подшоҳ.

Пардаро бардоштан, ки писараш сиҳату саломат ва як гӯсфанд куштагӣ.

Лукмони Ҳаким ходисаи шударо ба ӯ гуфта дод.

Подшоҳ ба Лукмони Ҳаким таҳсин хонда гуфт:

- Лаънат ба касе, ки ҳамин тавр одами донишмандро зиндон кардааст.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Қир рехт – санг рехт, қир ҳам мисли семент саҳт аст.

2. Афлотун – яке аз донишмандони Юнони Қадим.

3. Куллук қарданд – дасту пояшро бастанд.

Пурсиш ва супориш

1. *Оё рафтори подшоҳ нисбати Лукмони Ҳаким ва духтарчаши дуруст буд? Фикратонро баён кунед.*

2. *Сухани охири подшоҳ «Лаънат ба касе, ки ҳамин тавр донишмандро зиндон кардааст» ба кӣ нигаронида шудааст?*

ҲИЧО, РУКН ВА ВАЗНИ ШЕЪР

Чумла аз калима ва ибораҳо сохта шуда, фикри томо ифода мекунад. Калима бошад, аз ҳичо ва овозҳо сохта мешавад. Масалан, калимаи адабиётро гирем. Ин калима аз чор ҳичо иборат аст: а-да-би-ёт. Ҳамин тавр, дар калима микдори ҳичоҳо ба микдори садонокҳо вобаста аст. Бинед, дар калимаи адабиёт чор садонок омадааст (а, а, и ва ё) ва калима ҳам аз чор ҳичо таркиб ёфтааст. Калимаи рӯзгор аз ду ҳичо, қоматбаланд аз чор ҳичо, чашм аз як ҳичо таркиб ёфтаанд, ки микдори онҳо ба садонокҳои он баробар мебошанд.

Ҳичоҳо бошанд, ҳам дар асарҳои назмӣ ва ҳам насрӣ яқхеланд. Масалан, «Маёсоӣ аз омӯхтан як замон» ин мисраъ аз даҳ ҳичо иборат аст, зеро он дорои 10 садонок мебошад.

«Дарахти зардолу гул резонд».

Ин чумла аз 9 ҳичо иборат аст ва садонокҳои ҳам 9-то мебошанд.

Вале бояд хотиррасон кард, ки дар назм хичоҳо ба кӯтоҳ, дароз ва якуним ҳичоӣ тақсим мешаванд. Садонокҳои о, у, ё ва ӣ хичоҳои дарозро ташкил медиҳанд.

Садонокҳои а, у, и, ю бошанд, хичоҳои кӯтоҳ месозанд.

Бад-он кӯш то зуд доно шавӣ,
Чу доно шавӣ, худ воло шавӣ.

Дар шеър як низоми муайян вучуд дорад ва бо махсусиятҳои хоси худ аз наср фарқ карда меистад.

Ҳамин тавр, бо як низоми муайян омадани хичоҳои дарозу кӯтоҳ, зада, оҳангу сабтиёти марғуб вазни шеърро ташкил медиҳанд. Дигар, хангоми қироати шеър ё сурудани мутрибон шунаванда ба порчаҳои тараннумӣ, яъне рукн тақсим шудани мисраъ ва байтҳоро хуб эҳсос менамояд, ки ҳамаи ин мизони шеър ва муқаррароти онро ташкил мекунанд. Дар мачмӯъ дар фанни шеър онро вазн бигӯянд. Дар вазн парчаҳои тараннумӣ, яъне рукн мақоми воло дорад. Маҳз вазни шеър аз рӯи рукнҳои муайян мегардад.

Масалан:

Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Ҳеч н-омӯзад зи ҳеч омӯзгор.

Ҳамин тавр, байти устод Рӯдакӣ аз шаш рукн иборат аст.

- v - - | - v - - | - v - -
- v - - | - v - - | - v - -

Дар адабиёти шиғоҳӣ ва китобӣ аз замонҳои қадим ду вазн мавриди истифода қарор дошт ва имрӯз ҳам мавриди истифода қарор дорад ё маъмул аст. Бештари назми шиғоҳӣ (фолклор) бо вазни хичо эҷод шудаанд. Моҳияти вазни хичо он аст, ки бояд миқдори хичоҳои мисраъҳо ё байтҳо баробар бошанд. Чунончӣ:

Олуца гули бодом, – 7 хичо.
Ман духтараки додом. – 7 хичо.
Додом шинад, чой нӯшад, - 7 хичо.
Ман чойрезаки додом. – 7 хичо.

Баъзе шоирон асарҳои хешро бо вазни хичо иншо кардаанд. Масалан, адиби тоҷик Мирсаид Миршакар шеъри бачагонаи хубе дорад, ки бо вазни хичо онро эҷод кардааст:

Гумон набаред, - 5 ҳичо
Ки ман хурд ҳастам. – 5 ҳичо
Ана мебинед, - 5 ҳичо
Чорӯб дар дастам. – 5 ҳичо
Бо ин чорӯбам, - 5 ҳичо
Хона мерӯбам. – 5 ҳичо
Дегу табакро, - 5 ҳичо
Худам мешӯям. – 5 ҳичо.

Вазни ҳичо дар байни мардуми мо таърихи қадимӣ дорад. Як қисми китоби муқаддаси «Авесто», махсусан фасли Готҳо ва Яштҳо, достони «Ёдгори Зарирон» низ бо ҳамин вазн гуфта шудаанд.

Супориш

*Ин ду ҷону ҷигарбанд,
Аз хурдӣ бо ҳам буданд.
Аз хурдӣ рози дилро
Ба якдигар кушуданд.*

1. Ҳамин порча аз чанд байт ва чанд мисраъ-ибора аст?
2. Дар кадом вазн эҷод шудааст?
3. Миқдори ҳиҷоҳои ҳар як мисраъро муайян намоед.

АДАБИЁТИ КЛАССИКИИ ТОЧИК

АБУАБДУЛЛОҲИ РҮДАКӢ (858-941)

*Он кас, ки шеър донад,
донад, ки дар ҷаҳон,
Соҳибқирони шоирӣ
устод Рӯдакист.*

Низомии Арузӣ

*Гар сарӣ ёбад ба олам кас ба
некӯшоирӣ,
Рӯдакиро бар сари он шоирон
зебад сарӣ.*

Рашидии Самарқандӣ

Баҳорон буд. Ҳама ҷо гарқи гул. Дар лаби анхору боғу даман сабзаю себарга доман пахн карда, назаррабой мекарданд. Дарёчаи шӯхобе, ки аз назди деҳаи Рӯдак мегузашт, дар ин фасл сероб шуда, мисли тифлони ширмаст шӯхию бозӣ, частухезиаш сад дар сад боло мерафт. Мурғон нағмасарой мекарданд. Оре, ҳама аз зиндагии хеш шоду масрур буданд.

Воқеан, он рӯзҳо хурсандии аҳли хонаводаи Муҳаммад ҳадду канор надошт. Дар яке аз шабҳои ҷумъаи соли 858 дар хонадони ӯ тифли зеборӯяке чашм ба олам кушод. Ба ӯ Ҷаъфар ном гузоштанд. Касе намедонист, ки солҳо мегузараду овозаи шеъраш ба Бухоро – пойтахти давлати Сомониён мерасад. Ӯро ба дарбор даъват мекунанд, соҳибқирони шоирон, маликушшуаро мегардад. Номи деҳаи Панҷрӯд ё Рӯдакро машҳури оламиён мегардонад ва то абад сардафтари адабиёти тоҷику форс менамояд. Дар ҳақиқати чунин бузургон хуб гуфтаанд:

*Зиндаю ҷовид монд, ҳар кӣ накӯном зист,
К-аз ақибаш зикри хайр, зинда кунад номро.*

ДАР БОРАИ МАРДӢ, ОДАМГАРӢ ВА ОМУХТАНИ ТАҶРИБАИ ҲАЁТ

1. Гар бар сари нафси худ амири, марди,
Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ, марди.
Марди набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ, марди.
2. Бирав зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис¹ туро ба кор ояд.
3. Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Ҳеч н-омӯзад зи ҳеч омӯзгор².

Устод Рудаки дар Бухоро, дар ҳалқаи шогирдонаш.

4. Ин чаҳонро нигар ба чашми хирад³,
Не бад-он чашм, к-андар ӯ нигарӣ.
Ҳамчу дарёст в-аз накӯкорӣ,
Киштие соз, то бад-он гузарӣ.

ДАР БОРАИ ДОНИШ

5. То чаҳон буд аз сари одам фароз⁴,
Кас набуд аз роҳи дониш бениёз⁵.
Мардумони бихрад андар ҳар замон,
Роҳи донишро ба ҳар гуна забон
Гирд карданду гиромӣ доштанд,
То ба санг андар ҳаме бингоштан⁶.
Дониш андар дил чароғи равшан аст
В-аз ҳама бад бар тани ту чавшан⁷ аст.
6. Ба чашми дилат⁸ дид бояд чаҳон,
Ки чашми сари ту набинад ниҳон.
7. Ай дарего, ки хирадмандро,
Бошаду фарзанд хирадманд не.
В-арчӣ адаб дораду дониш падар,
Ҳосили мерос ба фарзанд не.

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Дафъи ҳаводис** – бартараф кардани ҳодиса.
2. **Омузгор** – устод, муаллим.
3. **Чашми хирад** – ба маънои бофаросат, боақлу заковат.
4. **Фароз** – баланд, ин ҷо ба маънои аз қадим боз.
5. **Бениёз** – беэҳтиёҷ, номӯхтоҷ, ба касе мӯхтоҷ набудан.
6. **Бингоштан** – навиштан.
7. **Чавшан** – либоси чангӣ.
8. **Чашми дил** – маънои чашми хирадро дорад.
9. **Маънои мисраъ:** – Он чашме, ки ту дорӣ бо он маънии ботинро дарк карда наметавонӣ, яъне бояд ба воситаи хираду дониш ба чаҳон нигарӣ ва ҳодисаҳои онро биомӯзӣ.

Пурсиш ва супориш

1. Панду ҳикматҳои устодро мутолиа намуда, ҳифз (аз ёд) кунед.
2. Ҳар як порчаи алоҳида-алоҳида шарҳ диҳед, маънидод намоед.

3. Дар порчаи якҷум дар бораи мардӣ сухан меравад. Бигӯед, шумо марди ро чӣ хел мефаҳмед?
4. Наход таҷрибаи рӯзгор аз омӯзгор ҳам болотар, олитар бошад? Онро батафсилтар шарҳ диҳед.
5. Кишӣ чист? Шоир чиро дар назар дорад?
6. Дониш бар тани инсон ҳамчун ҷавшан аст? Магар ин муболиға нест? Ҷавшанро чӣ хел мефаҳмед, шарҳ диҳед.
7. Дар порчаи ҳафтум шоир аз чӣ дарегу афсӯс меҳурад? Маънои онро фаҳмонед. Пас шарҳи кардаатонро дар дафтарадон нависед. Ҳангоми навишт мақоли «Фарзанди нағз боги падар, фарзанди бад доғи падар»-ро истифода баред.
8. Порчаи ҳафтумро ба наср баргардонед.

ҲАР БОД, КИ АЗ СҮЙИ БУХОРО БА МАН ОЯД

Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд,
 Бо бӯйи гулу мушқу насими суман ояд.
 Бар ҳар зану ҳар мард кучо барвазад он бод?!
 Гуй, магар он бод ҳаме аз Хутан ояд.
 Не, не, зи Хутан бод чунин хуш навазад ҳеч,
 К-он бод ҳаме аз бари маъшуқи ман ояд.

ХАНДАИ ЛОЛА

Бихандад лола бар сахро
 Ба сони чеҳраи Лайло¹.
 Бигиряд абр бар гардун
 Ба сони дидаи Мачнун².
 Зи оби ҷӯй ҳар соат
 Ҳаме бӯи гулоб ояд.
 Дар ӯ шустаст пиндорӣ,
 Нигори ман рухи гулгун.

БАҲОРИ ХУРРАМ

Омад баҳори хуррам бо рангу бӯйи тииб³,
 Бо сад ҳазор нузҳату⁴ ороиши ачиб.
 Шояд, ки марди пир бад-ин гаҳ шавад ҷавон,
 Гетӣ бадил ёфт шабоб⁵ аз пайи машиб⁶.
 Чархи бузургвор яке лашкаре бикард,

Лашкар-ш абри тираву боди сабо нақиб.
Наффот барқи равшану тундар-ш таблзан,
Дидам ҳазор хайлу надидам чунин махиб.
Он абр бин, ки гирияд чун марди сугвор
В-он раъд бин, ки нолад чун ошиқи каиб.
Хуршедро зи абр диҳад рӯй гоҳ-гоҳ
Чунон ҳисорие, ки гузар дорад аз рақиб...
Лола миёни кишт бихандад ҳаме зи дур,
Чун панҷаи арус ба ҳинно шуда хазиб.
Булбул ҳаме бихонад дар шохсори бед,
Сор аз дарахти сарв мар ўро шуда мучиб...

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Лайло** – Лайлӣ.
2. **Мачнун** – **Лайлӣ ва Мачнун** – номи қаҳрамонони достонҳои «Лайлӣ ва Мачнун»-и адабони классик.
3. **Тииб** – бӯи хуш.
4. **Нузҳат** – зебой.
5. **Шабоб** – ҷавонӣ.
6. **Машиб** – пирӣ. Маънии ин мисраъ: дунёи кӯҳна ҷавон шуд.

Пурсиш ва супориш

1. *Баҳор аз фаслҳои дигар бо кадом хусусиятҳои фарқ мекунад?*
2. *Дар бораи иди Наврӯз, ки оғози баҳор аст, ҳикоят кунед.*
3. *Порчаҳоро аз ёд кунед.*
4. *Аз харита Бухорою Самарқандро ёбед.*

ЭЙ БУХОРО, ШОД БОШУ ДЕР ЗӢ!

Чунин овардаанд, ки Наср бинни Аҳмад ... зимистон дар пойтахт – Бухоро мақом мегирифт ва тобистон ба Самарқанд мерафт ё ба шаҳре аз шаҳрҳои Хуросон. Инак, як сол навбати шаҳри Ҷарӣ буд. Ҷаво хуш буд ва боди сард ва меваҳо бисёр ва бӯиданиҳо фаровон ва лашкар аз баҳору тобистон истифодаи тамои ёфтанд...

Меҳргон – тирамоҳ даромад, вале дер кашид ва сармо қувват накард ва ангур бағоят ширин расид ва ҳар яке аз дигаре латифтар ва лазизтар.

Чун Наср бинни Аҳмад Меҳргон ва мевахои онро дид, азимаш хуш омад. Наргис расидан гирифт, аз кишмиш ганчинаҳо пур карданд... Амир дар роҳ бо лашкар ба ду деҳае даромад, ки уро Гура ва Дарвоза мегуфтанд. Ҳар яке чун Биҳишти аъло ва ҳар яке боғ ва бӯстони хурраме дошт. Зимистон дар он ҷо монданд. Чун баҳор даромад, аспнро ба Бодғис фиристоданд, лашкаргоҳро ба Молин, ба миёни ду ҷӯ бурданд. Чун тобистон даромад, меваҳо пухтанд. Амир Наср гуфт:

- «Тобистон кучо меравем, аз ин хуштар макомгоҳе нест, Меҳргон меравем». Ва чун Меҳргон даромад, гуфт: «Меҳргони Ҳариро бихӯрем ва биравем» ва ҳамчунин фасле ба фасле меандоخت, то чаҳор сол бо ҳамин аҳвол гузашт. Аз ин ҳол ҳама малӯл шуданд ва орзуи хонумон мекарданд. Подшоҳро диданд, ки дар сари ӯ ҳавасу ишки Ҳарӣ бисёр аст ва дар аснои сухан Ҳариро ба Биҳишт монанд мекард ва ҳатто аз он ҳам бештар медонист. Баъд донистанд, ки амир нияти ин тобистон ҳам дар он ҷо мондан дорад. Пас, сардорони лашкар ва бузургони давлат ба назди устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ рафтанд. Аз надимони подшоҳ ҳеч кас монанди ӯ мақбултар набуд.

Гуфтанд: «Санъате бикунӣ, ки подшоҳ аз ин ҳок ҳаракат кунад, Зеро дилҳои мо орзуи фарзандон ҳаме барад ва чони мо аз иштиёқи Бухоро ҳаме барояд».

Рӯдакӣ қабул кард. Ӯ мичози амиро мешинохт, рӯй ба назм овард ва қасидае бигуфт. Ба вақте ки амир хӯроки пагоҳӣ меҳӯрд, ба наздаш даромад ва ба ҷои худ бинишаст ва чун мутрибон¹ хозир буданд, чанг бигирифт ва дар пардаи «Ушшоқ» ин қасидаро оғоз кард:

Бӯйи Ҷӯйи Мулиён ояд ҳаме,
Ёди ёри меҳрубон ояд ҳаме.
Реги Омуву дуруштиҳои ӯ
Зери поям парниён ояд ҳаме.
Оби Ҷайхун аз нишоти рӯйи дӯст
Хинги моро то миён ояд ҳаме.
Ай Бухоро, шод бошу дер зӣ,
Мир наздат шодмон ояд ҳаме.
Мир моҳ асту Бухоро осмон,
Моҳ сӯйи осмон ояд ҳаме.
Мир сарв асту Бухоро бӯстон,
Сарв сӯйи бӯстон ояд ҳаме.

Чун Рӯдакӣ бад-ин байт расид, амир чунон андӯхгин гашт,
ки аз тахт фуруд омад ва бе мӯза пой дар рикоб оварду рӯй ба
Бухоро ниҳод.

Аз «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ.

Устод Рӯдакӣ дар поёни умр ба зодгоҳаш - деҳаи Панҷрӯд
бозмегардад. Дар ин лаҳза дӯстон – ҳамдеҳагонаш устодро хуш истикбол
мегиранд ва аз дидаю шунидааш панди рӯзгор мешунаванд.

ДАР МАДҲИ УСТОД РҶДАКӢ

Ба суҳан монад шеъри шуаро,
Рӯдакиро суҳанаш талвино².
Шоиронро хаву³ аҳсант⁴ мадеҳ⁵,
Рӯдакиро хаву аҳсант ҳиҷост⁶.

Шаҳиди Балхӣ (асри X)

Киро Рӯдакӣ гуфта бошад мадеҳ,
Имоми⁷ фунуну⁸ суҳанвар бувад.
Дакикӣ мадеҳ оварад пеши ӯ,
Чу хурмо ба пеши Ҳачевар⁹ бувад.

Дакикӣ (асри X)

Ғазал Рӯдакивор некӯ бувад,
Ғазалҳои ман Рӯдакивор нест.

Унсурӣ (асри XI)

Ғар сарӣ ёбад ба олам кас ба некӯшоирӣ,
Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ.
Шеъри ӯро ман шумурдам сездеҳ раҳ сад ҳазор,
Ҳам фузун ояд агар он чунон, ки бояд бишмарӣ.

Рашидии Самарқандӣ (асри XII)

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Мутрибон** – ҳофизон, навозандагон.
2. **Талвино** – хурмои пухтаи ранговарда.
3. **Хав** – хуб, хуш, офарин.
4. **Аҳсант** – офарин ба ту.
5. **Мадеҳ** - мадҳия, таърифу тавсиф.
6. **Ҳичо** – ҳачв, масҳара.
7. **Маъноӣ ин китъа чунин аст:** шеърҳои шоирон ба суҳан, вале шеърҳои Рӯдакӣ ба хурмои пухтаи ранговарда монанд аст. Шоирони дигар таърифу тавсифро шеъри мадҳия шуморанд, ҳачву таъриф дар назари Рӯдакӣ шеъри нописанд аст. Имом ин ҷо ба маъноӣ пешво ва бузург омадааст.
8. **Фунун** – фанҳо.
9. **Ҳачевар** – номи яке аз маҳалҳои серхурмо аст.

Пурсиш ва сувориш

1. *Ҳикояти «Эй Бухоро, шод бошу дер зӣ»-ро ифоданок хонед ва мазмунаширо нақл кунед.*
2. *Чаро Амир Наср чаҳор сол ба Бухоро наомад?*
3. *Маънии байтҳои Шаҳиди Балхиро шарҳ диҳед.*
4. *Дар қитъаи Унсурӣ кадом хислатҳои шоир тавсиф ёфтааст?*
5. *Иборати «шумурдам сенздаҳ раҳ сад ҳазор»-ро чӣ хел мефаҳмед?*
6. *Рашидии Самарқандӣ дар бораи бузургии Рӯдакӣ чӣ гуфтааст?*

ХУСУСИЯТҲОИ НАЗМУ НАСР ВА РАДИФУ ҚОФИЯ

Маънои назм ба низом даровардан аст. Назм бо якчанд хусусияти худ аз наср фарқ мекунад. Аввал, дорои вазн ва оҳанги махсус аст. Дувум, радифу қофия дорад. Масалан, барои исбот байти зеро аз назар мегузаронем:

Ҳар бод, ки аз сӯи Бухоро ба ман ояд,
Бо бӯи гулу мушку насими суман ояд.

Байти боло дорои порчаҳои тараннумӣ буда, дар як вазн омадааст. Ҳар ду мисраъ бо ҳам баробар ва ҳамвазнанд. Инчунин «ояд» дар байт радиф шуда омадааст. Ба ҳамин тарик, қофия гуфта калимаҳоеро мегӯянд, ки қисмати охирашон ба ҳам монанд бошанд. Мисли ман бо суман, чаман, зан, даман ва гайра. Агар дар охири шеър калима ё ибора такрор шавад онро радиф мегӯянд. Дар байти боло «ояд» такрор шудааст ва радиф аст.

Наср бошад, ин хусусиятҳоро надорад. Вале гоҳ-гоҳ дар наср ҳам қофия меояд. Ин намуди насрро насри мусаччаъ мегӯянд.

Пурсиш ва сувориш

1. *Шеърҳои устод Рӯдакиро аз ҳамин нигоҳ назар кунед. Ва аз онҳо қофия ва радифҳояширо муайян намоед.*
2. *Асарҳои насриро, ки пеш хондаед, номбар кунед.*
3. *Латифаҳои дар китобатон овардашуда бо наср инишо шудаанд ё бо назм?*
4. *Шеъри «Баҳорон»-ро ба наср баргардонед. Агар дар қор душворие пеш ояд ба муаллим муроҷиат намоед.*
5. *Зарбулмасалу мақолҳои халқиро, ки дар дарсҳои пеш хондед, бо наср инишо шудаанд ё бо назм? Аз мисолҳои китобатон зарбулмасалҳоро ёбед, ки онҳо бо назм омада бошанд.*
6. *Аз порчаи «Дар бораи дониш» эҷодкардаи устод Рӯдакӣ байтеро пайдо кунед, ки ҳам қофия ва ҳам радиф дошта бошад.*

МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ ВАЗНИ АРӢЗ

Вазни ҳичо ва вазни арӯз. Вазни ҳичо асосан ба назми халқӣ ҳос аст. Дар баробари ин назми ҳазорсолаи адабиёти тоҷику форс ва имрӯза ҳам бо вазни арӯз эҷод шудаанд.

Арӯз вожаи арабӣ буда, маънои арз кардан, баён намуданро дорад. Вале имрӯз ҳамчун истилоҳи адабиётшиносӣ маҳсуб меёбад ва дувум ченак ё мизони шеър ба шумор меравад. Вазни арӯз аз адабиёти араб дар асрҳои IX-X ба адабиёти мо ворид гардидааст. То имрӯз рушду камол ёфта, хусусиятҳо, қонунҳои он аз тарафи арӯзиёни форс-тоҷик: Ахфашӣ Балхӣ, Юсуфӣ Арӯзӣ, Баҳромӣ, Бузургмеҳри Қойинӣ, Шамс Қайси Розӣ, Рашиди Ватвот, Насриддини Тӯсӣ, Ваҳиди Табрешӣ, Парвиз Ноғили Хонларӣ, Баҳром Сирус ва дигарон кашф ва равшан гардидаанд. Мувофиқи андешаи муҳаққиқони дар боло ёдшуда, шеъри форсӣ-тоҷикӣ дар 14 баҳр суруда шудааст. Баҳрҳо ба ду қисм тақсим гардидаанд. Баҳрҳо солим ва фаръӣ ном доранд.

Баҳрҳои солим: Ҳазач, Рамал, Раҷаз, Мутақориб ва Мутадорик ба шумор мераванд. Ба гурӯҳи баҳрҳои фаръӣ: Қариб, Музореъ, Ҷалид, Хафиф, Мучтасс, Сареъ, Мунсарех, Мушокил ва Муктазаб буда, ҷамъ 14 баҳри арӯзи тоҷикиро ташкил медиҳанд.

Арӯзи тоҷикӣ махсусиятҳои ба худ ҳос дорад ва аз рӯи он вазни шеър равшан мегардад. Барои дарёфти вазни шеър нахуст бояд ҳиҷоҳои калимоти ҳар як мисраву байтро шумурд. Бояд миқдори ҳиҷоҳои ҳар мисраъ ба ҳам баробар бошанд.

Бояд хотиррасон кард, ки дар шеър ҳар як сатр ё хатро мисраъ гӯянд. Агар ду мисраъ омада бошад, онро байт хонанд. Масалан, рубоии устод Рӯдакиро гирем:

Гар бар сари нафси худ амири, мардӣ.

Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ, мардӣ.

Мардӣ набувад фитодаро пой задан,

Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.

Рубоӣ аз чор мисраъ ё ду байт иборат аст. Ва ҳар як мисраъ дорои 12 ҳиҷост. Чунон ки дар боло дидем, мисраъ аз 12 садонок таркиб ёфтааст, ки ин баробарии мизони шеърро муайян намудааст. Агар чунин тартиб, яъне дар вазни ҳичо асосӣ бошад, дар вазни арӯз илова бар ин баъзе имтиёзоти дигарро низ метавон дид.

Ҳичо мувофиқи имлои забони тоҷикӣ ба дарозу кӯтоҳ ва кушодаю пӯшида қисмат мешаванд, ки чамъулчамъ дар муқаррар намудани мизони арузи тоҷикӣ мақоми ҳалқунанда доранд.

Ҳичоҳои дароз бо садонокҳои о, е, ӣ, у ва ё бо ҳамроҳшавии ҳамсадоҳо ба вучуд меоянд. Ҳичоҳои кӯтоҳ бошанд ба воситаи садонокҳои а, и, у ва ю сохта мешавад. Масалан:

Та-во-но бу-вад, ҳар-кӣ до-но бу-вад,
Ба-до-ниш ди-ли пир бар-но бу-вад.

Ҳамин тавр, дар ин байт дар мисраи аввал 4 ҳичои кӯтоҳ ва 6 ҳичои дароз ва дар мисраи дуюм 4 ҳичои кӯтоҳ ва 6 ҳичои дароз омадааст.

Ғайр аз ин ҳичоҳо ба ҳичоҳои баста ва кушода қисмат мешаванд. Дар ҳичое, ки аз ду тарафи садонок ҳамсадо ё аз тарафи охири садонок ҳамсадо омада бошад, ҳичои баста ва агар пас аз ҳамсадо садоноке ояд, ҳичои кушода аст.

Бӯй-и чӯй-и Мӯ-ли-ён о-яд ҳа-ме,
Ё-ди ё-ри меҳ-ру-бон о-яд ҳа-ме.

Мисраи нахусти устод Рӯдакӣ нӯҳ ҳичои кушода ва ду ҳичои баста дорад. Дар мисраи дуюм чор ҳичои баста (ёд, меҳ, яд, бон) омадааст. Як мисоли дигар аз устод Турсунзода:

Дус-ти-ро чус-ту-чӯ до-рем мо,
Аз а-мо-нӣ гуф-ту-гу до-рем мо.

Чунон, ки шумурдед, мисраи аввал ду ҳичои баста ва мисраи дувум шаш ҳичои кушода дорад. Аз ҳамин нигоҳ байти устод Айнӣ:

«Биёед, эй рафиқон дарс хонем,

Ба бекориву нодонӣ намонем»-ро хонда ҳифз намоед ва миқдори ҳичоҳои кушода ва бастаи онро муайян кунед.

Ҳангоми хондани шеър ё сурудани он ҳис мекунед, ки шеър ба пораҳо тақсим мешавад. Яъне ровӣ ё мутриб ҳангоми иҷрои амал дар ҷойҳои махсус андак таваккуф мекунад. Ҳамин қисматҳои иструктурӣ ном доранд. Яъне қисматҳои тараннумии шеърро дар аруз иструктурӣ гӯянд. Инчунин, ба иструктурӣ тақсим кардани шеърро тақтеъ мегӯянд. Иструктуру тақтеъ дар шеър, яъне вазни арузро ба вучуд меоварад. Ба хотири дуруст дарк намудани ин масъала аз Низомии Ганҷавӣ як байт меорем:

Ба ҳар коре, ки ҳиммат баста гардад,
Агар хоре бувад, гулдаста гардад.

Дар арӯз хичоҳои кӯтоҳ бо аломати панчи римӣ (V), дароз бо тире (-) ва якунимҳичоӣ бо аломати v – (дар охири мисраъ v ~) ишорат карда мешавад.

Байти боло ба 6 рукн тақтеъ шудааст ва ин тақтеъу рукнҳо мизони вазни арӯзро муайян намудаанд. Арӯзи Ачам дар асоси 6 рукн сохта мешавад. Баҳрҳои солим: Ҳазаҷ, Рамал, Рачаз, Мутақориб ва Мутадорик рукнҳои хоси ҳешро доранд.

1. Ҳазаҷ = ма-фо-й-лун;
v - - -
2. Рамал = фо-и-ло-гун;
- v - -
3. Рачаз = мус-таф-и-лун;
- - v -
4. Мутақориб = фа-ӯ-лун;
v - -
5. Мутадорик = фо-и-лун.
- v -

Барои намуна байти Низомӣ, ки дар боло оварда шуд, мисол шуда метавонад.

Байт аз 6 рукн иборат аст, ё тақтеъ шудааст. Рукни он мафоилун буда, шаш маротиба такрор гардидааст. Мафоилун бошад, рукни баҳри Ҳазаҷ аст.

Супориш: Байти зерро ба рукнҳо қисмат намоед. Ҳичоҳои дароз ва кӯтоҳи онро муқаррар кунед. Пас муайян намоед, ки байт дар кадом баҳр суруда шудааст:

*Қалам гуфто, ки ман шоҳи ҷаҳонам,
Қаламкаширо ба мақсад мерасонам.*

шуданд. Яке аз дарбориён ба Абӯалӣ бо таассуфу дард гуфт:

- Эй чавони камдидаю камтаҷриба, бахтат омад карду ту онро пеши по задӣ! Аз амири хайрандешу уламопарвар молу сарват, чоҳу мансаб талаб мекардӣ бехтар набуд? Ҳоло ҳам сари вақт аст, фардо пушаймон мешавӣ.

- Ҳаргиз аз ин инъоми шоҳона банда пушаймон нахоҳам шуд. Дабири мӯхтарам, шоҳ бароям дари ганчинаи донишро кушод. Ман аз он баҳра мегирам, ганҷҳо меофарам ва ин ганҷҳоро барои ворисонам, авлоду аҷдодонам мерос мегузорам. Онҳо мисли молу сарват нест намешаванд, балки ҷовидон мемонанд.

Амир Нӯҳ бинни Мансур дар ҳузури аҳли дарбор ҳазинадорро даъват кард ва ба ӯ амр намуд, ки калиди «Кохи хирад»-ро ба Абӯалӣ диҳад.

Солҳо гузашт. Абӯалӣ аз ин ганчи маърифат барои хеш кохи донишу маърифат бунёд кард, асарҳои оламшумул офарид, ки онҳо барои ояндагон, ҳаммиллатон ва аҳли башар тӯҳфаи арзандатар аз дурру гухар, аз зару зевар хастанд.

Оре, аз рӯзгори ин марди хирадманд, ки ӯро Шайхурраис Абӯалӣ ибни Сино мегӯянд, зиёда аз ҳазор сол гузашт. Вале имрӯз ҳам номи ӯ боиси шӯҳрати ифтихори мардуми мост. Сино соли 980 дар деҳаи Рометани наздикии Бухоро ба дунё омада ва соли 1037 дар шаҳри Ҳамадонӣ Эрон вафот намудааст.

Мақбараи Сино дар Ҳамадон

Мардум ба ин марди бузург меҳру муҳаббати беандоза доранд. Дар бораи ӯ нақлу ривоят, киссаю ҳикоят, суруду тарона, роману дostonҳо офаридаанд. Дар онҳо хирадмандӣ, ақлу заковат, донишу маърифати Абӯалӣ ибни Сино бо камоли эҳтиром, бо садоқату самимият ба қалам дода шудааст, ки бештари ин асарҳо ханӯз дар замони зиндагии Шайхурраис Ибни Сино дар байни халқ пайдо шудаанд. «Ал-қонун», «Китоб-уш-шифо», «Донишнома» барин асархояш чандин аср дар мамлакатҳои Шарқ ва Ғарб ҳамчун китоби дарсӣ ба толибилмён хизмат кардаанд. Ҳоло ҳамчун намуна чанд нақлу ривоятҳои халқиро дар поён меорем.

МОР ВА КОСАИ ШИР

Беморонро аз ҳар кучо оварда, дар сари роҳи Абӯалӣ менишониданд. Вақто ки Абӯалӣ ҳар рӯз субҳ аз хонаи худ берун мебаромад, аввал ба як тараф нигоҳ карда, беморони дар ҳамон ҷониб нишастаро ҳолпурсӣ мекард ва мегуфт: «Ин фалон мариз аст, илочи вай ин аст». Дар вақти бозгаштан ба ҷониби дигар нигоҳ мекард ва бо дастури боло илочи беморонро муқаррар менамуд.

Рӯзе ба беморе бо диққат нигоҳ карда истода, дар бораи илочи дарди вай чизе нагуфт ва ба тарафи беморони дигар гузашта рафт.

Аз ин муомилаи Абӯалӣ ба он бемор ҳолати ачибе рӯй дод. Вай аз зиндагонӣ тамоман дил канд ва аз сихат ёфтан даст шуста, хоҳиш намуд, ки ӯро зуд бардошта ба хонааш баранд. Дар хона ба наздикони худ гуфт:

- Эй азизон, дар фикри тобуту кафани ман бошед, кори ман нашуд. Абӯалӣ донистааст, ки дарди ман илочпазир нест, бинобар он ба ман аҳамияте надода гузашта рафт.

Бемор ба марги худ интизор нишаста буд, ки аз сӯроҳии кунҷи хона море берун шуд. Дар ҳамон вақт дар миёнаи хона косаи шир меистод. Мор ба оҳистагӣ ҳудаширо ба косаи шир наздик карда, шири косаро тамоман дам кашид. Пас аз чанде ба замин галтида печутоб хӯрд ва дубора даҳонаширо ба лаби коса ниҳода, шири хӯрдагиашро тамоман қай кард.

Вақто ки мор ба сӯроҳии хона даромада аз назар пинҳон шуд, бемор ба чунин андеша афтод: «Чун ман мурданӣ шуда ва дигар умедворӣ надорам, ҳолам соат ба соат бад мешавад, бехтар он аст, ки ин ширро хӯрда ҷонамро аз азоб халос кунам».

Ў бо ҳамин фикр, ба пеш ҳаракат кард ва косаи ширро гирифта тамоман дам кашид. Вале, баръакси интизори бемор, дарди ӯ соат ба соат сихат ёфтан гирифт. Бемор дубора ба худаш умедворӣ пайдо кард. Баъд аз чанд рӯз, хангоме ки худашро тамоман дуруст ҳис кард, фармуд, ки ӯро дубора ба сари роҳи Абӯалӣ баранд, то ки ба он муомилаи Абӯалӣ эътироз баён кунад.

Хоҳиши ӯро ба иҷро расониданд. Вақто ки Абӯалӣ аз хона баромада ӯро дучор меояд, дар таачҷуб афтада мепурсад:

- Эй мард, ту қайи мори афъиро аз кучо ва ба чӣ кайфият пайдо кардӣ? Илоҷи касалии ту вобаста ба хӯрдани қайи мори афъӣ буд. Азбаски ҳосил кардани он бисёр душвор ва гайри мумкин буд, ман он рӯз ба касалии ту дахл накарда будам.

Марди бемор воқеаро ҳамон навъе, ки рӯй дода буд, нақл карда медихад.

ТАНГА ДАР ЗЕРИ КУРСӢ

Овардаанд, ки рӯзе амири Сомонӣ Абӯалиро имтиҳон карданӣ шуд. Ў ба пешхизматони худ амр намуд, ки дар зери чор пояи курсии Абӯалӣ чор танга гузоранд. Онҳо амри ӯро ба ҷо оварданд. Абӯалӣ омада, ба рӯи курсӣ нишаст, рӯй ба ҷониби осмон кард ва боз ба ҷониби замин нигоҳ карда, аз таачҷуб ва хайрат сари худро чунбонидан гирифт.

Амири Сомонӣ гуфт:

- Ҳақими замонро чӣ чиз дар таачҷуб андохтааст, ки ин қадар мутаҳайранд¹!

Абӯалӣ гуфт:

- Ман имрӯз чунин дармеёбам, ки тахти ман ба миқдори пушти корде баланд гашта ё худ осмон ҳамон миқдор ба замин наздик шудааст.

Амири Сомонӣ ва аркони давлаташ² бар дониши ӯ таҳсин ва офарин намуданд.

ДАР РОҲ

Вақте ки Абӯалӣ Сино гуреза шуда мегаштааст, барои он ки ӯро касе нашиносад, ба як қорвон ҳамроҳ шудааст. Қорвониён дар роҳ бисёр доду фарёд ва чанҷол мекардаанд, ки ин боиси парешонии фикри Абӯалӣ гаштааст.

Шаб, вақте ки қорвониён хобидаанд, Абӯалӣ зангулаҳои уштурҳоро бо як тартиби махсус гузоштааст. Пагоҳӣ, вақте ки

некӯиҳо хоста бошам?

Гуфт:

- Се чиз: тандурустӣ, амонӣ ва тавонгарӣ.

Гуфтам:

- Корҳо ба кӣ супорам?

Гуфт:

- Ба он кас, ки шоиста бошад.

Гуфтам:

- Аз кӣ эмин бошам?

Гуфт:

- Аз дӯсте, ки ҳасуд набошад.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки Биҳиштро сазовор бошад?

- Гуфт:

- Илм омӯхтан ва ба ҷавонӣ ба кори ҳақ машғул будан.

Гуфтам:

- Кадом айб аст, ки наздики мардум мӯътабар намояд?

Гуфт:

- Ҳунари худ гуфтан.

Гуфтам:

- Чун аз дӯст ношоист падид ояд, чӣ гуна аз вай дӯстӣ бибояд

бурид?

Гуфт:

- Ба се чиз: ба зиёраташ кам рафтан, аз ҳолаш напурсидан ва аз вай ҳочат нахостан.

Гуфтам:

- Аз ҷавонон чӣ беҳтар ва аз пирон чӣ некӯтар?

Гуфт:

- Аз ҷавонон шарм ва далерӣ ва аз пирон дониш ва оҳиштагӣ.

Гуфтам:

- Ҳазар аз кӣ бояд кард, то растагор бошем?

Гуфт:

- Аз мардуми чоплус ва ҳасис, ки тавонгар шуда бошанд.

Гуфтам:

- Саҳӣ кист?

Гуфт:

- Он кас, ки саховат кунаду дилшод шавад.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки мардум ҷӯянд ва касе тамом дарнаёфт?

- Гуфт:
- Се чиз: тандурустӣ, шодӣ ва дӯсти мухлис.
- Гуфтам:
- Некӯӣ беҳтар ё аз бадӣ дур будан?
- Гуфт:
- Аз бадӣ дур будан сари хамаи некуиҳост.
- Гуфтам:
- Ҳеч ҳунаре бошад, ки айб шавад?
- Гуфт:
- Саховате, ки бо миннат бувад.
- Гуфтам:
- Чӣ чиз аст, ки донишро биафзояд?
- Гуфт:
- Ростӣ.
- Гуфтам:
- Чӣ чиз аст, ки бар далерӣ нишон аст?
- Гуфт:
- Авф кардан чун қодир шавӣ.
- Гуфтам:
- Аз зиндагонӣ кадом зоеътар аст?
- Гуфт:
- Он соат, ки некӯӣ дар ҳаққи касе тавонад кард ва накунад.
- Гуфтам:
- Аз фармонҳо кадом фармонро хор набояд кард?
- Гуфт:
- Се, аввал фармони Худои азза ва чалла, дувум фармони оқилон, савум фармони падару модар.
- Гуфтам:
- Чӣ чиз аст, ки кори мардумро хароб кунад?
- Гуфт:
- Ситудани ситамкорон.
- Гуфтам:
- Дунё ба чӣ тавон ёфт?
- Гуфт:
- Ба фарҳанг ва сипосдорӣ.
- Гуфтам:
- Чӣ кунам, ки бар табиб хочат набошад?
- Гуфт:
- Кам хӯрдан, кам хобидан ва кам гуфтан.

Гуфтам:

- Аз мардумон кӣ оқилтар аст?

Гуфт:

- Он ки кам гӯяд ва беш шунавад ва бисёр хонад.

Гуфтам:

- Хорӣ чист?

Гуфт:

- Кохилӣ ва фасод.

Гуфтам:

- Ранҷ аз чист?

Гуфт:

- Аз танҳой.

Гуфтам:

- Чист, ки хамийятро⁹ барад?

Гуфт:

- Тамаъ.

Гуфтам:

- Дар чаҳон чӣ зишттар?

Гуфт:

- Ду чиз: тундӣ аз подшоҳон ва бахилӣ аз тавонгарон.

Гуфтам:

- Асли тавозӯ чист?

Гуфт:

- Рӯй тоза доштан ва ба охир аз худ хуш будан.

Гуфтам:

- Тадбир аз кӣ пурсем?

Гуфт:

- Аз он кас, ки се фазилат дар вай бошад: дили пок, муҳаббати нек ва дониши тамом.

Гуфтам:

- Некӯй ба чанд чиз тамом мешавад?

Гуфт:

- Ба тавозӯи бетаваккуф¹⁰ ва саховати беминнат ва хизмат бе талаби мукофот.

Гуфтам:

- Агар илм омӯзам, чӣ ёбам?

Гуфт:

- Агар хурд бошӣ, бузург ва номдор, агар муфлис бошӣ, тавонгар гардӣ, агар маъруф бошӣ, маъруфтар гардӣ.

НАМУНАҲО АЗ РУБОИЁТИ АБӮАЛӢ ИБНИ СИНО

1. Аз қаъри гили сиёҳ то авчи Зухал,
Кардам хама мушкилоти гетиро хал¹¹.
Берун частам зи банди хар макру ҳиял,
Ҳар банд кушода шуд, магар банди ачал.
2. Куфри чу мане газофу¹² осон набувад,
Маҳкамтар аз имони ман имон набувад.
Дар даҳр чу ман якеву он ҳам кофир,
Пас дар хама даҳр як мусулмон набувад.
3. Бо душмани ман чу дӯст бисёр нишаст,
Бо дӯст набоядам дигар бор нишаст.
Парҳез аз он шакар, ки бо заҳр омехт,
Бигрез аз он магас, ки бар мор нишаст.
4. Бо ин ду-се нодон, ки чунон медонанд
Аз ҷаҳл, ки донои ҷаҳон эшонанд.
Хар бош, ки ин ҷамоа аз фарти харӣ,
Ҳар к-ӯ на хар аст, кофираш мехонанд.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Нушервон ё Анӯшервони Одил – подшоҳи оқилу одил буда, дар аҳди сулолаи Сосониён (226-651) бо номи Хусрави Парвиз шохӣ кардааст. Бузургмехр вазирӣ хирадманду донишманди Хусрав буд. Шох ҳамеша бо маслихату машварати Бузургмехр давлатдорӣ мекард.
2. Дар дунё ва уқбо судманд бошад – маънояш: дар ҳамин дунё ва охираш манфиатнок бошад.
3. Худои азза ва ҷалла – Худои азизу меҳрубон, бузургу арҷманд.
4. Эмин бошам – осуда, беҳавф бошам, дар амон бошам.
5. Ҳасуд – бахил, нотавон.
6. Маънояш – дӯсте, ки дар ҳаққат бадӣ карда бошад, дӯстиро нашояд ва аз ӯ халос бояд шуд.
7. Саховат – ҳадя, некӣ, ки бе миннат карда бошӣ.
8. Ситудан – ситӯшӣ, гаъриф кардан.
9. Ҳамийят – номус, орият, ғайрат.
10. Бетавакқуъ – бе умедворӣ аз ҷизе, аз касе.
11. Маънояш: аз қаъри замин то осмонҳо (Зухал-номи ситора) аз сирру

асрори ҳамаи мушкилот огоҳ шудам, онҳоро ҳал намудам, вале сирру асрори маргро ёфта натавонистам.

12. Газоф – беҳуда, беасос.

Пурсиш ва сунориш

1. «Зафарнома»-ро ба ролҳо тақсим намуда хонед ва таҳлил намоед.
2. Чаро Анӯшервони Одил Бузургмеҳрро ҳурмату эҳтиром мекард?
3. Барои инсон тандурустӣ, амонӣ ва тавонгарӣ чаро аз ҳама неъматҳо олитар аст?
4. Пас аз хондан, мувофиқи дониш ва фаҳмишатон хислатҳои неки инсонро аз матн ҷудо карда, ба дафтарадон нависед.
5. Ба зарбулмасалу мақолҳои зер диққат диҳед ва мувофиқи мазмуни онҳо аз матн порчаҳои алоқамандро ёбед: «Қор ба қордон осон аст», «Илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ», «Дӯсти беминнат», «Гӯр сӯзаду дег ҷӯшад».
6. Рубоӣро аз ёд кунед. Маънии рубоии дувумро шарҳ диҳед. Гӯед, ки чаро шоир имони хешро аз ҳама имонҳо мустаҳкамтар мегуяд?

АБДУЛЛОҲИ АНСОРӢ (1006-1088)

Соли 1006 вақти шукуфоии табиат, хангоми гулу ёсуман Абдуллоҳ дида ба ҷаҳон бикшуд. Волидайн ва мардуми шаҳри бостонии Ҷирот аз дидори тифли навбадунёмада шоду мамнун буданд. Падари Абдуллоҳ аз аҳли тичорат махсуб меёфт. ӯ дар таълими фарзанд саъю талоши зиёд варзид. Абдуллоҳ илмҳои маъмули замонашро дар назди донишмандони Ҷирот омӯхт, забони арабиро аз худ кард. Устодонаш Абулфазл Муҳаммад, Имом Шарифӣ, Хоча Яҳё ва Абуабдуллоҳи Тоқӣ дар таълиму тарбияи Абдуллоҳ саҳми босазо гузоштанд. Абдуллоҳ ба камол расид. ӯ дар донишҳои илмҳои фикҳ, ҳадис, тафсир, адаб, мумтоз гардид. ӯ бештар ба тасаввуф майл кард ва бисёр андешаҳои хешро ба воситаи асарҳои бадеинаш илқо намуд.

Ансорӣ умри пурбаракат дид. ӯ соли 1088 дар шаҳри Ҷирот, яъне дар зодгоҳаш аз олам ҷашм пӯшид. Умри хешро ройгон нагузаронида, асарҳои зиёди илмӣ ва адабӣ ба мерос гузошт. Асарҳои бадеии мутафаккир ва адиб маҳзани панду андарзанд. Асарҳои «Муноҷот», «Малфузот», «Ганҷнома», «Қаландарнома», «Рисолаи дилу ҷон», «Канзул солиҳин», «Рисолаи воридот», «Ҳафт Ҳисор» ва амсоли ин ба қалами Ансорӣ иншо шудаанд. Инчунин дар шаклҳои хурди лирикӣ рубоӣ, ғазал, қасида низ таъби озмудааст. ӯ дар асарҳои насрӣ ва назмиаш андешаҳои тасаввуфии хешро тарғиб кардааст.

Акнун ба шумо, шогирдони баҳуш, аз асарҳои насрӣ ва назмии Абдуллоҳи Ансорӣ, чун муште аз хирвор, намунаҳо пешкаш хоҳем кард.

ПАНДҶОИ СУДМАНД АЗ АСАРҶОИ НАСРӢ

1. Айби мардум бипӯш! Ва дин ба дунё мафурӯш!
2. Ҷар кӣ ин даҳ фазилат шиори худ созад дар дунёву охират кори худ созад: бо Худо бо сидку бо халқ боинсоф; бо нафс бо қахру бо дарвешон ба лutf; бо бузургон ба хидмату бо хурдон ба шафқат; бо дӯстон ба насиҳату бо душманон ба хилм¹; бо чоҳилон ба хомӯшиву бо олимон ба тавозуъ.
3. Пурсид, ки дар ҳаққи дунё чӣ гӯӣ? Гуфт: - Чӣ гуям дар ҳаққи чизе, ки ба ранҷ ба даст оранду ба ҳасрат бигзоранд.
4. Дигар фармуд: Сармояи умрро ғанимат шумор ва тоати ҳақро ғанимат дор!
5. Аз омӯхтан нанг мадор!
6. Начоти нафс дар ибодат чӯӣ!
7. Дар ҳар коре, ки бошад, ёрӣ аз Ҳақ талаб!
8. Аз нодони мағрур иҷтиноб² намой!
9. Ношунудаю нодида маҷӯӣ айби қасон: ва ба айби худ бино бош!
10. То напурсанд, маҷӯӣ, то нахонанд, марав!
11. Баландӣ ба сабр чӯӣ!
12. Дунёпараст мабош!
13. Аз омӯхтани илм маёсой!³
14. Бар тоат ҳарис бош!
15. Дар ниҳон беҳтар аз ошкор бош!
16. Даргузар, то даргузаранд!
17. Аз худ лоф мазан!
18. Он чӣ наниҳодаӣ, бармагир!
19. Дилро бозичаи дев масоз!
20. Ҷарчӣ ба худ раво надорӣ, бар дигарон маписанд!⁴
21. Бандаи хирс⁵ мабош!
22. То тавонӣ нони қас махӯр ва нон аз ҳеч қас дарег мадор!
23. Аз додаи Худой хӯр, ки ҳаргиз кам нашавад.
24. Диханда Худоро дону аз дарвешӣ матарс!
25. Сармоя ба суди⁶ бисёр мадеҳ!
26. Офиятро⁷ ба фармони нафс аз даст мадеҳ!
27. Душман агар ҳакир буд, хораш мадор!
28. Бо ношинос ҳамсафар мабош!
29. Андаки худро беҳтар аз бисёри дигарон дон!
30. Ҷар чо, ки бошӣ Худоро ҳозир дон!
31. Вақтро ғанимат дон!

32. Ёрро вақти хашму газаб биозмой!
33. То тавонӣ ниёзи худ бар махлук* арза макун.
34. Амонат нигоҳ дор, хомӯшӣ шиор соз ва беҳудагӯиро сари хама офатҳо дон!
35. Ҳочатравоиरो кори бузург дон!
36. Дусти Худойро дар камозорӣ шинос!
37. Саодати дунёю охират дар муҳаббати доно дон!
38. Аз нодон доман даркаш!
39. Дар сухан касро хичил масоз!
Аз сухане, ки ханда ояд ҳазар кун!
40. Микдори моли худ бо ҳеч кас мағӯй!
41. Бо мардуми бешарму беҳаё манишин, ки дар дунёву охират мазаллату укубат⁹ бошад.
42. То хашм нанишинад сухан мағӯй!
43. Ҳурмати хама кас нигоҳ дор, то туро ҳурмат бошад.
44. Таоми бисёр махур, ки дил сиёҳ кунад ва аз ибодат боз дорад.
45. Ботинро беҳтар аз зоҳир дон, ки зоҳир назаргоҳи халк асту ботин назаргоҳи Ҳақ.
46. Коре нақунӣ, ки дар назари ҳазрати Ҳақ Субҳона ва Таъоло хичил ва шармсор гардӣ.
47. Чун касе сухан гӯяд, хомӯш бош.
48. Покэътиқодро безавол дон!
49. Ба сабр баландӣ чӯй ва дунёпараст мабош!
50. Аз ростӣ шафеъангез¹⁰ сухан аз шаҳодат¹¹ гӯй.
51. Агар роҳат хоҳӣ ранҷ каш, бар тоат ҳарис бош!
52. Диханда Худоро дон.
53. Сармоя ба суд бисёр мадеҳ, ки дар охират зиён дорад.
54. Худро асири шаҳват масоз.
55. Аз навкиса вом¹² махоҳ.
56. Ками худро аз бисёри дигарон беҳтар дон!
57. Тадбир бо мардуми доно чӯй.
58. Чавониро ғанимат дон. Ба ҳангоми чавонӣ корҳои ҳарду ҷаҳонӣ бисоз, ёрон ва дӯстонро азиз дор. Ҳарч ба андозаи дахл кун, илму адаб омӯз ва тир андохтану савориҳо ёд гиру ёд деҳ.
69. Эй азизо! Дари зулм макшой ва аз охи мазлумон ҳазар намой, ки зулм намудан аз Худо беҳабарист ва мазлумонро кӯ ба кӯ рондан моёи беҳирадист.

Макун, ки охи факире шабе бурун ояд,
 Ҳазор хамчу ту аз хонумон барандозад.
 Зи тири охи ятимон магар наметарсӣ?
 Фигону нола ба Аршу малоик андозад.
 Ҳазар намоӣ аз он нолаи сахаргоҳӣ,
 Ки гар ба кӯҳ занад, равзане¹³ дар он созад.
 Ба вақти нимишабӣ гар бигӯяд: «Эй Оллоҳ!»,
 Ҳазор хамчу ту аз хонумон барандозад.
 Ҳазор чафшани фӯлод гар бипӯшӣ ту,
 Зи охи гарми факире чу мум бигдозад.
 Матоз бар сари мазлуми сокин, эй золим,
 Ки дасти фитнаи айём ба сарат тозад.
 Агар бихил нақунад соили¹⁴ ситамдида,
 Ҷазодиханда туро дар Ҷаханнам андозад.
 Зи бари ҷаври лаимон манол Абдуллоҳ,
 Ки гар хасе бизанад, Кирдигор бинвозад.

КАҶРАВ МАБОШ

Донишманди олитаборе ба Ҳирот бор медиҳад. Дар мачолиси мӯътабаре ба ӯ суҳан медиҳанд. Эшон бо дард лаб боз мекунад:
 «Эй подшоҳи неқунум ва эй қозии ақлислум! Аввали зулм асар аст ва охири ӯ ҳисор аст. Бомдоди ситам сим аст ва шабонгоҳи ӯ бим аст. Баҳор бӯйи бетароват аст ва тирамоҳи ӯ ба шақоват аст. Ибтидои ҷавр сароб аст ва интиҳои ӯ азоб аст. Имрӯз тугӯни шаҳсаворист ва фардои ӯ шармсорист. Ва иллоҳ охи сахарии мазлум вақте шавад маълум, ки тег бинад бар сар ва барбод диҳад афсар ва бигӯяд аҳли осмону замин»: Шоҳо! Качрав мабош чун фарзин, ки ҳамеша бимонӣ дар зин» шеър:

Хусраво, ногаҳ хазоне даррасад гулзорро,
 Ҳамчунин донам набинӣ равнақи бозорро.
 Гар ҳамедонӣ чӣ гуфтам, ҷаҳд кун, дар илм кӯш,
 Кинаро аз дил бадар кун, бас кун ин озорро.
 Дасти зулм аз остини зулм бар мардум мақаш!
 Охи мазлумон сахаргах бифканад кӯҳсорро.
 Буд Нушервони Одил кофиру оташпараст,
 Лек ӯ иқрор карда эзиди ҷабборро.
 Номи ӯ одил барояд в-они ту золим ба Ҳашр,
 Мӯмино, баргӯ, ки бар худ чун кашӣ ин орро.

Эй ки ту мағрури бахту давлати фархундаї,
Хочаи сохибсарири мафраши огандаї.
Ё ки Хуршедї ба сурат, ё ки Чамшедї ба хусн,
Ё ки Зӯхра чехра дорї, ё чу мах тобандаї.
Гарчї Шаддодї, валекин нестї эмин зи марг.
Ҳеч кас гуфтааст ба ту: “То абад пояндаї?”,
Гар амири ҳам бимири, пири Ансорї бидон!
Хочагї аз ту назебад, сар бинех чун бандаї!

Сад сол дар оташам агар махл бувад,
Он оташи сӯзанда маро сахл бувад.
Бо мардumi ноахл мабодо сӯхбат,
«Аз марг батар сӯхбати ноахл бувад».

Масти туам, аз бодаву чом озодам,
Сайди туам, аз донаву дом озодам.
Мақсуди ман аз Қаъбаву бутхона туй,
В-арна ман аз ҳар ду мақом озодам.

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Хилм** – нармї, хушгуфторї.
2. **Ичтиноб** – дур шудан, ҳешро аз ашхоси нолонк, бефаҳм, аблаҳ канор гирифтан.
3. **Майосой** – ҳешро барои омӯхтани илму дониш канор мағир, осуда нанишин, чадал кун.
4. **Маънояш**: Гуноҳашонро бахш, то гуноҳи туро бахшанд.
5. **Ҳирс** – хоҳиш аз ҳад зиёд, чашмгуруснагї, ҳарисї.
6. **Суд** – фоида.
7. **Офият** – осоиштагї, сихатї, оромї.
8. **Махлук** – офаридашуда, халқишуда.
9. **Мазаллату укубат** – хорию зорї, азобу ранҷ, ҷазо.
10. **Шафъангез** – восита шудан ё шафоаткунанда.
11. **Шаҳодат** – гувоҳї додан.
12. **Вом** – қарз.
13. **Равзане** – дариҷа, сӯроҳие, ки аз он дуд мебарояд.
14. **Соил** – гадо.
15. **Ясар** – тарафи чап, тавонгарї, давлатмандї, наҳс, номуборак.
16. **Чамшед** – аввалин подшоҳ дар рӯи замин, қаҳрамони «Шоҳнома»-и Фирдавсї.
17. **Шаддод** – подшоҳи афсонавї, чорбоғи Ирам бунёд кард, даъвои Худойї намуд.

Пурсиш ва супориш

1. Асарҳои Абдуллоҳи Ансориро номбар кунед.
2. «Дин ба дунё мафурӯш» чӣ маъно дорад? Шарҳ диҳед.
3. Дар панди дуҷумҷо гуфтааст, ки ба олимони бо тавозӯӣ ва ба ҷоҳилон бо хомӯшӣ гуфтӯғӯ ва сӯҳбат намоед?
4. Ҷумлаи «Аз омӯхтаи нанг мадор»-ро шарҳ диҳед.
5. «Ба айби худ бино бош»- муроди адиб аз ин гуфтор чист?
6. «Баландӣ ба сабр ҷӯй»- Шумо ба андешии адиб розӣ ҳастед?
7. Маънои ҷумлаи «Дар ниҳон беҳтар аз ошкор бош»-ро чӣ хел фаҳмидед? Маънидод кунед.
8. Адиб чаро мегӯяд: «Бандаи ҳирс мабош»?
9. Шумо ба андешии Ансорӣ «аз дарвешӣ матарс»-ро розӣ ҳастед? Агар розӣ набошед, фикратонро бо далел исбот кунед.
10. Устод Рӯдакӣ дар бораи қаноат чӣ гуфта буд ба хотир оред. Пасон Ансорӣ андешии Рӯдакиро давом дода чӣ мегӯяд?
11. «Миқдори моли худ ба ҳеҷ кас мағӯй! Ин фикр қобили қабул аст? (Агар он кас дӯст бошад-чӣ?)
12. Пурхӯрӣ ва баднафсӣ боз чӣ зарар дорад?
13. Ба гайр аз он, ки дар китоб оварда шудааст (46) ботин аз зоҳир боз чӣ бузургӣ ва бартарӣ дорад?
14. Мафҳумҳои «Қорҳои ҳардучаҳонӣ»-ро чӣ хел мефаҳмед? Шарҳ диҳед.
15. Мазмуни газалро гӯед ва онро ҳифз намоед.
16. «Донишманди олитаборе ба Ҳирот бор медиҳад», маънояро бигӯед. Ё худ «бор додан» чӣ маъно дорад?
17. “Хусраво ногаҳ ҳазоне даррасад гулзорро”, ҳамин мисраъро калима ба калима маънидод намоед.
18. Газал ва рубоӣро дар хона аз ёд намоед.

НИЗОМУЛМУЛК (1017-1092)

Абуалӣ Ҳасан ибни Алӣ ибни Исҳоқи Тӯсӣ, ки бо номи Низомулмулк машҳур аст, соли 1017 дар деҳаи Радакони вилояти Тӯс ба дунё омадааст. Таҳсили ибтидоияшро дар Тӯс гузаронида хату савод пайдо мекунад ва дар ҳамон ҷо дар назди донишмандони бузург илмҳои гуногуни замонаашро ба хубӣ аз худ менамояд. Абуалӣ махсусан дар донишҳои илмҳои калом, таърих, ҷуғрофия мумтоз мешавад. Дониш ва ақлу заковати баландаш имконият доданд, ки ӯро ба корҳои роҳбарии давлатӣ ҷалб намоянд. Низомулмулк, пеш аз он, ки ба мансаби вазирӣ расад, дар девон ба корҳои оддӣ машғул буд ва ба мактабу маориф роҳбарӣ мекард.

Низомулмулк дар замони худ яке аз симоҳои барҷаста буда, дар инкишофи илму фарҳанг хизмати бузург кардааст. Бо ташаббус ва роҳбарии ӯ дар шахрҳои гуногуни мамлакат мадрасаҳо сохта, донишмандони бузург ба мадрасаҳо ҷалб карда шуданд. ӯ бо шоир, риёзидон ва астрономи барҷастаи форсу тоҷик Умари Хайём алоқаи дӯстӣ дошта, ба олим ёрии моддию маънавӣ мерасонд. Дар натиҷаи ҳамкориҳои онҳо соли 1079 тақвими нав тартиб дода шуд. Ин тақвим дар Аврупо аз тарафи Папа Григорий соли 1582 қабул гардид.

Дар дарбор Низомулмулк мақому мартабаи зиёд дошт. Ҳасудон аз пешрафту муваффақиятҳои қори ӯ ҳасад бурда, аз паи нест кардани Низомулмулк шуданд. Ниҳоят, соли 1092 Низомулмулк аз тарафи ин гурӯҳ кушта мешавад.

Дар таърихи маданияти халқҳои форсу тоҷик Низомулмулкро на ҳамчун вазир, балки ҳамчун муаллифи «Сиёсатнома» мешиносанд. ӯ ин асарро дар охири умраш навишта ба анҷом расонд. Асар аз 51 боб иборат буда, доир ба масъалаҳои гуногуни давлатдорӣ, қоидаҳои усули роҳбарӣ маслиҳатҳои муфид медиҳад, ки имрӯз ҳам бисёр фикрҳои Низомулмулк қимату арзиши худро гум накардаанд.

Низомулмулк дар ҳар як боб пас аз баёни масъалаи асосӣ барои тасдиқи ин масъала аз ҳаёти шоҳони гузашта, сарлашқарон, вазирону олимону ва шоирону нависандагон нақлу ривоят, ҳикояҳои меорад, ки онҳо характери пандомӯзӣ доранд. Ақидаҳои ӯ барои ягонагии давлат аҳамияти қалон доранд.

Низомулмулк ба воситаи ҳикоятҳои пандомез тарзу усули корбарии роҳбарони давлатро нишон дода аз онҳо талаб мекунад, ки бояд роҳи адолат, некандешӣ, нақуқорино нисбат ба халқ пеш гиранд.

ЧАНД ҲИКОЯТ АЗ «СИЁСАТНОМА»

Исмоили Сомони ва Амри Лайс. Амири Одил, аз ҷумлаи Сомониён яке будааст, ки ўро Исмоил ибни Аҳмад гуфтандӣ, саҳт одил будааст.

Дар байни лашкари Исмоил ва Амри Лайс муҳорибаи шадид ба вуқӯ меояд ва лашкари Исмоил зафар меёбад. Пас аз голибият Амир Исмоил рӯй сӯи бузургону сарони лашкари ҳеш карду гуфт:

- Ин нусрат Худои таоло маро дод ва ҳеҷ касро бар ин неъмат бар ман даст нест ҷуз Худойро. Бидонед, ки ин Амри Лайс марде бузургҳиммату бузургато ва ба раёю тадбир ва бедор дар корҳо ва фарохнону намак.¹ Раёи ман чунон аст, ки бикӯшам, то ўро ҳеҷ газанде нарасаду аз ин банд халосӣ ёбад». Бузургон гуфтанд: - Раёи² амир савобтар, ҳар чӣ маслиҳат бошад, фармояд.

Амри Лайс чун ин бишунид, гуфт: - Донам, ки маро ҳаргиз аз ин банд халосӣ нахоҳад буд, валекин ту, ки Исмоилӣ, мӯътамадеро³ пеши ман фирист. Дарвақт мӯътамадеро пеш фиристод. Амри Лайс мӯътамадро гуфт: - Ту Исмоилро бигӯй, маро на ту шикастӣ, балки диёнату⁴ сирати ту шикаст ва ин мамлакатро Худои таоло аз ман биситуд ва ба ту дод ва ту бад-ин некӣ сазоворӣ. Ва ман мувофиқати Худои таоло кардам ва ту ро ҷуз нек нахоҳам ва ту дар ин ҳол мулк нав гирифтаӣ, валекин ҳазона надорӣ. Маро ва бародари маро ганҷо ва дафинаҳост бисёр ва нусхати ҷумла бо ман аст. Ман он ҳамаро ба ту арзонӣ дорам, то ту бад-он қавихол шавӣ.

Ва калиди ҳазоин ба Амир Исмоил фиристод. Ва чун мӯътамад омад ва он чӣ шунида буд, бозгуфт, ганҷнома пеши Амир Исмоил биниход. Рӯй ба наздикон карду гуфт: - Ин Амри Лайс аз бас зиракӣ, ки дорад, меҳаҳад, ки зиракноро дар дом андозад. Ганҷномаро бардошт ва пеши он мӯътамад андохту гуфт: - Инро бад-ӯ боздеҳ ва бигӯй, ки ту ро ва бародари ту ро ганҷ аз кучо омад, ки падари шумо марди рӯйгар буд ва шуморо рӯйгарӣ омӯхт. Аз иттифоқи осмонӣ мулк фуру гирифтед ва ба

тахаввур кори шумо баромад ва ин ганҷҳо ва дираму динор, ҳама он аст, ки аз мардум ба тазаллум ва ноҳақ ситодаед, баҳон ресмони гандапирон ва моли гарибону ятимон ва заифон аст.

Ва ҷавоби ҳама фардо пеши Худои таоло шуморо мебояд дод. Ту мехоҳӣ, ки ин мазламаро дар гардани ман кунӣ, то ҷун фардо ба Қиёмат ҳасмон шуморо бигиранд, ки моли мо ба ноҳақ аз мо ситодаед, боздихед ва гӯед: «Ҳар чӣ ситодаем, ба Исмоил додаем». Аз ӯ талаб кунед, ки ман токати ҷавоби ҳасмон надорам.

Аз худотарсӣ ва диёнате. ки дар ӯ буд, он ганҷхоро напазируфт ва бад-ӯ боздоду ба дунё ғарра нашуд.

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Маънояш:** Исмоил Амри Лайсро ситоиш карда. ӯро химматбалаид ҷавонмарди оқил, ботадбир мегӯяд. Ва ҳамеша дастархонаш барои бечорагон ва бузургон кушодааст. Яъне, ба халқ нону намаки беминнат меодааст.
2. **Раъй** – хоҳиш. пешниҳод.
3. **Муътамад** – шахси холис, боваринок.
4. **Диёнат** – худотарсӣ. диндорӣ, мусулмонӣ.

Пурсиш

1. *Чаро Исмоили Сомониро Амири Одил мегӯянд? Дар ҳикояи боло одилии ӯро шумо дар чӣ мебинед?*
2. *Бо кадом мақсад Амри Лайс калиди хазинаҳоро ба Исмоил дод?*
3. *Чаро Исмоил хоҳиши Амри Лайсро қабул накард? Ба фикри шумо оиди ин масъала рафтори Исмоил дуруст буд?*
4. *Синонимҳои калимаи «дунё»-ро гӯед.*

ЧАРО ОЛИ СОСОН ЗАВОЛ ЁФТ ?

Бузургмехрро пурсиданд, ки сабаб чӣ буд, ки подшоҳин Оли Сосон вайрон гашт ва ту тадбиргари ӯ будӣ ва имрӯз ба ройю тадбир ва хираду дониш туро дар ҷаҳон назире нест.

Гуфт: «Сабаб ду чиз буд: яке он ки Оли Сосон корҳои бузург ба кордорони хурд ва нодон гумошта буданд ва дигар аҳли донишу хирадмандро харидорӣ накарданд ва кор ба нолону кӯдакон гузоштанд ва ин ҳардуро хираду дониш набошад ва ҳар он гоҳ, ки кор бо нодонону кӯдакон афтад, бидон, ки подшоҳӣ завол ёбад».

ҶАВОБИ УМАРИ ХАТТОБ БА ЯЗДИГУРД

Гуянд Яздигурд шаҳриёри охири мулки Ачам буд. Расул фиристод ба амиралмуъминин Умар¹. Расул ба Умар гуфт: «Имрӯз дар ҳама олам даргоҳе аз даргоҳи мо анбӯхтар нест ва хизонае аз хизонаи мо ободонтар нест ва лашкаре аз лашкари мо далертар не. Ва чандон иддату олат, ки мо дорем, кас надорад». Амиралмуъминин ҷавоб бозфиристоду гуфт: «Бале, даргоҳи шумо анбӯх аст, валекин аз мутазаллимон ва хазинаи ободон аст, валекин аз моли یتимон ва лашкари шумо далер аст дар бефармонию исён. Чун давлат рафт, иддату олат суд надорад. Ва ин ҳам далел аст бар бедавлатии шумо».

Ҳамчунон буд, ки амиралмуъминин ҷавоб дод.

Волей бояд, ки аввал инсоф аз хеш бидиҳад, то ҳамгинон мунсиф шаванду тамаъ аз муҳол ва новочибибурранд.

БОЗАРҒОН ВА СУЛТОН МАҲМУД

Гуянд, бозаргоне ба мазолимгоҳи султон Маҳмуд омад ва аз писари ӯ, Масъуд, бинолид ва тазаллум карду гуфт: - Марде бозаргонам ва муддати дароз шуд, то ин ҷо мондаам ва мехоҳам, ки ба шаҳри хеш равам. Наметавонам рафт, ки писарат шаст хазор динор коло аз ман бихаридаасту зарри ман намедихад. Хоҳам, ки амир Масъудро бо ман ба қозӣ фиристонед.

Султон Маҳмуд аз сухани бозаргон дилтанг шуд. Пайгоме дурушт ба вай фиристоду гуфт: - Дарҳол хоҳам, ки ҳаққи вай ба вай расонӣ, ё бархезию бо вай ба маҷлиси ҳукм равӣ.¹

Бозаргон ба сарои қозӣ рафт ва расул наздики амир Масъуд омаду бигузорид. Масъуд андар монд. Ходимеро гуфт: - Бинигар, то дар хазина нақд чанд аст?

Хазинадор рафт ва қиёс карду омад ва гуфт: - Бист хазор динор ҳаст. Гуфт: - Баргиру ба наздики бозаргон бар ва тамомати молро се рӯз замон ва муҳлат хоҳ, то бирасонам.

Расули султонро гуфт, ки султонро бигӯй, ки бист хазор динор дарҳол бидодаам ва тамомати ҳаққи вай то се рӯзи дигар ба вай бидиҳам. Ва ман қабо пушидаву миён баста ва муза пушидаю ба по истодаам, то Султон ҷӣ фармояд, ки ба маҷлиси қозӣ равам, ё моли бозаргон тамомат ба вай диҳам.

Расул биёмад ва чунин гуфт:

Султон Махмуд гуфт: - Ба ҳақиқат бидон, ки рӯи ман набинӣ, то моли бозаргон ба тамому камол нарасонӣ.

Масъуд низ сухан наёрист, гуфт ва ба ҳар чониб кас фиристоду аз ҳар кас қарзе хост. Чун намози дигар шуд, шаст ҳазор динор ба бозаргон расида буд ва ин хабар ба атрофи олам бирасид ва бозаргонон бо якдигар ҳикоят карданд.

УМАР ВА ПИРАЗАН

Шабе Умар ибни Алхаттоб¹, ба асас мегашт ва ман бо вай будам. Аз Мадина² берун шудем ва дар сахро деворбасте буд вайрон ва аз он чо рӯшноие метофт. Умар маро гуфт: - Биё, то он чо равему бинигарем, то кист, ки дар нимашабон оташ афрӯхтааст. Бирафтем, то назди вай расидем. Пиразанеро дидем, ки дег бар сари оташ ниҳода буд ва ду бачаи тифл дар пеши ӯ хуфта ва мегуфт: «Худои таоло, доди ман аз Умар биситонад», бо Зайд гуфт: «Ту ин чо бош, то ман наздики ин пиразан шавам ва аз холи ӯ пурсам».

Чун пеши пиразан расид, гуфт: «Бад-ин нимашаб чӣ мепазӣ дар ин сахро?» Гуфт: - «Зани дарвешам ва дар Мадина сарое мулк дорам ва бар ҳеч кодир наям ва аз шарми ду кӯдаки тифл, ки аз гуруснагӣ мегирянд бонг медоранд ва ман чизе надорам, ки эшонро бидиҳам, бад-ин сахро берун омадам, то ҳамсоғон надонанд, ки аз чихати чӣ мегирянд... Ва ҳар замоне, ки эшон аз чихати гуруснагӣ бигирянд ва таом хоҳанд, ман ин дегро бар сари оташ ниҳам ва гӯям: «Шумо хобаке бикунед, то вақти бедор шудани шумо ин дег расида бошад». Дили эшонро бад-ин хурсанд кунам ва бад-ин умед бихуспанд ва чун бедор шаванд, чизе набинанд, боз бонг бардоранд. Ва ҳам ин замон бад-ин баҳона хобонидаам ва ду рӯз аст, ки на ман чизе хӯрдаам ва на ин кӯдакон. Ва дар ин дег чуз об чизе нест».

Умарро дил бисӯхт ва гуфт: - Ҷои он аст, ки нафрин кунӣ ва ба худояш бисупорӣ.

Ва ин зан низ нашинохт ӯро. Умар гуфт: - Замоне сабр кун, ҳамин чо, то ман оям.

Пас, Умар аз пеши ин зан бозгашт. Чун ба ман расид, гуфт: «Биё, то биравем».

Чун ба хона расид, ман бар дари хона бинишастам, ӯ даррафт. Соате шуд, берун омад ва анбоне чанд бар дӯш гирифта. Пас, маро гуфт:³ «Рав, то наздики он пиразан шавем». Гуфтам: - Ё

амир, агар чора нест аз рафтан, ин анбонҳо бар гардани ман нех, то баргирам. Умар гуфт: - Агар (ин) бор ту баргирӣ, бори гуноҳон аз Умар кӣ баргирад?

Ҳамерафт, то наздики он пиразан ва он анбонҳоро аз гардан фуру гирифт ва пешнӯ биниҳод: яке пури орд ва яке пури биринҷ ва нахӯд ва дунбаю пия ва маро гуфт: - Эй Зайд, ту дар ин сахро рав, ҳар чӣ ёбӣ аз хору дарамна⁴ гирд кун ва зуд биёр.

Ман ба талаби ҳезум рафтам. Умар сабуе⁵ баргирифт ва об биёвард ва биринҷу нахӯдро бишуст ва дар дег кард ва қадре пияю дунба дар ӯ афканд ва аз он орд кӯмоче бикард. Ва ман ҳезум биёвардам ва ӯ ба дасти хеш он дегро бипухт ва он кӯмоч зери оташ кард. Кӯмоч ва дег ҳар ду пухта шуд ва аз он тариде⁶ сохт. Чун сард шуд, пиразанро гуфт: - Тифлаконро бедор кун ва бигӯй, «бархезед, ки дег бирасид». Зан кӯдаконро бедор кард. Умар хӯрданӣ пешнӯ эшон ниҳод ва худ онсӯтар ба намоз машғул шуд. Чун соате бигузашт, дид, ки зан ва фарзандонаш сер хӯрда бо якдигар бозӣ мекунанд.

ТАДБИРИ СУЛТОН

Ва ҳам шунидам, ки дар Ғазнин хаббозон⁷ дарҳои дӯкон барниҳоданд. Нон азизу ноёфт гашт ва дарвешон дар ранҷ афтоданд ва тазаллум⁸ ба даргоҳи султон оварданд ва аз нонвоён бинолиданд. Султон бифармуд, то нонвои хос биёваранд ва дар зери пой фил афганданд.

Чун бимурд ба дандони пил бастанду дар шаҳр бигардониданд ва бар вай мунодӣ карданд, ки «ҳар кӣ дари дӯкон кушода накунаду нон нафурӯшад, бо ӯ ҳамин равад, ки бо ин рафт».

Анборҳо харҷ карданд, намози шом бар дари ҳар дӯконе панҷоҳ нон монда буд ва касе намехарид.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Умар ибни Алхаттоб – яке аз чор ёрони Муҳаммад, халифи дуюм, пас аз Абубақр.
2. Мадина – шаҳрест дар Арабистони Саудӣ. Дар рӯзгори Расули Акрам пойтахти хилофат буд.
3. Маънояш: Агар ҳамин хел беадолатӣ дар ҳаққи шумо карда бошад, дуою дашномаш бидеҳ ва ба Худо бисупораш.
4. Хору дарамна – ҳезум, хасу хошок.
5. Сабу – кузаи обгирӣ.

6. Тарид – хӯрок, нони башир.
7. Хаббозон - нонвой, нонпаз.
8. Тазаллум – додхоҳӣ аз зулм, арзу шикоят.

Пурсиш ва супориш

1. Мақсади нависанда аз ин ҳикоя дар чист?
2. Чаро ҳама корро бевосита худи Умар иҷро кард?
3. Дар ҳикоя кадом рафтори Умар ба шумо писанд омад?
4. Оё тадбири андешидан султон дар ҳаққи нонвой одилона буд?

ҲИКОЯИ ПИРАЗАНИ МАЗЛУМ ВА НУШЕРВОНИ ОДИЛ

Чунин гӯянд, ки чун Кубод фармон ёфт, Нушервони Одил, ки писари ӯ буд, ба ҷои ӯ бинишаст, хаждахсола буд ва кори подшоҳӣ ҳамеронд. Ӯ марде буд зиштихоро ба зишт доштӣ ва некиҳо ба некӣ. Ва ҳамеша гуфтӣ: «Падарам заифроест ва салим ва зуд фирефта шавад ва вилоят вайрон мешавад ва хазина тихӣ ва мол аз миён мебаранд ва зиштномиву мазолим дар гардани ӯ ҳамемонад. Ва фалон волӣ ва омил, ки эшон фалон вилоятро аз ӯ хост, ба ноҳақ халок карданд ва раоё дарвеш монд. Бад-он бадраи динор, ки оварданд ва симдустӣ, ки буд, фирефта шуд ва аз эшон хушнуд шуд ва ин моя тамиз накарда ва аз эшон напурсид, ки ту амир ва волии он вилоятӣ. Ман туро бад-он вилоят чандон ҳаволат кардаам, ки мавочиби ту ва хайли ту бошад. Донам, ки аз эшон ситудай ва пеши ман овардай ва аз мероси падар барнадоштай. Ҳама он аст, ки аз раоё ба ноҳақ бистудай. Ва омиро ҳамчунин гуфтӣ, ки моли вилоят чандин аст, баъзе ба барот харч кардӣ ва баъзе ба хазина супурдӣ. Ин зиёдатихо, ки бо ту мебинам, аз кучо овардӣ? Ҳама он аст, ки ба ноҳақ бистудӣ ва ба урф он бачо наёвардӣ, то дигар ростӣ пеша кардандӣ.

Чун се ҷаҳор сол бар он бигзашт, гумоштагон ҳамчунон дароздастӣ мекарданд. Чун ҳозир шуданд, Нушервон бар тахт нишаст, Худойро сипос кард, пас гуфт:

- Бидонед, ки маро ин подшоҳӣ Худои азза ва ҷалла дод ва дигар аз мероси падар ёфтаам ва се дигар адувон бар ман хуруҷ карданд, бо эшон масоф кардам ва дигар бор мулкро ба шамшер гирифтам. Чун Худойтаоло ҷаҳон ба ман дод, ман ба шумо арзонӣ доштам ва хар касро вилоят додам ва хар киро дар ин давлат ҳақке бар ман буд, бенасиб нагузоштам, вайро ва

бузургоне, ки бузургӣ ва вилоят аз падарам ёфтаанд, эшонро ҳам бад-он маҳал мартабат бидоштаам ва манзалату нонпораи эшон кам накардаам. Ман ҳурмати шумо нигоҳ дорам ва шумо сухани ман нашнавед ва аз Худойтаоло натарсед ва аз халқ шарм надоред ва ман аз Яздон метарсам. Набояд, ки бедоду шумии шумо дар рӯзгори ман расад. Бояд, ки пас аз ин бо халқи Худой некуӣ кунед ва раият сабукбор доред ва заифонро маёзоред ва мар уламоро ҳурмат доред ва аз бадон бипархезед.

Худойро бар хештан гувоҳ гирифтаам, ки агар касе хилофи ин тариқа варзад, набахшам.

Ҳама гуфтанд:

- Чунин фармон дорем.

Чун рӯзе чанд баромад, ҳама бар сари қор шуданд ва ҳамон бедодӣ ва дароздастӣ пеш гирифтанд ва Нушервонро ба чашми кӯдакӣ нигоҳ карданд. Ва ҳар кас пиндошт, ки Нушервонро ӯ бар тахти подшоҳӣ нишондааст, агар хоҳад ӯро подшоҳ дорад ва агар нахоҳад, надорад. Ва Нушервон тан ҳамезад ва бо эшон ба мадуро рӯзгор ҳамегузaronид, то дар ин ҳадис панҷ сол баромад.

Магар сипаҳсолоре аз ӯ тавонгартар ва бонематтар набуд ва Нушервон ӯро волии Озарбойҷон карда буд ва дар ҳама мамлакат ҳеч амир аз ӯ бузургтар бо хайлу таҷаммул набуд. ӯро магар орзу чунон афтод, ки дар он шаҳр, ки нишастӣ ӯро боге ва нишастангоҳе бошад.

Дар он шаҳр пиразане буд, он миқдор заминпорае буд вайро, ки даخلي ӯ ҳар сол чандон будӣ, ки хирочи воли бидодӣ ва барзгар насиби хеш бардоштӣ. Ва он қадар насиби пиразан расидӣ, ки соли то соли дигар ҳар рӯз чаҳортоӣ нон будӣ, яктоӣ ба нонхӯриш бидодӣ ва яктоӣ ба чароғ ва як нон ба чошт хӯрдӣ ва як нон ба шаб хӯрдӣ. Ва чома ба тарахҳум мардумон ба вай додандӣ ва ҳаргиз аз хона бадар наёмадӣ ва дар машаккат рӯз мегузaronидӣ. Магар ин сипаҳсолорро он пораи замин дархурд буд, ки дар чумлаи боғу сарой гирад. Кас бад-он пиразан фиристод, ки ин поран замин бифурӯш, ки маро дархурд аст.

Гуфт:

- Нафурӯшам, ки маро дар ҳама чаҳон ин қадар замин аст, ки қутн ман аз он ҳост, кас қутн худ нафурӯшад.

Гуфт:

- Ман ивази он замин бидиҳам, ки ҳам чандон дахлани бувад.

Пиразан гуфт:

- Замини ман ҳалол аст, аз падару модар мерос ёфтаам ва ҳамсоғон мувофиқанд ва маро озарм⁹ доранд. Ва он замин, ки ту маро диҳӣ чандон ҳосият дар вай набошад. Агар даст аз ин боздорӣ, туро бехтар.

Сипаҳсолор сухани пиразан нашунид ва ба зулм замин аз ӯ бигирӣфт ва девор гирди ӯ даркашид. Пиразан дармонд. Кораш ба зарурат расид. Бад-он розӣ шуд, ки баҳои замин ё иваз бидихад, худро пеши ӯ афканд, ки ё баҳо бидех ё иваз. Пиразан ноумед аз пеши ӯ берун омад ва низ ӯро дар саҳро нагузоштанд. То ду сол баромад. Пиразан очиз шуд ва тамаи инсоф аз вай бибурид ва бо худ гуфт:

- Оҳани сард мекӯбам. Эзид забардасти ҳар дастеро даст офаридааст. Охир ин бо хама бузургӣ чоқари Нӯшервон аст. Тадбири ман он аст, ки худро пеши Нӯшервон афканам ва аз холи худ ӯро маълум гардонам.

Пас барҳост ва ба ранчу душворӣ аз Озарбойҷон ба Мадоин шуд. Чун даргоҳи Нӯшервон бидид, гуфт:

- Маро нагузоранд, ки дар ин даргоҳ шавам, он ки волии ӯ дар Озарбойҷон аст ва чоқари ӯст маро дар сарояш нагузоштӣ, кай ба ин боргоҳ гузоранд, ки худованди ҷаҳон аст. Тадбири ман он аст, ки дар саҳрое ӯро бидам ва қиссаи худ бар вай арз кунам.

Қазоро он сипаҳсолор, ки замини ӯ ситуда буд, ба даргоҳ омада буд. Нӯшервон азми шикор кард. Пиразан хабар ёфт, ки Нӯшервон ба фалон шикоргоҳ меравад. Барҳост тарсон-тарсон ба саҳтиву ранчи тамом бад-он шикоргоҳ шуд ва дар паси хошоке бинишаст ва он шаб он ҷо бихуфт.

Рӯзи дигар Нӯшервон даррасид ва бузургон бипароканданд ва ба шикор машғул шуданд. Нӯшервон бо силоҳдоре бимонд. Пиразан чун маликро танҳо бидид аз паси хошок барҳосту гуфт:

- Эй малик, доди ин заифа бидех!

Нӯшервон сӯи ӯ асп ронд ва қиссаи ӯ бихонд. Об дар дидаи Нӯшервон бигардид ва гуфт:

- Дил машғул мадор, ки то акнун кор туро афтода буд, акнун маро афтод, муродӣ ту ҳосил кунам ва ё туро ба шаҳри ту фиристам. Он гоҳ фаррошро гуфт:

- Инро бар шутур нишон ва ба деҳ бубар ва ба мехтардеҳ супор, то чун аз шикоргоҳ бозоям, ӯро ба шаҳр бар ва дар хонаи худ нигоҳ дор. Ҳар рӯз ду ман нон ва як ман гӯшт ва ҳар моҳ панҷ динори зар аз хазина бад-ӯ мерасон. То он рӯз, ки ӯро аз ту

талаб дорем.

Фаррош ҳамчунон кард. Чун Нушервон аз шикор бозгардид, дар андеша буд, ки чӣ чора кунад, то ҳақиқати ин ҳол маълум шавад, чунон ки бузургон надонанд. Пас нимрӯзӣ, ки хама халк хуфта буданд ва дари сарой ҳолӣ буд, ходимро гуфт:

- Бирав фалон гуломро овоз кун.

Чун гулом биёмад, гуфт:

- Донӣ, ки эй гулом, маро гуломони шоиста бисёранд. Аз хама туро баргузидам ва эътимод бар ту кардам. Бояд, ки нафақот аз ҳазина биситонӣ ва ба Озарбойҷон шавӣ, ба фалон шаҳр ва фалон маҳаллат ва бист рӯз он чо мақом кунӣ ва бад-он мардум чунон намоӣ, ки ман ба талаби гуломи гурехта омадаам ва пас бо ҳаргуна мардум нишасту хест кунӣ ва бо эшон биёмезӣ. Ва дар миёни сухан, дар ҳоли мастию хушёрӣ аз эшон суол кунӣ, ки дар ин мамлакат зане фалон буд, фалон ном, кучо шуд, ки аз ӯ нишон намедиханд. Ва бишнава, ки чӣ мегӯянд ва ёд гиру хабар боз ор ва туро бад-ин кор мефиристам. Валекин туро дар боргоҳ пеши бузургон бихонам ва бо овози баланд бигӯям, чунон, ки хама бишнавад:

- Бирав, аз ҳазина нафақот биситон ва аз он чо ба Озарбойҷон шав ва ба ҳар шаҳру ноҳияте расӣ, бубин ва бипурс, ки ҳоли ғаллаҳо ва меваҳои эшон имсол чӣ гуна аст? Чӣ офати осмонӣ расидааст ё на, ва ҳамчунин ахвол бубин ва бипурс. Чунон, ки ёбӣ, ба зудӣ бозгард ва маро хабар кун, то ҳеҷ кас надонад, ки ман ба чӣ кор мефиристам.

Гулом гуфт:

- Фармонбардорам.

Дигар рӯз азми роҳ кард ва ба он шаҳр шуд ва бист рӯз он чо мақом кард ва бо ҳар кӣ нишастӣ, аз ҳоли пиразан пурсидӣ. Ҳама гуфтанд, ки ин пиразани мастураро шавҳару фарзандон ба раҳмати Худой шуданд ва ӯро пореа замин маврӯс буд ва онро ба барзгар дода буд. Волиро мурод он буд, ки боғ ва сарое созад ва он заминро ба зӯр бигирифт ва дар ҷумлаи боғ даровард, на баҳо дод ва на иваз. Ва соле он пиразан ба дари сарои ӯ омад, гӯш бад-ӯ накард ва акнун муддатест, ки кас ӯро надидааст.

Гулом ҳолхоро маълум кард ва ба даргоҳи Нушервон омад ва ахвол бозгуфт. Нушервонро таҳқиқ шуд, ки пиразан рост гуфтааст. Рӯзи дигар бор дод ва чун бузургон ҳозир шуданд, замоне буд Нушервон рӯй бад-он бузургон карду гуфт:

- Волии Озарбойҷонро чӣ миқдор дастгоҳ бошад?

Гуфтанд:

- Ду бор хазор-хазор динор, ки уро бад-он хочат нест.

Гуфт:

- Аз матоъ ва таҷаммул?

Гуфтанд:

- Сесад хазор-хазор заррина ва симина.

Гуфт:

- Аз чавохир?

Гуфтанд:

- Понсад хазор-хазор динор.

Гуфт:

- Мулк?

Гуфтанд:

- Дар Хуросону Ироқ ва Озарбойчон дар ҳеч ноҳияту шаҳре нест, ки уро он чо даҳ пора ва ҳафт пора мулку деҳ ва осиею корвонсаро ва гармобаю мустагал нест.

Гуфт:

- Чаҳорпой?

Гуфтанд:

- Сӣ ҳазор.

Гуфт:

- Бандаи дирамҳарида?

Гуфтанд:

Ҳазору ҳафтсад гуломи румӣ ва ҳабашии дирамҳарида дорад.

Гуфт:

- Акнун касе, ки чандин неъмат дорад ва ҳар рӯз аз бист гуна таом ва барраву ҳалво ширин хӯрад ва заифи дигар, ки аз парастори Худойтаоло буда бошад, яке бомдод хӯрад ва яке шабонгоҳ, ин кас ба ноҳак ду нони хушк аз ӯ биситонад ва уро маҳрум гардонад бар ӯ чӣ вочиб ояд?

Ҳама гуфтанд:

- Ин касро муставҷибн ҳама укубат бувад ва ҳар баде, ки бо вай кунанд, сазовор аст.

Нушервон гуфт:

- Пас ҳам акнун бихоҳам, ки пӯсти ӯ бикананд ва гӯшти ӯ ба сагон диҳанд ва пӯстро пури коҳ кунанд ва бар дари саро биёвезанд ва ҳафт рӯз мунодӣ кунанд, ки ҳар кӣ баъд аз ин ситам кунанд ва тӯрбаи коҳ, ё мурге, ё дастаи тарра аз касе ба зулм биситонад, бо ӯ ҳамин кунанд, ки бо ин карданд. Пас он

фаррошро гуфт: - Пиразанро биёвар. Ва бузургонро гуфт: - Ин ситамрасида аст ва он ситамгар, ки ин чазо ёфт, - ва он гуломро гуфт, ки туро ба чӣ кор ба Озарбойчон фиристода будам?

Гуфт:

- Бад-он то аз холи пиразан, ки зулм бар ӯ рафта ба ҳақиқат маликро хабар кунам.

Пас бузургонро гуфт:

-То бидонед, ки ман ин сиёсатро бар газоф накардаам. Баъд аз ин бо ситамгарон чуз ба шамшер сухан нахоҳам гуфт ва мешу барра аз гург ниҳон хоҳам дошт ва дастҳои дароз кӯтоҳ хоҳам кард ва муфсидонро аз рӯи замин пок хоҳам кард. Ва ҷаҳонро бо адлу дод ободон хоҳам дошт, ки Худойтаоло маро аз баҳри ин кор фиристодааст. Агар шоистӣ, ки мардумон ҳар чӣ хоستانдӣ, кардандӣ, эзидтаоло подшоҳонро падидор накардӣ ва бар сари эшон барнагумоштӣ. Шумо акнун ҷаҳд кунед, то коре накунед, ки ба шумо ҳамин равад, ки бо ин золим рафт.

Ҷар кӣ дар он маҷлис буд аз хайбату сиёсати Нӯшервон захирашон об шуд. Он пиразанро гуфт:

- Он ки бар ту ситам кард, ҷавобаш додам, он сарову боғро, ки замини ту дар он аст, ба ту бахшидам ва сутуру нафақа фармудам, ки то ту ба саломат ба шаҳри хеш бозрасӣ ва маро ба дуо ёд орий.

Пас гуфт:

- Ҷаро бояд, ки дари сарон мо бар ситамгарон кушода ва бар ситамрасидагон баста, ки раоё ва лашкариён ҳар ду зердастон ва коркунон моанд: раоё агар ба даргоҳ ояд, нагузоранд, ки ӯ пеши ман ояд ва холи хеш бозгӯяд. Агар ин пиразан роҳ биёфтӣ, ӯро ба шикоргоҳ рафтан ҳочат набудӣ.

Пас фармуд, то силсилае созанд ва ҷарасҳо биёвезанд, ҷунон ки дасти ҳафтсола буд, ӯ бирасад, то ҳар мутазаллиме, ки ба даргоҳ ояд, ӯро ба ҳочиб ҳочат набошад. Силсила бичунбонад, ҷарасҳо ба бонг оянд, Нӯшервон бишнавад ва доди ӯ бидиҳад. Ҷамчунин карданд. Бузургони сарони сипоҳ бозгаштанд ва ба хонаи хеш бозмаданд. Дарҳол вакилону уммол зердастон ва хайли⁷ хешро бихонданду гуфтанд:

- Бигӯед, дар ин даҳ сол чизе ба новочиб аз кӣ ситудаед?! Агар ба ноҳақ касеро биёзурдаед, бояд ки мову шумо бари он шавем, то эшонро хушнуд кунем, пеш аз он ки касе ба даргоҳ равад ва аз мо шикоят кунад.

Ҷамгинон биистонданд ва хасмонро хушнудӣ ҷустанд, баъзе

ба узр, баъзе ба мол ва бо ин ҳама хат ба иқрор меистоданд, ки фалон аз фалон хушнуд аст ва ҳеч даъво надорад. Бад – ин ки сиёсати бавочиб, ки Нушервон бикард, мамлакати ӯ рост биистод ва ҳама дастҳои дароз кӯтоҳ шуд ва халки олам баросуданд, чунон ки ҳафт сол бигузашт, ки ҳеч кас ба даргоҳи ӯ аз мутазаллим наёмад.

ХАРИ ЧАБРДИДА

Чунин овардаанд, ки баъд аз ҳафт сол нимрӯзӣ, ки дари сарой холи буд ва мардумон ҳама рафта буданд ва навбатчиён хуфта, яке аз чаррасҳо бонг баровард.

Нушервон бишунид, дарвакт ду ходимро бифиристонд, ки бингаред, ки кист, ки ба тазаллум омадааст. Чун ходимон ба дари сарой омаданд, хареро диданд, пир ва лоғар, ки аз дари сарой даромада буд ва пушт дар он силсилаҳо мемолид ва аз чунбиши занҷир аз ҷарасҳо бонг меомад. Ҳар ду ходим рафтанду гуфтанд:

- Ҳеч кас ба тазаллум наёмадааст, магар хари лоғар, ки андаромадааст. Чун осеби занҷир ба пушти ӯ расида ва ӯро хуш омадааст ва ба сабаби хориш хештанро ба занҷир ҳамемолад.

Нушервон гуфт:

- Эй нодонон, ки шумоед, на чунин аст, ки пиндоред. Чун нек бингаред, он хар ҳам ба дод хоستان омадааст. Ин харро дар миёни бозор баред ва аз хар кас аҳволи ин хар бипурсед ва ба ростӣ маълуми раъйи ман кунед.

Ходимон аз пеши малик берун омаданд ва он харро дар миёни бозор бурданд ва аз мардумон пурсидан гирифтанд, ки касе ҳаст харро бишносад?

Гуфтанд:

- Шиносем.

Ходим гуфт:

- Чун шиносед?

Гуфтанд:

- Ин хар аз фалон козур аст ва қариб бист сол аст, ки то пеши ӯ мебинем. Ҳар рӯз чомаҳои мардумон бар пушти ӯ ниҳода ба козургоҳ мебурд ва шабонгоҳ меовард. То чавон буд, кораш метавонист кардан, алафаш метод. Акнун, ки пир шуд ва аз кор фуру монд, озодаш кард ва акнун муддати як солу ним аст, то аз хона берун кардааст ва рӯз дар маҳаллатҳо ва кӯю бозор мегардад. Ва хар кас барои Худо поре алаф ва об медиҳанд. Магар ду шабонарӯз аст, ки обу гиёҳ наёфта ва харза мегардад.

Ва чун ходимон аз хар кӣ шуниданд, ҳамин шуниданд, сабукбор гаштанд ва маълуми раъи малик карданд. Нӯшервон гуфт:

- На, шуморо гуфтам, ки ин хар ба дод хоستان омадааст? Ин харро имшаб некӯ доред. Фардо он мардро бо чаҳор катхудо аз маҳаллаи ӯ бо ин хар ба даргоҳ оред, пеши ман, то он чӣ вочиб ояд, бифармоям.

Дигар рӯз ходимон чунин карданд. Харро ва козурро бо чаҳор кадхудо ба вақти бор додан ба даргоҳ бурданд.

Нӯшервон козурро гуфт:

- Ин хар то чавон буд, кор метавонист кард, алафаш меодӣ. Акнун, ки пир гашт, аз кор фуру монд, берунаш кардӣ? Пас ҳаққи хидмати бистсола кучо шуд?

Бифармуд, то чихил даррааш бизаданд ва гуфт:

- То ин хар зиндааст, хоҳам, ки хар шабонарӯзӣ чандон, ки коху чав тавонад хӯрдан, ба қалами ин чаҳор мард медихӣ ва агар таксир кунӣ, маълуми ман гардад, туро куштан фармоям.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Симдӯст – зарпараст, ҳасис.
2. Барог – ҳуччат.
3. Урф – некӣ, расм, таомул.
4. Аммон – шакли ҷамъи амакҳо.
5. Бодофра – азобу шиканча, интиқом.
6. Сулаҳо – некӯкорон.
7. Хайл – галаи саворон, гурӯҳи аспҳо: авлод, қавм..
8. Таҷаммул – пироста, худорой, шукӯҳ, дабдаба.
9. Озарм – иззату эҳтиром, шарму ҳаё.
10. Қист – ҳисса, қисмат, бахш.
11. Мустағал – ҷои ғаллакорӣ, ғаллазор.

Пурсиш ва супориш

1. Нӯшервон кадом ҳислатҳоро барои шоҳон муҳим ҳисоб мекард?
2. Пиразани мазлум бо кадом мақсад назди Нӯшервон омад?
3. Рафтори Нӯшервон нисбати синаҳсолор магар аз рӯи адолат буд?
4. Нависанда дар нақши ҳар кадом табақаи ҷомеаро нишон додааст?
5. Исмҳои хосро ёфта ба дафтратон нависед.

САЪДУДДИНИ ВАРОВИНИ

Саъдуддин нависандаи хушзавқ ва донишманди тавоное будааст. ӯ дар нимаи дуюми асри XI ва нимаи аввали асри XII зиндагӣ кардааст. Нависанда илмҳои маъмули замонаро аз худ намудааст. Махсусан, аз таърих ва фарҳанги гузаштагони ҳеш огоҳии комил доштааст. Саъдуддин аз хурдсолӣ ҳикоеъу масалҳои халқӣ, нақлу ривоят, зарбулмасалу мақоли мардумиро аз бар менамуд. Исботи суҳанони мо асари ҳаҷман бузурги «Марзбоннома» шуда метавонад. Ин асар дар асри X бо лаҳҷаи мардуми Табаристон аз тарафи Марзубон ибни Рустам ибни Шахриёр эҷод гардида буд. Вале мутолиаи он барои мардуми дигар манотиқи Эронзамин душвортар гардид. Ба хоҳири сода ва дастраси ом гардонидани мазмуну мӯҳтаҳои «Марзбоннома»-и Марзубон ибни Рустам онро аз нав иншо намуд. Вале номашро тағйир надод. Боз онро бо номи муаллифи аввалааш Марзбон лоик донист.

Саъдуддин ба асар ҳикоеъу тамсилот, нақлу ривоеъ ва дигар асарҳои халқиро ворид сохт. ки бисёр ҷолибу хушоянданд. Мавзӯи ҳикоеъу тамсилоти «Марзбоннома» рангин буда, барои тарбияи инсонҳо аҳамияти бузург доранд. Панду андарзҳои ҳақимона мардуми ҷомеаро ба ростию покӣ, хоксорнию ватандӯстӣ, шоҳону ҳокимонро ба адлу дод, некию нақӯкорӣ ҳидоят мекунанд. Дар баробари ин нависанда дар зимни асарҳои халқӣ ҳисоли нопоки одамай: дурӯғгӯӣ, фиребу найранг, кибру гуруро саҳт нақӯхиш менамояд.

ХУРҶС БО РҶБОҲ

Зирак гуфт: - Шунидам, ки Хурӯсе буд ҷаҳонгардида ва домҳои макр дарида ва бисёр дostonҳои рӯбоҳон дида. Рӯзе ин Хурӯс ба тамошои бӯстон мегашт.

Фаротар рафт бар сари роҳе биистод. Чун лолаи шукуфта, қолаҳои ҷадии мушкин аз фарку торақ бар дӯш ва гардан афтада, хукан лаъл бар гӯшаи қулоҳ пӯшонида, дар қисвати мунаққаш бинишонда. Чун арӯс дар ҳичла ва товус дар қилва домани раъное пойкашон мегардид. Овозе бикард. Рӯбоҳе бишнид. Тамаъ дар он Хурӯс овард ва ба ҳирсе тамо мбидавид, то ба наздики Хурӯс омад. Хурӯс аз бим бар деворе ҷаст. Рӯбоҳ гуфт:

- Аз ман ҷаро меҳаросӣ? Бидон, ки ман ин соат дар ин перомун мегаштам. Ногоҳ бонги намози ту ба гӯши ман омад. Аз нағамоти ту дил дар панҷаи синаи ман тапидан гирифт. Агарчӣ ту мавзунӣ, руминаҷодӣ, дар пардаи завқ ва шавқ ба самъи ман расониданд ва силсилаи вачди ман бичунбониданд, то ҳамчун Билол аз Ҳабата, аз Рум дуойи ту маро ба ин ҷо кашонид. Байт:

*Ман гирди сари куйи ту аз баҳри ту гардам,
Булбул зи пайи гул ба канори ҷаман ояд.*

Инак бар азми ин табриқ омадам, то баракоти анфосу истиноси ту дарёбам ва лаҳзае биосоюму туро огоҳ кунам, ки подшоҳи вақт мунодӣ фармудааст, ки ҳеҷ кас мабод, ки бар кас бедод кунаду андешаи ҷавру ситам дар дил гирад, то зӯрманде даст дароз накунад. Ва ҷуз ба лутфу эҳсон ба яқдигар зиндагӣ накунанд.

Чунон, ки кабутар ҳам ошёнӣ уқоб бошаду мағас ҳам хочан анкабут. Шер дар беша ба таарузи шағол машгул нашавад ва юз дандони тамаъ аз оҳу баркашад. Сағ дар пустини рӯбоҳ наҷфтад ва боз қулоҳи хурӯс нарабояд.

Хурӯс дар миёнаи сухан гардан дароз карду сӯи роҳ нигарист. Рӯбоҳ гуфт:

- Чӣ менигарӣ?

Гуфт:

- Ҷонваре мебинам, ки ба ин ҷониб меояд. Чунон, ки бод бар гардаш намерасад. Гурге бо думи дарозу гӯшҳои бузург рӯ ба мо ниҳодасту чунон меояд, ки чун тир аз камон.

Рӯбоҳро аз ин сухан санги ноумедӣ дар дандон омад ва табларзаи ҳавл бар аъзо афтаду аз қасди хурӯс даргузашт.

Саросема паногохе талабид, ки бад-он пинхон шавад. Хурӯс гуфт:

- Биё, бехтар бингарем, кӣ меояд?

Рӯбоҳ гуфт:

- Ин иморату аломат, ки шарҳ медихӣ, чунон менамояд, ки саги тозӣ аст ва маро аз дидани ӯ бәсе хурраи набошад.

Хурӯс гуфт:

- На ту мегӯӣ, ки мунодӣ аз адли подшоҳ нидо дар ҷаҳон додааст, ки касро бар кас адоват нарасад. Ва имрӯз ҳамаи ботилҷӯёни ҷаврпеша аз бими қаҳру сиёсати ӯ озари халқ раҳо кардаанд?

Рӯбоҳ гуфт:

- Аммо имкон дорад, ки ин саг он бонги мунодӣ настунида бошад ва ин овоза бад-ӯ нарасида. Беш аз ин дар мақом таваққуф шоиста нест.

Аз он ҷо барҷағст ва ба сӯроҳие дарҳазид.

Ин афсона аз баҳри он гуфтаи, ки шояд яке аз ҷумлаи ин қавм овозаи мувофиқати аҳд настунида бошад, бишнавад ва адлу дод баргузинад.

ХУСРАВ ВА МАРДИ ЗИШТРУЙ

Шер гуфт: - Шунидам Хусравро нишоти шикор барангехт, ба саҳро берун шуд. Чашмаш ба марди зиштруй афтод. Замомати манзар ва лиқои макри ӯ ба фоли фарруҳ надошт. Фармуд, то ӯро аз пеши эшон дур карданд ва бигзаштанд...

Иттифоқо, ба ҳамон ҷойгоҳ расид, ки он мардро ёфта буд. Мард аз дур овоз баровард: «Маро саволест дар пардаи насихат. Агар як соат Хусрав инони азамат кашида дорад ва аз авҷи Кибриё қадаме фурутар ниҳад аз фоидае ҳолӣ набошад».

Хусрав асп боздошту гуфт:

- Эӣ шайх! Биё то ҷӣ дорӣ?

Гуфт:

- Эӣ малик, имрӯз тамошои шикорат ҷӣ гуна буд?

Гуфт:

- Ҳарҷӣ ба муродтару накутар.

Гуфт:

- Ҳазонаю асбоби комроният барқарор аст?

Гуфт:

- Бале.

Гуфт:

- Аз ҳеч чониб хабари номувофиқ шундайдӣ?

Гуфт:

- Хайр!

Гуфт:

- Аз ин хайл, ки дар рикоби туанд, ҳеч якеро аз ҳаводис осебе расид?

Гуфт:

- Нарасид!

Гуфт:

- Пас маро бадон азлолу истихонат чаро дур фармудӣ кардан?

Гуфт:

- Зеро, ки дидори амсоли ту бар мардум шум гирифтаанд.

Гуфт:

- Бадин ҳисоб дидори Хусрав бар ман шум буда бошад, на дидори ман бар Хусрав.

Хусрав аз он ҷо, ки камоли донишу инсофи ӯ буд, сухан таслим кард ва узрхо хост.

Ин афсона аз баҳри он гуфтам, то дидори ман бар ҳар кӣ ояд, муборак ояд.

МУШ БО МОР

Деви Говпой гуфт:

- Шундама, ки Муше дар хонаи тавонгаре хона сохт. Ва аз хона роҳе дар боғ бурда ва муддатҳои дароз зиндагонӣ мекарду мегуфт:

Он к-ӯ ба саломате none дорад,

В-аз баҳри нишаст ошённе дорад.

На ходими кас бувад, на маҳдومي касе,

Гӯ: "Шод бизӣ, ки хуш ҷаҳоне дорад".

Рӯзе море аждахопайкар аз саҳрои шӯристон лабташнаи чигартофта ба тамъи обишхӯр дар ин боғ омад. Ва аз он ҷо гузар бар хонаи муш карду чашмаш бар он оромҷой афтод. Дар вай чунон бӯстонсароие кушода, ки дар амну нузҳат аз равзаи Ираму арсан ҳарам нишон дошт.

Мор чун он ганҷи хонаи офият биёфт бар сари ганҷи мурод рафт. Ва сар бар пойи саломат ниҳод ва бар дари ганҷ биншаст. Оре, ҳар киро пой бар ганҷи саодат фуру равад, ҳалқаи ин дар

занад. Аммо толибони дунё халкаи дари каноатро ба шакли мор мебинанд, ки ҳар касро дасти чунбонидани он нест. Лочарам аз салвати сарои икбол чун халка бардаранд:

*Касе, ки иззату узлат наёфт, ҳеч наёфт,
Касе, ки рӯйи қаноат надид, ҳеч надид.*

Мор пойафзоли талаб боз кард ва биншаст. Муш чун ба хона омад, аз дур нигоҳ кард. Мореро дар хонаи худ дид чун дуди сиёҳ печида. Чаҳон бар чашмаш торику сиёҳ шуд. Ва охи дудосо аз сина баровард:

“- Ё раб! Дуди дили кадом хасм дар ман расид, ки хонумони маро чунин сиёҳ кард. Магар ин сиёҳии ӯст, ки ман дар хиёнат бо халки Худой кардаам?! Ё худ ҳамон оташ аст, ки дар дили ҳамсоягон афрухтаам ва хонайе аз баҳри оташ бигзошта”. Алкисса, Муш бо диле хаста пеши модар омад ва аз вукӯи ҳолату даст ёфтани мор бар хонаву асбоби ӯ хикоят кард. Ва аз модар тарики дафъи он муболиғаҳо менамуд. Модар гуфт:

- Магар бар мулук қаноату кифояти зиёдат талабидӣ ва дасти таарруз ба гирдкарда ва андӯхтаи дигарон ёзидӣ? Бирав ва маскани дигар гир, ки туро зӯри бозӯи мор набошад ва шери шарзаро аз захири ӯ захира бирезад:

*Сад косаи ингубиро як зарра бас бувад,
З-он чошинӣ, ки дар буши дандони арқам аст.*

Муш гуфт:

- Ин фасл агарчӣ мушбаъ гуфтӣ, аммо маро серӣ намекунад. Чӣ ҳамияти нафс ва байти таъба – он рухсат ниҳад, ки бо ҳар носозӣ дарсозад, ки мардонӣ мард аз мукофоти чаври чобирону қасди қосидон, то мумкин бошад, даст боз нагирад ва то як тири тадбир дар чаъбаи имкон доранд, аз манозилати хасм иннон напечанд ва салоҳи ҳунари дар пойи касал нарезанд.

Модар гуфт:

- Ту агар муковати ин хасми қавӣ ба зоҳироти мушон ва моъованати эшон хоҳӣ кард, харгиз ба идрокӣ мақсуд нарасӣ. Чӣ аз шуъои моҳтоб, ки дар равзан афтад, бар бони осмон натавон рафт.

Туро ин кор бар-нояд, ту бар ин кор барнаой!

Муш гуфт: - Ба чашм истиқроп¹⁷ дар ман нигоҳ мақун. Ман ин морро ба дасти богбон хоҳам гирифт. Ва ӯро ба куштани мор

тақриз кунам.

Муш рафт. Ва рӯзе чанд мулозими коре мебуд ва худ нақшаш мақр бар хасм мекашид.

Рӯзе мушоҳида мекард, ки мор аз сӯроҳ дар боғ омад ва зери гулбуне, ки ҳар вақт он ҷо осоиш кардӣ, пушт бар Офтоб кард ва осуда бихуфт. Ва дар ҳамон наздикӣ боғбонро низ дар истироҳат ҷойи худ хуфта ёфт ва бахти худро бедор дид. Муш бар синаи боғбон ҷаст. Аз хоб даромад. Муш пинҳон шуд. Дигарбора боғбон дар хоб рафт. Ва муш ҳамон амал мекард ва ӯ аз хоб бедор мешуд. То чандин карат ин шакл муқаррар гашт. Оташи ғазаб дар ниҳоди боғбон афтод. Чун дуд аз ҷой бархост ва гурзе гарон зери паҳлӯи хеш ниҳода буд, баргирифт. Ва вақти ҳаракати муш нигоҳ дошт. Муш ба коидаи ғузашта бар шиками боғбон афтод. Боғбон аз ҷой барҷасту аз дунболи муш медавид. ӯ ба охистагӣ мерафт, то ба наздики мор расид. Ҳамон ҷо ба сӯроҳе фуру ҳазид. Боғбон бар мор зафар ёфт. Сараш бикӯфту боз гардид.

Калимаю ибораҳои тоза.

1. Колаҳои ҷаъди мушкин – силсилаи асбобҳои мушкин.
2. Фарқу торақ – аз пасу пеш, аз поёну боло.
3. Қуқа – тугма
4. Пайқашон – хабаррасон
5. Анфосу истисноси – аз суҳанони дилнишини ту баҳраёб гардам.
6. Ботилҷӯӣ – ноҳақ, дурӯғгӯӣ.
7. Қабех - ноҳуб, яъне афту андоми бад дошт.
8. Маъноӣ ҷумла: Агар зоҳиран андоми ноҳуб дошт, вале ботинан орошта буд, ҳислатҳои ҳамадаро доро буд.
9. Кибриё ё авҷи кибриё – бузургӣ, азамат, (сифати Худо), ғурур, ҳавобаландӣ.
10. Обишхӯр – ҷойи обхӯрдан.
11. Офият – осудагӣ, оромӣ, амонӣ.
12. Узлат – ғўшанишинӣ, мардумгурезӣ.
13. Арқам – мори заҳрдор, мори сиёҳу сафед.
14. Мушбаъ – қаноатбахш, батафсил.
15. Манозилати хасм – манзил, ҷойгоҳи душман.
16. Истикрор – ором шудан, ҷой гирифтган.

Пурсиш ва супориш

1. Рӯбоҳ ба Хурӯс чӣ хабари хуш гуфт?
2. Хурӯс ба гуфтори Рӯбоҳ бовар кард?
3. Мақсади Рӯбоҳ аз гузориши ин нақша чӣ буд?
4. Оқибати кори Рӯбоҳ ба чӣ анҷомид?
5. Муроди нависанда аз баёни ин ҳикоят чист?
6. Хусрав чаро мардро таҳқир кард ва аз сари роҳаш дур намуд?
7. Оё ин амалаш шоиста буд?
8. Посухи мард ба Хусрав магар аз руи адолат буд?
9. Гуфтугуи Хусраву он мардро саҳнаҷае бисозед ва онро дар синаф иҷро кунед.
10. Дар хонаи тавонгар хона сохтани муш магар кори шоиста буд?
11. Модари муш ба фарзандаш чӣ гуфт?
12. Чаро маслиҳати модарро муш қабул накард? Рафториаш дуруст буд?
13. Муш чӣ тадбир намуд, то ба мурод бирасад?
14. Оё ба ин ҳикоя ягон номи дигар гузоштан мумкин аст?

АҲМАДИ ҚОМӢ (1049-1141)

Аҳмад ибни Абулхасан соли 1049 дар Қом ба дунё омадааст. Ба ҳамин хотир \bar{u} бо номи Аҳмади Қомӣ машхур аст. Дар Афғонистон бо номи ин деҳ вилояти Қом низ мавҷуд аст. Аз он чо шахсиятҳои маъруфи фарҳангию адабӣ мисли Абдуллоҳи Ансорӣ, Абдурахмони Қомӣ ва дигарон сар боло карда, ин марзу бумро машхури ҷаҳон гардониданд. Аз назди деҳ дарёи пуртуғёни Ҳарирӯд бо сад созу навои дилангез мегузарад ва ҳамеша аз файзи он Қому гирду атрофи он сабзу хуррам, гулпӯш аст ва аз кишту зироат ва боғу рогаш пайдост, ки дар ин ҷойгоҳ мардуми меҳнатқарин рӯзгор доранд. Аҳмади Қомӣ бештари ҳаёташро дар ҳамин чо гузаронида, асарҳои бузургашро эҷод кардааст. Соли 1141 хоки муқаддаси Қом фарзанди бовафо, шоирӣ шаҳир, мутафаккири барҷаастаашро дар қалбаш ниҳон кард. Имрӯз ҳам турбати гулпӯши Аҳмади Қомиро садҳо мардуми сайёра зиёрат мекунанд. Мардуми оддии диёр ба \bar{u} меҳру муҳаббати беандоза доранд ва дар борааш нақлу ривоятҳои рангин, шеърӯ таронаҳои намакин эҷод кардаанд. Ҳоло муште аз он хирвор:

*Хушо, Қому хушо оби равонаш, ё Аҳмади Қом!
Хушо, он файзи рӯи мардумонаш, ё Аҳмади Қом!
Мағӯ Қому бигӯ дарёе аз шиқ, ё Аҳмади Қом!
Ки Аҳмад чуи наҳанге дар миёнаш, ё Аҳмади Қом!*

*Худо мегӯямӯ Шайх Аҳмади Қом,
Ба пайи равзаи \bar{u} медиҳам ҷон.
Ки Шайх Аҳмад дӯто гулдаста дора,
Ба кафгоҳаши дарахти ниста дора.*

Аз Аҳмади Қомӣ осори пурарзише ба мо мерос мондааст. Дар асарҳои «Анисуттолибин», «Равзатулмуғанабин» ва ғайра, масоили суфия ва андешаи намояндагони ин маслак баён карда шуданд. Инчунин, дар ин асарҳо панду андарз фаровон истифода гардида, инсонҳоро ба ахлоқи нек ҳидоят мекунанд.

Дар баробари ин Аҳмади Қомӣ адиби хушзавк низ ҳаст. Бо насру назм омехта киссаи «Се парӣ»-ро иншо намудааст, ки дар он аз номи қаҳрамонони асосии асар газалҳои ишқӣ оварда шудаанд, ки басо содаю равон ва хушоянанд. Инчунин, девони алоҳида низ дорад, ки дар он газалиёт, рубоӣти шӯрангези адиб гирд оварда шудаанд. Инак, ду газали Аҳмади Қомиро бароятон пешкаш менамоем. Онҳоро хонед ва ҳифз намоед.

ҲЕЧ НЕСТ

Молу мулку тахту бахту миру чокар ҳеч нест,
Кору бору гиру дору зебу зевар, ҳеч нест.
Қасру насру шоҳу моҳу боғу роғу гулситон,
Чун гӯшои чашми ибрат эй бародар, ҳеч нест.
Амру наҳйи¹ подшоҳони чаҳон сар то ба сар,
Пеши наздикони вай гашта муғаррар,² ҳеч нест.
Гар бигирӣ Шарку Ғарбу Руму Шому Ҳинду Чин,
Ё шавӣ Қоруни сонӣ, ё ки Қайсар, ҳеч нест.
Гар равад фармону амрат дар ҳама рӯи замин,
Ё бигирӣ кулли олам чун Сикандар, ҳеч нест.
Як нафас гар ту барорӣ на ба ёдат тавба кун,
Дар дӯкону рӯзи Маҳшар³ ғайри довар, ҳеч нест.
Аҳмади Қомӣ, чӣ банди дил дар ин дунёи дун,
К-он чӣ мебинӣ ба чашми сар⁴ саросар, ҳеч нест.

МУМТОЗ ШУД

Боз дар ҷойе наво оғоз шуд,
Боз най дар пардаҳо дамсоз шуд.
Боз ошиқ бодаи ваҳдат чашид,
Боз сармастӣ зи нав оғоз шуд.
Боз булбул дар чаман нағма гирифт,
Боз ҷанги мутриб андар соз шуд.
Боз сӯфиро сафое рух намуд,
Боз он маҳбуб андар ноз шуд.
Боз булбул дар ҳавои гул парид,
Боз гул бо булбулон дамсоз шуд.
Боз миҷгонаш саросар тир гашт,

Боз теги ишқ сарандоз шуд.
Боз моро фатҳи бобе рух намуд,
Боз он дарҳои раҳмат боз шуд.
Боз дил дар пойи чонон сар ниҳод,
Боз чон дар ғамзаҳо ғаммоз⁵ шуд.
Боз оташ дар дили мо чо гирифт,
Боз Аҳмад дар чаҳон мумтоз шуд.

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Амри наҳӣ** – амри манъ кардан, боздоштан.
2. **Мугаррар** – собитшуда, муайяншуда, таъиншуда.
3. **Махшар** – рӯзи Қиёмат, охират.
4. **Чашми сар** – бофаросат, бо ақлу тамиз.
5. **Ғаммоз** – ишораткунанда ба чашм, чашмакзан. Маънои байт он аст, ки боз дар нозу карашмаҳои чонон (Худо) дили ошиқ шефтатар, ошуфтатар гардил.

Пурсиш ва супориш

1. *Рӯзгори нурбаракати Аҳмадро ҳикоят кунед.*
2. *Кадом асарҳоро Аҳмади Чомӣ офаридааст?*
3. *Чаро мардуми оддии Чом ба Аҳмад бисёр меҳру садоқат доранд? Ҷӯро ба чӣ таъибеҳ додаанд?*
4. *Аз газали аввал чизҳои ҳафтгонаро ёбед ва бо ҳам муқоиса намоед. Ин вожаҳо аз кадом ҷиҳат бо ҳам монанданд?*
5. *Ҳар ду газали дар китоб овардашударо ҳифз намоед.*
6. *Чом дар кадом давлат воқеъ гардидааст? Онро аз харита ёбед.*

АТТОРИ НИШОПУРӢ (1119-1221)

Эй писар, кам гӯй бо мардум дурушт,
В-ар бигӯй бар ту гардонанд пушт.

Фаридуddин Аттoр

Абуҳомид Фаридуddин Аттoр соли 1119 дар шаҳри бостонии Нишопур дида ба ҷаҳон бикшуд. Ӯ бештарин илмҳои замонашро омӯхт, шӯҳрату мақоми хосса пайдо кард ва яке аз пешвоёни тариқати тасаввуф гардид. Аттoр умри зиёд дид ва соли 1221 аз дасти Чингизиён ба қатл расид. Перомуни қатли Шайх Аттoр муаллифи тазкираи «Рӯзи равшан» Ҳусайни Сабо ҳикояти дардомезе меорад: «Муғуле аз он лашкар Аттoрро ба мақтал (қатлгоҳ) кашид. Шайх гуфт:

- Кулоҳи намад бар сару шамшери мисрӣ бар камар, барои тороҷу қатл аз Туркистон омадӣ ва медонӣ, ки дар ин парда туро намешиносанд.

Муғул хост, ки Шайхро ба қатл расонад. Шахсе пайдо шуд ва гуфт, ки ин касро макуш. Ман бар ивази хуни ин ҳаждаҳ хазор дирҳам медиҳам. Шайх ба муғул гуфт:

- Эй око, маро мафрӯш, ки қимати ман зиёда аз ин аст.

Баъд аз он чун андаке роҳ катъ намуд шахси дигар пеш омаду гуфт:

- Ин пирро макуш ва ба ман бифрӯш. Барои қимати вай як турба коҳ хоҳам дод.

Шайх Аттoр гуфт:

- Бифрӯш, ки беш аз ин намеарзам.

Муғул ба ғазаб омад ва Шайхро «шарбати шаҳодат чашонид» (кушт).

Аттoр дар ин хангом хеле пир шуда буд.

Шайхи бузургвор умри бобаракати хешро ройгон

нагузаронида ба наслҳои оянда осори пураарзише мерос гузошт. Махсусан, панду андарзҳои ҳақимонаи ӯ солҳои асрҳо боз инсонҳоро ба покию ростӣ, ба неқӯкорию меҳнатдӯстӣ ва дигар фазилатҳои шоиста хидоят мекунад. Аз ин хотир, «Панднома»-и Аттор ба китоби муқаддаси «Чор китоб» шомил шудааст. Инак, ба мутолиаи шумо намунаҳо аз эҷодиёти ин марди фозилу хирадмандро пешниҳод менамоем.

ПАНДНОМАИ АТТОР

ДАР БАЁНИ ОН, КИ СЕ ЧИЗ АЛОМАТИ САОДАТМАНДИ АСТ

Ҳар ки онро се аломат бошад,
Дар ҷаҳон аҳли саодат бошад.
Аввалан, бо айб набвад дар ҷаҳон,
Дар маломат ҳеч накшоёд забон,
Заҳмати худро зи мардум дур дор,
Бори худ бар кас маяфган, зинҳор.
Ҳар киро бинӣ ба роҳи носавоб,
Сар ба роҳаш ор, то ёбӣ савоб.

ДАР БАЁНИ ОН, КИ СЕ ЧИЗ АЛОМАТИ РАСТАГОРИСТ

Гар ҳамехоҳӣ, ки бошӣ растагор,
Рух мегардон, эй бародар аз се кор:
Зиллате¹ дидан бувад ҳукми қазош,
Баъд аз он ҷустан ба ҷону дил ризош;
Чист савум? – дур будан аз риё.²
Ҳар кӣ ин дорад бувад аҳли сафо.

ДАР БАЁНИ ОН, КИ ФАСОДИ ПОДШОҲОН АЗ ЧОР ЧИЗ АСТ

Чор чиз омад фасоди подшоҳ,
Бо ту мегӯям, вале дораш нигоҳ.
Аввалан, дар мамлакат ҷаври амир,
Дигар он бошад хиёнат бо вазир.

Чун шавад гофил вазири беҳабар,
Мулки шоҳ аз вай шавад зеру забар.
Подшоҳро з-ин сабаб девон шавад,
Оқибат ранчи дили султон шавад.
Гар амиронро шавад кувват падида,
Дар вилоят фитнаҳо гардад чадида,
Чун салобат⁴ дар вучуди шах шавад,
Дасти мирон аз ситам кӯтаҳ шавад.
Гар наорад шах салобатро ба кор.
Мулк вайрон гардад аз ҳар нобакор.
Бо раъият гар кунад султон ситам,
Мар варо бошад бақо дар мулк кам.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Зиллат – хорӣ, азобу ранҷ.
2. Риё – дурӯғ, нописандӣ, худнамоӣ.
3. Салобат – сиёсат.

Пурсиш ва супориш

1. Сабаби дар навбати аввал аз тарафи муғул кушта нашудани Атторро шумо чӣ тавр маънидод мекунед?
2. «Қиммати вай як турба коҳ»-ро чӣ хел мефаҳмед? Маънидод кунед.
3. Байти: «Ҳар киро бинӣ ба роҳи носавоб,
«Сар ба роҳаш ор, то ёбӣ савоб»-ро шарҳ диҳед ва гӯед, ки шумо дар ҳаққи падару модар ва ҳамсинфони худ чӣ амали нек ва кори савоб кардед?
4. Калимаи растагориро шарҳ диҳед ва се аломати онро гӯед.
5. Барои пойдориш мамлакат подшоҳ бояд чӣ кор кунад?

ДАР БАЁНИ ОН, КИ ЧАҲОР ЧИЗ АСТ, КИ БАЪД АЗ РАФТАН ОВАРДАНИ ОН МУҲОЛ АСТ

Чор чиз аст, ки баъд аз рафтани,
Аз муҳолот¹ аст боз овардани.
Боз чун орӣ ҳадиси² рафтари?
Кас нагардонад қазои гуфтари!
Боз кай гардад чу тир андохтӣ?

Ҳамчунин умре, ки зоеъ³ сохтӣ.
Ҳар кӣ беандеша гуфтораш бувад,
Пас надоматҳои бисёраш бувад.
То нагуфтӣ, метавонӣ гуфтаниш.
Чун бигуфтӣ кай тавон бинхуфтаниш?
Умрро медон ғанимат ҳар нафас,
Чун равад дигар наёяд боз пас.
Ҳар кӣ меоҳад, ки бошад дар амон,
Муҳр мебояд ниҳодан дар забон.

ДАР БАЁНИ ОДОБИ СУХАН КАРДАН БО МАРДУМОН

Эй писар, кам гӯй бо мардум дурушт,
В-ар бигӯй бар ту гардонад пушт.
Чун ҳадиси хуб гӯй бо фақир,
Беҳ бувад з-онаш, ки пушонӣ ҳарир⁴.
Ҳар кӣ бо мардум насозад дар ҷаҳон,
Зиндагонӣ талх дорад ҷовидон.
Он ки шӯҳ асту надорад шарм низ,
Дон, ки ӯ нопокзодаст, эй азиз.
Аз маломат то бимонӣ дар амон,
Бош доим ҳамнишини олимон.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Муҳол – душвор, амри маҳол.
2. Ҳадис – суҳан, он чизе, ки гуфта мешавад.
3. Зоеъ – бекор, бемақсад, бенатича.
4. Ҳарир – абрешим, шохӣ: дар ин ҷо ба маънои курта, чома.

Пурсиш ва супориш

1. Чаро ҷаҳор чизе, ки омад, боз ҷаҳор чизи дигарро мебарад? Искот кунед.
2. Ба фикри шумо бедодию зулм подшоҳро шикаст дода метавонад?
3. Душмани бисёр, қарзи бешумор аз кадом ҷиҳат ба инсон шикаст меоваранд?
4. Адиб чаро масҳара кардан, пичинг заданро амали хуб намешуморад?

ДАР БАЁНИ ЭҲТИРОЗ АЗ ДУШМАНОН

Аз ду кас пархез кун, эй хушёр!
То набинӣ накбате¹ аз рӯзгор.
Аввал аз душман, ки ӯ истезарӯст,
В-он гаҳе аз сӯхбати нодони дӯст.
Хешро аз назди душман дур дор,
Ёри нодонро зи худ махчур² дор.
Беҳтарин хислат агар донӣ кирост?
Он кӣ дод инсофу инсофаш нахост.
Хашм хӯрдан пешаи ҳар сарвар аст,
Талх бошад в-аз шакар ширинтар аст.
Аз маломат то бимонӣ дар амон,
Бош доим ҳамнишини зиракон!

ДАР БАЁНИ ОН, КИ ХОРӢ ОВАРАД

Чанд хислат оварад хорӣ ба рӯй,
Бо ту гуям гар ҳаме гӯй бигӯй.,
Аввал он бошад, ки монанди магас,
Марди ноҳонда шавад меҳмони кас.
Ҳар кӣ ӯ меҳмони кас ноҳонда шуд,
Назди мардум хору зору ронда шуд.
Дигар он бошад, ки нодоне равад,
Кадхудои³ хонаи мардум шавад.
Қор қардан бар ҳадиси он ду мард,
Аз паи ҷаҳланд доим дар набард⁴.
Ҳар кӣ биншинад забардасти судур⁵,
Гар расад хорӣ ба рӯяш нест дур.
Нест чамъеро чу бар қавли ту гӯш,
Сад суҳан гар бошадат яксар бигӯш.
Ҳоҷати худро мағӯ бо душманон!
З-ин батар хорӣ мабошад дар ҷаҳон.
Аз фурумоя муроди худ маҷӯй,
То наёяд мар туро хорӣ ба рӯй.

ДАР БОРАИ ФАЗИЛАТИ МЕҲМОН

Эй бародар, меҳмонро нек дор,
Ҳаст меҳмон аз атои Кирдугор.

Меҳмон рузӣ зи худ меоварад,
Пас гуноҳи мизбонро мебарад.
Ҳар киро ҷаббор дорад душманаш,
Боз дорад меҳмон аз масканаш.
Мунъиме,⁶ к-ӯ дошт меҳмонро наку,
Ҳақ кушояд боби раҳматро бар ӯ.
Ҳар киро шуд таъ аз меҳмон малул,
Аз вай озурда Худову ҳам расул.
Бандае, ки хидмати меҳмон кунад,
Хешро шоистаи раҳмон кунад.
Ҳар кӣ меҳмонро ба рӯи тоза дид,
Аз Худо алтофи беандоза дид.
Аз тақаллуф дур бош, эй мизбон,
То гаронӣ набвадат аз меҳмон.
Меҳмонро, эй писар, эъзоз кун,
Гар бувад кофир дар ӯ дар боз кун.
Ҳаст меҳмон аз атоҳои карим,
Ҳар кӣ з-ӯ пинҳон шавад, бошад лаим.
Маърифат дорӣ, гирех бар зар мабанд,
Чун расад меҳмон ба рӯяш дар мабанд.
Ҳар кӣ меҳмонро гиромӣ мекунад,
Кӯшише дар некномӣ мекунад.
Ҳар кӣ меҳмонат шавад, ар хосу ом,
Пеши ӯ мебояд овардан таом.

ДАР БАЁНИ ФАЗИЛАТИ МАҚБУЛОН

Дӯсти бад бошад зиёнкор, эй писар!
Ту тамаъ з-он дӯст бардор, эй писар!
Дӯстӣ ҳаргиз макун бо бодахор!
Аз чунин кас хештанро дур дор!
Мунъиме гар кунад тарки закот,
Дур аз вай бош то дорӣ ҳаёт.
Дур шав, з-он кас, ки хоҳад аз ту суд!
Гар сари худ бар қадамҳои ту суд.

ДАР БАЁНИ ҒАМҲОРИИ МАРДУМ

Бар сари болини беморон гузар,
З-он, ки ҳаст ин суннати хайр-ул башар⁷.

То тавонӣ ташнаро сероб кун,
Дар мачолис хидмати асҳоб⁸ кун.
Дар чавонӣ дор пиронро азиз!
То азизи дигарон бошӣ ту низ!
Илллати мардум зи пурхӯрӣ бувад,
Хӯрдани пур тухми беморӣ бувад.
Роҳате набвад ҳасуди шумро,
Козиби⁹ бадбахтро набвад вафо.
Тавбаи бадхӯ кучо маҳкам бувад,
Мар бахилонро мурувват кам бувад.
Он ки бошад дар паи қути¹⁰ ҳаром,
Дар тани ӯ дил ҳамемирад тамо.

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Накбат** – саҳтӣ, бадбахтӣ, хорӣ.
2. **Маҳҷур** – дур, ҷудо аз худ.
3. **Кадхудо** – соҳиб, оқсақол.
4. **Набард** – разм, чанг.
5. **Судур** – болонишин, воломақом.
6. **Мунъим** – давлатманд.
7. **Суннати хайр-ул-башар** – расми одамони нек.
8. **Асҳоб** – ҳамсӯҳбатон.
9. **Козиб** – дуруғгӯ.
10. **Қут** – хӯрдани, гизои хом.

Пурсиши ва супориши

1. *Чаро Антор дӯсти нодонро мазаммат намуда, душмани доноро аз ӯ авлотар мешуморад?*
2. *Кадам корҳое ҳастанд, ки ба инсон хорӣ меоваранд? Онҳоро аз матн ёфта, номбар кунед.*
3. *Судхӯрон кихоянд ва чаро шоир ба онҳо нафрат дорад?*
4. *Меҳмонро чӣ хел бояд қабул кард?*
5. *Чаро адиб мегӯяд, ки дар чавонӣ пиронро эҳтиром кун, азиз дор.*

АНДАРЗҲО

1. Бандагӣ аз худшиносӣ шуд тамоm,
Нест марди беадаб соҳибмақом.
2. Бирав, савдои беҳуда мапаймой!
Манех берун зи ҳадди ҳештан пой!
3. Чун гуноҳи нақд омад дар вучуд,
Тавбаи нася надорад ҳеч суд.
4. Эӣ бародар, гар хирад дорӣ тамоm,
Нарму ширин гӯӣ бо мардум калом!
5. Ҳар кӣ бошад туршрӯӣ,
Дӯстон аз вай бигардонанд рӯӣ.
6. Ҳар кӣ ӯро маърифат ҳосил нашуд,
Ҳеч бар мақсуди худ восил¹ нашуд.
7. Ҳар кӣ дорад донишу ақлу тамиз,
Аҳли ақлу илмро дорад азиз.
8. Ҳар чо ки офтоб рахшон гардад,
Пайдо бошад, ки соя пинҳон гардад.
9. Ҳар кӣ аз душман набошад барҳазар,
Оқибат бинад аз ӯ ранчу зарар.
10. Ҳар кӣ по аз ҳадди худ баргар ниҳад,
Сар диҳад бар боду тан бар сар ниҳад.
11. Ҳеч касро дар ҷаҳони баҳру бар²,
Аз қаноат нест мулке бештар.
12. Ҷумла торикист ин меҳмонсароӣ,
Илм дар вай чун ҷароғи раҳнамоӣ.
13. Таҷя кам кун низ дар паҳлуӣ дар,
Бош доим аз чунин ҳислат бадар.

14. **Чома**ро бар тан нашо^яд дӯхтан,
Бояд аз мардон адаб омӯхтан.

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Восил** – ба маънои ба муроду мақсад расидан.
2. **Баҳру бар** – ба маънои дунё, сайёра.
3. **Меҳмонсарой** – хонаи муваққатӣ, яъне мувофиқи шароити ислом ин дунё, ки мо зиндагӣ мекунем як дам аст.

Пурсиш ва супориш

1. *Зери мафҳуми худшиносӣ чиро мефаҳмед?*
2. *Адиб шахсонеро, ки дар аввали рӯз ва пеш аз шом хоб мекунанд, мазаммат кардааст. Сабаби инро шумо дар чӣ мебинед?*
3. *Танҳо сафар кардан хатар дорад. Оё ин андешаи шоир дуруст аст?*
4. *Шоир дар бораи ҳурмати нон чӣ ақида дорад?*
5. *Панду андарзҳоро ифоданок хонед ва аз ёд намоед.*

ИБРОҲИМИ АДҲАМ (аз «Тазкиратулавлиё»)

Иброҳим подшоҳи Балх буд ва оламе зери фармон дошт ва чихил шамшери заррин ва чихил гурзи заррин дар пеш ва паси ӯ мебуданд.

Як шаб дар тахт хуфта буд. Ними шаб сақфи хона чунбид, чунон, ки гӯё касе бар бом меравад. Овоз дод, ки «Кист?».

Гуфт: - Ошност. Уштуре гум кардаам, бар ин бом талаб мекунам.

Гуфт: - Эй чоҳил, уштур бар бом мечӯӣ?

Гуфт: - Эй гофил, ту маъбудро⁴ дар чомаи атлас хуфта бар тахти заррин металабӣ?

Аз ин сухан ҳайбате ба дили ӯ омад ва оташ дар дилаш афтод, то рӯз хуфт. Чун рӯз баромад, ба суфа боз шуд ва мутафаккир ва мутаҳаййир ва андӯхгин бар тахт нишаст. Аркони давлат ҳар яке бар чойгоҳи хеш истоданд, ғуломон саф кашиданд ва бори омм доданд. Ногоҳ марде боҳайбат аз дар даромад чунон, ки ҳеч касро аз ҳашам захра набуд, ки бигӯяд: «Ту кистӣ?»

Чумларо забонхо ба гулӯ фуру шуд ва ҳамчунон меомад, то пеши тахт.

Иброҳим гуфт: - Чӣ мекоҳӣ?

Гуфт: - Дар ин работ фуру оям.

Гуфт: - Работ нест, сарои ман аст. Ту девонай?

Гуфт: - Ин сарой пеш аз ин аз они кӣ буд?

Гуфт: - Аз они падарам.

Гуфт: - Пеш аз он?

Гуфт: - Аз они падари падарам.

Гуфт: - Пеш аз он?

Гуфт: - Аз они падари фалон кас.

Гуфт: - Ҳама кучо шуданд?

Гуфт: - Бирафтанд ва бимурданд.

Гуфт: - Пас работ ин бувад, ки яке меояд ва яке мегузорад.

МОДАРИ ШОФЕЙ

Шофей шашсола буд, ки ба дабиристон мерафт ва модараш зоҳидае⁵ буд аз Бани Ҳошим⁶, ки мардум амонат ба ӯ месупурданд.

Рӯзе ду кас омаданд ва чомадоне ба ӯ супориданд. Баъд аз соате яке аз он ду омад ва чомадон хост. Ба ҳӯи хуш ба ӯ дод.

Баъд аз чанде он дигаре омад ва чомадон талабид.

Модари Шофей гуфт: - Ба ёри ту додам.

Гуфт: - Магар на қарор кардем, ки то ҳарду хозир набошем, чомадон боз надихӣ?

Гуфт: - Бале.

Гуфт: - Акнун чаро додӣ?

Модари Шофей малул шуд. Шофей даромад ва гуфт: - Ҳеч боке нест. Муддаи кучост, то ҷавоб гӯям?

Муддаи гуфт: - Манам!

Шофей гуфт: - Чомадони ту барчост. Бирав ва ёри худ биёвар ва биситон.

Қалимаю ибораҳои тоза

1. Ҳоле – фавран, зуд, дарҳол.

2. Ҷуд – бахшиш, ҷавонмардӣ, саховат, эҳсон.

3. **Мяъбуд** – хамчун худо. бут, ки инсон онро парастииш мекунад
4. **Зохид** – марди худотарс, парҳезкор, порсо.
5. **Бани Ҳошим** – аҷдодони Расули Акрам, Муҳаммади Мустафо.

Пурсиш ва супориш

1. *Мазмуни ҳикояро нақл кунед.*
2. *Меҳри модар нисбати фарзанд дар қадим байт чамъбаст гардидааст?*
3. *Аз ҳикояи дуввум байти «Гуфто: «Эй дорандаи ғуҷу диг» кире дар назар дорад?*
4. *Ба андешаи шоир товони харро бояд кӣ диҳад? Чаро соҳиби хар ва марди бесармоя бегуноҳанд? Андешаатонро нисбати пешниҳоди шоир ё хулосаи адиб баён кунед.*
5. *Байти охири ҳикояро шарҳ диҳед.*
6. *Чаро он мард ба суоли подшоҳ ҷавоб дод, ки «Читурро гум кардаам, бар ин бом талаб мекунам»? Сухани ӯро тавзеҳ диҳед.*
7. *Чаро мардум амонати хешро ба модари Шофей месупориданд?*
8. *Рафтори модар, ки амонатро ба як нафари онҳе дод, дуруст буд?*
9. *Шофей чӣ хел модаратро аз даъвогар ҳалос кард?*
10. *Ҳикояҳоро ифоданок ҳонед ва мазмунатонро нақл кунед.*

САЪДИИ ШЕРОЗӢ (1184-1292)

*Асарҳои Саъдӣ хазинаи суҳанҳои
пурҳикматанд. Саъдӣ шоир ва
нависандаи рӯйиҷаҳонист.*

С.Айнӣ

Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ соли 1184 дар Шероз ба дунё омадааст. Пас аз таҳсили ибтидоӣ дар мадрасаи «Низомия»-и Бағдод хондааст.

Саъдӣ саёҳатро дӯст медошт. Ӯ дар бисёр шаҳрҳои Ироњу Арабистон буда, хангоми сафар бо одамон ошно шуда, бо онҳо сӯхбат мекард ва аз тарзи зисти онҳо огоҳӣ меёфт.

Зиндагии мардумонро саросар омӯхта, пасон ду асари машҳури худ – «Бӯстон» ва «Гулистон»-ро навиштааст.

«Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ саршори панду ахлоқ аст. Ин худ як мактаби тарбия буда, дар ҳама давру замон ба мардумони олам панди рӯзгор додааст.

Шайх Саъдӣ боз газалу таронаи бешумор ҳам навиштааст.

Саъдии Шерозӣ умри дароз дида, соли 1292 аз олам даргузаштааст.

Шайх Саъдӣ бо «Гулистон» ва «Бӯстон»-и худ ҳамеша бо мардуми некхохи олам аст.

ҲИКОЯТҶО (Аз “Гулистон”)

ХИРАДИ НҶШЕРВОНИ ОДИЛ

Овардаанд, ки Нӯшервони Одилро дар шикоргоҳе сайде кабоб карданд ва намак набуд. Фуломе ба русто¹ фиристод, то намак орад. Нӯшервон гуфт:

- Намак ба қиммат биситон², то расме нашавад ва деҳ хароб нагардад.

Гуфтанд:

- Аз ин қадар чӣ ҳалал ояд?

Нушервон гуфт:

- Бунёди зулм дар ҷаҳон аввал андаке будааст, ҳар кӣ омад, бар ӯ мазиде (илова) кард, то бад-ин ғоят расид.

*Агар зи боги раият малик хӯрад себе,
Бароваранд гуломони ӯ дарахт аз бех.
Ба панҷ байза¹, ки султон ситам раво дорад,
Зананд лашкариёнаш ҳазор мурғ ба сих.*

ДУОИ ДАРВЕШ

Дарвеше мустачобуддаъват (одаме, ки дуояш аз ҷониби Худо қабул шавад) дар Бағдод падид омад. Ҳаҷҷоч ибни Юсуфро⁴ хабар карданд. Бихондаш ва гуфт:

- Дуои хайре бар ман бикун.

Дарвеш гуфт:

- Худоё, ҷонаш биситон!

Гуфт:

- Аз баҳри Худо, ин чӣ дуост?

Гуфт:

- Дуои хайр аст туро ва ҷумлаи мусулмононро. То ту аз азоби Ҳақ ва халқ аз балои ту бираҳанд.

*Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор?
Ба чӣ кор оядат ҷаҳондорӣ?
Мурданат бех, ки мардумозорӣ!*

ДУ ШОҲЗОДА

Ду амирзода дар Миср буданд. Яке илм омӯхт ва дигаре мол андӯхт. Оқибатуламп⁵, он яке алломаи⁶ аср гашт ва ин яке Азизи Миср⁷ шуд.

Пас ин тавонгар ба ҷашми ҳақорат дар фақеҳ (донандаи илми Исломи) назар кардӣ ва гуфт:

- Ман ба ин салтанат расидам ва ин ҳамчунон дар масканат (бечорагӣ) бимондааст.

Гуфт:

- Эй бародар, шукри неъматӣ бори⁸ хамчунон афзунтар аст бар ман, ки мероси пайгамбарон ёфтам, яъне илм. Ва ту мероси Фиръавн ва Ҳомон⁹, яъне мулки Миср.

*Ман он мӯрам, ки дар поям бимоланд,
На занбӯрам, ки аз дастам биноланд.
Кучо худ шукри ин неъмат гузорам,
Ки зӯри мардумозорӣ надорам.*

Мақбараи Саъдӣ дар Шероз

ҶАБРИ УСТОД БЕҲ АЗ МЕҲРИ ПАДАР!

Ҳакиме писаронро панд меод:

- Эй ҷонони падар, ҳунар омӯзад, ки ба мулку давлати дунё эътимод нест. Симу зар дар сафар маҳалли хатар аст: ё дузд ба якбора барад, ё хоҷа ба тафориқ бихӯрад (ё сохибаш кам-кам истифода карда ба охир расонад). Аммо ҳунар чашмаи зоянда¹⁰ аст ва давлати поянда. Агар ҳунарманд аз давлат биафтад, ғам набошад, ки ҳунар дар нафси худ давлат аст. Ҳунарманд ҳар ҷо, ки равад, қадр бинад ва дар садр (пешгоҳ) нишинад ва беҳунар ҳар ҷо ки равад, луқма чинад ва саҳтӣ бинад.

*Вақте афтод фитнае дар Шом,
Ҳар кас аз гӯшае фаро рафтанд.*

*Рӯстозодагони донишманд,
Ба вазирии подшо рафтанд.
Писарони вазири ноқисақл,
Ба гадоӣ ба русто рафтанд.*

*Подшоҳе писар ба мактаб дод,
Лавҳи симин-и бар канор ниҳод.
Бар сари лавҳи ӯ навишта ба зар:
«Ҷабри устод беҳ зи меҳри падар!»*

*Мероси падар хоҳӣ, илми падар омӯз,
К-ин моли падар харч тавон кард ба ду рӯз.*

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Русто** – деҳа, қишлоқ, қасаба.
2. **Намак ба қимат биситон** – намакро бо пул бихар.
3. **Байза** – тухми мурғ.
4. **Ҳаҷҷоч ибни Юсуф** – халифаи араб, ки бисёр золим гузашта буд.
5. **Оқибатулавр** – ниҳоят, ҳулоса.
6. **Аллома** – шахси маъруф, бомаърифат, донишманд.
7. **Азизи Миср** – номи шоҳе, ки дар Миср подшоҳӣ кардааст.
8. **Шукри неъматӣ борӣ** – шукри неъматӣ Худо.
9. **Фиръавн ва Ҳомон** – подшоҳони қадимии Миср, ки сарвату боигариашон беҳисоб буд.
10. **Чашман зояида ва давлати поянда** – яъне, илму ҳунар ҳамеша мисли чашма ҷовидон аст ва давлатест, ки сарвату дорояш беҳисобу доимист.

Пурсиш ва супориш

1. «Гулистон» ба мардум панди рӯзгор додааст, чӣ маъно дорад?
Ба тафсил шарҳ диҳед.
2. Ба андешиш шумо чаро аз нахуст (аз аввал) зулм кам будаасту баъд зиёд мегардад?
3. Дар ҳикояи дуҷум нависанда чаро мақоми дарवेशро баланд гузоштааст.
4. Саъдӣ чаро Ҳаҷҷочро сахт мазаммат намудааст?
5. Ҳикояи «Ҷабри устод беҳ аз меҳри падар»-ро маънидод намоед ва гӯед, ки чаро Саъдӣ аҳли ҳунарро ситоиш кардааст?
6. Шероз дар кадом мамлакат воқеъ гардидааст? Аз хариш шаҳри Шерозро ёбед.

ДУ ДАРВЕШИ

Ду дарвешӣ хуросонӣ сафар карданд: Яке заиф буд, ки ҳар шаб ифтори¹ рӯза мекард ва дигаре кавӣ, ки рӯзе се бор мехӯрд. Қазоро² бар дари шаҳре ба тӯхмати ҷосусӣ гирифтормаданд ва ҳар ду ро ба хонае карданду дар ба гил бароварданд³. Баъд аз ду ҳафта маълум шуд, ки бегуноҳанд. Кавиро диданд, мурда, заиф чон ба саломат бурда. Дар аҷаб монданд. Ҳакиме гуфт: - «Хилофи ин аҷаб мебуд. Он яке бисёрхор (пурхӯр) буд, токати бенавоӣ наёвард, ба сахтӣ ҳалок шуд ва дигар ҳештандор буд, лочарам⁴ бар одати ҳештан сабр карду ба саломат бимонд»:

*Чу кам хӯрдан табиат шуд касеро,
Чу сахтӣ пешани ӯяд, сахл гирад.
В-агар танпарвар аст андар фароҳӣ,
Чу тангӣ бинад, аз сахтӣ бимирад!*

Калимаю ибораҳои тоза

1. Ифтор – рӯза кушодан, таомхӯрӣ.
2. Қазоро – иттифоқо, ногаҳон.
3. Яъне дарашро бо гил маҳкам карданд.
4. Лочарам – ночор.

Пурсиш ва супориш

1. Гӯед, ки чаро марди логар чон ба саломат бурд?
2. Зери мафҳуми «ҳештандор буд» шумо чиро мефаҳмед?
3. Мақсади нависанда аз ин ҳикоя чист?
4. Порчаи шеърро аз ёд намоед.

ЧАШМИ ТАНГИ ДУНЁДОР

Бозаргонеро¹ дидам, ки саду панҷох шутур бор дошт ва чихил бандаву хидматгор. Шабе дар ҷазираи Кеш маро ба ҳучраи худ даровард. Ҳама шаб наёромид аз суҳанҳои парешон гуфтанд: «Фалон анборам дар Туркистон аст ва фалон бизоат ба Ҳиндустон ва ин қаблаи² фалон замин аст ва фалон чизро фалон кас зомин».

Гоҳ гуфтӣ:

- Хоҳи Искандария дорам, ки ҳавое ҳуш аст.

Боз гуфтӣ:

- На, ки дарёи Мағриб (баҳри Миёназамин) мушавваш аст. Саъдиё, сафари дигар дар пеш аст, агар он карда шавад, бақияи умри худ ба гушае бинишинам ва тарки тиҷорат кунам.

Гуфтам:

- Он кадом сафар аст?

Гуфт:

- Гугирди порсӣ хоҳам бурдан ба Чин, ки шунидам киммати азим дорад ва аз он ҷо косаи чинӣ ба Рум орам. Ва дебои румӣ ба Ҳинд. Ва фулоди хиндӣ ба Ҳалаб. Ва обгинаи ҳалабӣ ба Яман. Ва бурди яманӣ ба Порс ва аз он пас тарки сафар кунам ва ба дуконе бинишинам.

Инсоф³, аз ин молихулиё (хаёлҳои хом) чандон фуру гуфт, ки беш токати гуфтаниш намонд. Сипас гуфт:

- Эй Саъдӣ, ту ҳам сухане бигӯй, аз онҳо, ки дидаи ва шундаи!

Гуфтам:

Он шундаистӣ, ки дар сахрои Гӯр,

Борсолоре⁴ бияфтод аз сутур⁵.

Гуфт: «Чаши танги дунёдорро,

Ё қаноат пур кунад, ё хоки гӯр!»

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Бозаргон** – савдогар, аҳли тиҷорат.
2. **Қабола** – васика, хуччате, ки ба соҳиби замин дода мешавад.
3. **Инсоф** – ин ҷо ба маънои ба ростӣ, ростии гап, ҳамин ки.
4. **Борсолор** – соҳиби борҳои корвон.
5. **Сутур** – хар, асп ва дигар чорвои саворӣ.

Пурсиш ва супориш

1. *Ба андешаи шумо рафтори бозаргон дуруст аст?*
2. *Шумо ба ақидаи Саъдӣ, ки бозаргонро мазаммат кардааст, розӣ ҳастед?*
3. *Оё бисёр сафар кардан, тиҷорат намудан аз ҳунари бозаргонии ӯ шаҳодат медиҳанд?*
4. *Ҳикояро хонда, калимаю ибораҳои бароятрон ношинос ё ҷумлаҳои, ки маънии онро дарк накардед, ишорат кунед. Баъд аз омӯзгор пурсед.*

ДУ БАРОДАР

Ду бародар, яке хидмати султон кардӣ ва дигар бо зӯри бозу нон хӯрдӣ. Боре бародари тавонгар ба бародари дарвеш гуфт:

- Чаро хидмати подшоҳ нақунӣ, то аз машаккати кор қардан бирахӣ?

Бародари дарвеш гуфт:

- Ту чаро кор нақунӣ, то аз мазаллати хидмат раҳой ёбӣ, ки хирадмандон гуфтаанд: «Нони худ хӯрдану ништастан, беҳ, ки камари заррин ба хидмат бастан».

Ба даст оҳаки тафта¹ қардан ҳамир,

Беҳ аз даст бар сина пеши амир.

ДАРВЕШИ ҲОҶАТМАНД ВА ТУНДРҶИ ДАВЛАТМАНД

Дарवेशеро зарурат пеш омад. Касе гуфт:

- Фалон неъмате дорад бекиёс. (Молу пули фалон кас беҳисоб аст). Агар бар ҳоҷати ту вокиф гардад, ҳамон дар қазои он таваккуф раво надорад. (Яъне ба ту ёрӣ расонад).

Гуфт:

- Ман уро надонам.

Гуфт:

- Манат роҳбарӣ кунам.

Дасташ гирифт, то ба манзили он шахс даровард. Якеро дид лаб фуруҳишта ва тунд ништа. Баргашт ва сухан нагуфт.

Касе гуфташ:

- Чӣ кардӣ?

Гуфт:

- Атои уро ба ликои ӯ бахшидам.

Мабар ҳоҷат ба наздики турушрӯй,

Ки аз хӯи бадаш фарсуда гардӣ.

Агар гӯй гами дил, бо касе гӯй,

Ки аз рӯйи ба нақд осуда гардӣ.

Калимаю ибораҳеи тезе

1. Оҳаки тафта – оҳаки ханӯз нағудохташуда.

Пурсиш ва сунориш

1. Амали кадом бародарон ба шумо маъқул омад?
2. Шумо ба ҷои бародари он тавонгар мешудед чӣ хел ҷавоб медодед?
3. «Атои ӯро ба лиқояи баҳшидам» чӣ маънӣ дорад?
4. Синонимҳои калимаҳои рӯй, гам, роҳбар, шахс, манзил-ро номбар кунед ва дар хона ба ҳар яки онҳо ҷумла нависед.

ПАНДҶО

1. Мол аз баҳри осоиши умр аст, на умр аз баҳри гирд овардани мол!

2. Оқилеро пурсиданд, ки некбахт кисту бадбахт чист? Гуфт: «Некбахт он, ки хурду кишт ва бадбахт он, ки мурду хишт (монда рафт).

3. Ду кас ранчи беҳуда бурданд ва саъйи бефоида карданд: яке он, ки мол андӯхту нахӯрд ва дигар он, ки омӯхту амал накард.

*Илм чандон, ки бештар хонӣ,
Чун амал дар ту нест, нодонӣ.
На муҳаққиқ! бувад, на донишманд,
Чорпое, ки бар ӯ китобе чанд!
Он тиҳимагзро² чӣ илму хабар,
Ки бар ӯ ҳезум аст ё дафтар?*

4. Олими парҳезгор – кӯрест машғалдор!

5. Бефоида ҳар кӣ умр дарбохт.

Чизе нахариду зар биандоخت.

6. Раҳм овардан бар бадон – ситам аст бар некон ва авф кардан аз золимон – ҷабр аст бар мазлумон.

7. Ҷар кӣ бо душманон сулҳ мекунад, сари озори дӯстон дорад³.

*Бишӯй, эй хирадманд, аз он дӯст даст,
Ки бо душманонат бувад ҳамнишаст.*

8. Сухан дар миёни ду душман чунон гӯй, ки агар дӯст шаванд шармзада набошӣ!

*Миёни ду кас ҷанг чу отаи аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст.*

9. Якеро гуфтанд:

- Олими беамал ба чӣ монанд?

Гуфт:

- Ба занбӯри беасал.

*Занбӯри дурушти бемурувватро гӯй:
“Боре, чу асал намедиҳӣ, неш мазан!”*

Ҳар кӣ илм хонду амал накард, бад-он монад, ки гов ронду тухм наафшонд.

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Муҳаккик** – таҳқиқкунанда, олим.
2. **Тихимағз** – ба маънои бедониш, бефарҳанг.
3. **Сари озори дӯстон дорад** – мақсади дӯстонро озор додан, аз худ чудо карданро дорад.

Пурсиш ва супориш

1. *«Осоиши умр»-ро чӣ хел мефаҳмед?*
2. *«Илм омӯхту амал накард» чӣ маъно дорад?*
3. *Чаро ба бадону золимон раҳму шавқат намудан ситам ва ҷабр аст ба некону мазлумон?*
4. *Пешванд ва решаи калимаи «бемурувват»-ро ёбед.*

БАЙТ

1. Машав гарра бар ҳусни гуфтори хеш,
Ба таҳсини нодону пиндори хеш!¹

Ҳар кӣ бо донотар аз худ баҳс кунад, то бидонад, кӣ доност, ё бидонад, кӣ нодон аст.

2. Ҳар кӣ бо бадон нишинад – некӣ набинад.

3. На ҳар кӣ ба сурат некӯст, сирати зебо дар уст. Кор дарун дорад на пӯст.

*Тавон шинохт ба як рӯз дар шамоили мард,
Ки то кучош расидаст, пойгоҳи улум².
Вале зи ботинаш эмин мабошу гарра машав,
Ки хубси нафс³ нагардад ба солҳо маълум.*

4. Ҳар киро, ки душман дар пеш аст, агар накушад, душмани хеш аст.

БАЙТ

*Санг бар дасту мор бар сари санг,
Хирарой бувад қиёсу даранг⁴.*

5. Чавонмарде, ки бихурад ва бидихад, беҳ аз обиде⁵, ки руза дораду надихад.

6. Андак-андак хеле шавад, қатра-қатра селе гардад. Яъне онон, ки дасти қудрат надоранд, санги хӯрда нигоҳ доранд, тс ба вақти фурсат димор аз димоғи золим бароранд.

7. Душмане заиф, ки дар тоат ояд ва дӯстӣ намояд, мақсуди вай чуз он нест, ки душмане қавӣ гардад. Ва гуфтаанд, ки бар дӯстии дӯстон эътимод нест. Ҳар кӣ душмани кӯчакро ҳакир шуморад, бадон монад, ки оташи андакро мӯҳмал⁶ гузорад.

ҚИТЪА

*Имрӯз бикӯш, ки метавон кушт,
К-оташ чу баланд шуд, ҷаҳон сӯхт.
Мағзор, ки зеҳ кунад камонро!
Душман чу ба тир метавон дӯхт.*

8. *Дар сухан бо дӯстон оҳиста бош!
То надорад душмани хунхор гӯш.
Пеши девор он чӣ гӯӣ, ҳуш дор!
То набошад дар паси девор гӯш.*

Калимаю ибораҳои тоза

1. Пиндори хеш – фикр, гумон ё андешаи хеш.
2. Улум – илмҳо.
3. Хубси нафс – палидӣ, нопокии нафс
4. Дар ин маврид сабру таҳаммул намудан аз беақлист.
5. Обид – худотарс, рӯҳонӣ, худочӯй.
6. Мӯҳмал – бесоҳиб, беназорат.

Нурсиш ва супориш

1. Дар байни байти аввал аз ҷумлаи сонӣ аз нигоҳи мазмун чӣ муносибат аст?
2. Аввал зоҳир ва ботинро шарҳ диҳед. Баъд маънои зоҳирӣ ва

- ботиниро вобаста ба мазмуни боло маънидод намоед.*
3. Чаро адиб «Бо ашхоси бад нишинед, некӣ набинед» мегӯяд?

САЪДӢ ВА ПОДШОҲИ НОИНСОФ

Муътакиф¹ будам дар Димишк, ки яке аз мулуки араб, ки ба беинсофӣ мансуб буд, иттифоқан ба зиёрат омаду намоз кард ва хочат хост.

Он гоҳ маро гуфт:

- Аз он ҷо, ки ҳиммати дарвешон аст ва сидки муомилати эшон, хотире ҳамроҳи ман кунед,² ки аз душмани саъб³ андешанокам.

Гуфтамаш:

- Ба раияти заиф⁴ раҳмат кун, то аз душмани қавӣ захмат набинӣ!

ФАРД

*Ба бозувони тавонову қуввати сари даст,
Хатост панҷаи мискини нотавон бишкаст.*

*Ҳар он, ки тухми бадӣ кишту чашими некӣ дошт,
Димоги беҳуда пухта, хаёли ботил⁵ баст.
Зи гуш пунба берун ору доди халқ бидеҳ⁶,
В-ар ту менадиҳӣ дод, рӯзи доде ҳаст!*

*Бани одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.
Ту к-аз меҳнати дигарон бегамӣ,
Нашояд, ки номат ниҳанд одамӣ!*

ШУҶОАТИ МАЛИКЗОДА

Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буду ҳақир⁷ ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй. Боре падар ба карохат⁸ ва истехкор⁹ дар ӯ назар кард. Писар ба фаросат ва истибсор¹⁰ ба ҷой овард ва гуфт:

- Эӣ падар, кӯтоҳи хирадманд беҳ, ки нодони баланд. На ҳар ҷӣ ба қомат меҳтар¹¹, ба қимат бехтар!

*Он шунидӣ, ки логаре доно,
Гуфт боре ба аблаҳе фарбеҳ:
«Аспи тозӣ агар заиф бувад,
Ҳамчунон аз тавилаи ҳар беҳ».*

Падар бихандид ва аркони давлат биписандиданд ва бародарон ба чон биранчиданд.

*То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш нуҳуфта¹² бошад.
Ҳар беша гумон мабар, ки холист,
Шояд, ки паланг хуфта бошад.*

Шунидам маликро дар он қурб¹³ душмани саъб рӯй намуд. Чун лашкар аз ҳар ду тараф рӯй дар ҳам оварданд, аввал касе, ки ба майдон даромад, ин писар буд ва гуфт:

*Он на ман бошам, ки рӯзи ҷанг бинӣ пушти ман,
Он манам, к-андар миёни ҳоқу хун бинӣ саре!
В-он, ки ҷанг орад ба хуни хеш бозӣ мекунад,
Рӯзи майдон в-он, ки бигрезад ба хуни лашкаре.*

Ин бигуфту ба сипоҳи душман зад ва тани чанд мардони корӣ биандоخت. Чун пеши падар омад, замини хидмат бибӯсиду гуфт:

*Эй, ки шахси манат ҳақир намуд,
То дурушти ҳунар напиндорӣ.
Аспи логармиён ба кор ояд,
Рӯзи майдон, на гови парворӣ¹⁴.*

Овардаанд, ки сипоҳи душман бисёр буду инон андак. Ҷамоате оҳанги гурез карданд, писар наърае заду гуфт:

- Эй мардон, бикӯшед, то чомаи занон напушед!

Саворонро ба гуфтани ӯ таҳаввур¹⁵ зиёдат гашт ва ба як бор ҳамла бурданд. Шунидам, ки ҳам дар он рӯз бар душман зафар ёфтанд. Малик (он писарро) сару чашмаш бибӯсиду дар канор гирифт ва ҳар рӯз назар беш кард, то валиаҳди¹⁶ хеш кард. Бародарон ҳасад бурданд ва заҳр дар таомаш карданд.

Хоҳараш аз гурфа¹⁷ бидид, дарича ба ҳам зад. Писар дарёфт ва даст аз таом бозкашиду гуфт:

- Маҳол аст, агар ҳунарманд бимирад ва беҳунар чоӣ ӯ бигирад.

Калимияю ибораҳои тоза

1. Муътакиф – шахсе, ки дар масҷид ҷой гирифта, ибодат мекунад.
2. Хотире ҳамроҳи ман кунед – яъне маро дуо кунед.
3. Саъб – пурхатар, хатарнок, сахт.
4. Раият – халқ.
5. Ботил – ночиз, ноҳақ.
6. Доди халқ бидех - яъне ба доди халқ бирас.
7. Ҳақир – хурд, ногавон.
8. Қароҳат – нописанд доштан.
9. Истехкор – хурд ва залил шумурдан.
10. Истибсор – биниш.
11. Меҳтар – калонтар.
12. Нухуфта – пинҳон.
13. Қурб – аз қариб, наздикӣ.
14. Парворӣ – парвардашуда, фарбех.
15. Таҳаввур – шердилӣ, ҷасорат.
16. Валиаҳд – касе, ки подшоҳ ӯро дар вақти зиндагиаш ба ҷойи худ таъин мекунад.
17. Ғурфа – болохона, ё дариҷа.

Илурсиш ва сунориш

1. Бо кадом мақсад подшоҳи беинсоф барои дуоии хайр назди Саъдӣ омад?
2. Дар ҷавоби Саъдӣ кадом хислатҳои нависанда инъикос ёфтааст?
3. «Бани одим аъзои якдигаранд»-ро маънидод кунед ва аз ёд намоед.
4. Ҷаро муносибати падар нисбати фарзанди хурдӣ дигар гашт?
5. «Маҳол аст агар ҳунарманд бимирад ва беҳунар ҷои ӯ бигирад» ба мазмун ва идеяи ҳикоя чӣ муносибат дорад?
6. Аз рӯи ҳикоя дар ҳона дар бораи рафтору кирдори се бародарон фикратонро баён карда ба дафтратон нависед.

БУЛБУЛ ВА МҶҶ

Овардаанд, ки булбуле дар боғе бар шохе ошён¹ сохт ва барои чандрузае мақом маскане² пардохт³.

Булбул шабу рӯз дар гулистон дар парвоз омада ва барбати⁴ нағмоти⁵ дилфиреб дар овоз оварда. Мӯр ба чамъи нафакоти⁶ лайлу нахор⁷ машғул гардида ва ҳазордастон⁸ дар чаману боғ ба овози хуш ғарра гашта.

Булбул бо шохи гул рамзе меғуфт⁹ ва боди сабо дар миён

гамзе¹⁰ мекард. Чун он мӯри заиф нози гулу ниёзи булбул мушохида менамуд, ба забони ҳол мегуфт:

- Аз ин қилу қол¹¹ чӣ кушоянд?

Чун фасли баҳор рафт ва мавсими ҳазон даромад, хор чои гулро гирифт ва зоғ дар мақоми булбул нузул кард¹². Боди ҳазон дар вазидан омад ва барги дарахт резидан гирифт. Рухсораи барг зард шуд ва нафаси ҳаво сард гашт. Аз қиллаи абр дурр мерехт ва аз гирболи ҳаво кофур мебехт.

Ногоҳ булбул дар боғ омад, на гул дид ва на бӯи сунбул шунид. Забонаш бо ҳазор достон лол бимонд. На гул, ки чамоли ӯ бинад ва на сабза, ки дар камоли ӯ нигарад. Аз бебаргӣ токаташ тоқ шуд ва бенавой аз наво фуру монд. Ба ёдаш омад, ки на охиррӯзе мӯре дар зери ин дарахт хона дошт ва донае чамъ мекард, имрӯз ҳочат бар ӯ барам ва чизе талаб кунам.

Булбул – гуруснаи дирӯза, пеши мӯр ба дарӣӯза¹³ рафт ва гуфт:

- Эй азиз, саховат нишони бахтиёрӣ аст ва сармои комгорӣ¹⁴. Ман умри азизи худро ба гафлат меғузоштам ва ту зиракӣ мекардӣ ва захира меандохтӣ. Чӣ шавад, ки имрӯз насибе аз он каромат кунӣ?

Мӯр гуфт:

- Ту шабу рӯз дар қол будӣ на дар ҳол. Ту лаҳзае дар таровати гул машгул будӣ ва даме наззораи баҳор, намедонистӣ, ки ҳар баҳореро ҳазоне ва ҳар роҳро поёне бошад.

Қағимаю ибораҳеи тоза

1. Ошён - ҳона, лона.
2. Маскан – чой.
3. Пардохтан – оростан, обод кардан.
4. Барбат – номи асбоби мусиқӣ.
5. Нағмот – овозҳо, нағмаҳо.
6. Нафақот - харчи зиндагии ҳонавода.
7. Лайлу наҳор – шабу рӯз.
8. Ҳазордастон – булбул.
9. Бо шоҳи гул рамзе гуфт – яъне, ба гулҳо рози пинҳонӣ баён мекард.
10. Ғаммоз – суҳаичин, хабаркаш.
11. Қилу қол – гуфтугӯ.
12. Дар мақоми булбул нузул кард – яъне, чои булбулро гирифт.
13. Дарӣӯза – гадой.

14. Комгорӣ – комёбӣ.

Супориш ва пурсиш

1. Булбулро чӣ маҷбур кард, ки назди мӯр ояд? Оё кори ӯ ба фикри шумо дуруст аст?
2. «Аз куллаи абр дурр мерехт ва аз гирболи ҳаво кофур мебехт»-ро маънидод намоед.
3. “Ту шабу рӯз дар қол будӣ на дар ҳол”-ро шарҳ диҳед.

ГИЛИ ХУШБҶӢ

Гиле хушбӯй дар ҳаммом рӯзе,
Расид аз дасти маҳбубе ба дастам.
Бад-ӯ гуфтам, ки: «Мушкӣ ё абирӣ,
Ки аз бӯи диловези ту мастам?»
Бигуфто: «Ман гиле ночиз будам,
Валекин муддате бо гул ништастам.
Камоли ҳамнишин бар ман асар кард,
Вагарна ман ҳамон хокам, қи хастам».

Калимаю ибораҳои тоза

1. Гил – хоки бо об омехта, лой; хоки саҳт **қи** хушк; барои шустушӯй ба ҷои собун ба кор бурда мешуд.
2. Мушк ё абир – навъи растанӣҳои хушбӯй.
3. Камоли ҳамнишинӣ – камоли ҳамсӯхбӯитию дӯстӣ бо гул сабаби тағйири ҳолати гил шуд.

Пурсиш ва супориш

1. Моҳияти шеър ва мақсади адибро маънидод кунед.
2. Порчаҳоро ба наср баргардонед. Ҳангоми баргардонидан зарбулмасали «Бо моҳ шинӣ моҳ шавӣ, бо дег шинӣ сиёҳ шавӣ»-ро истифода баред.
3. Шеърро аз ёд кунед ва ҳар як байтро маънидод намоед.

ПОДШОҲ ВА ҒУЛОМИ АЧАМӢ

Подшоҳе бо гуломи ачамӣ (эронӣ) дар киштӣ нишаст. Ғулом харгиз дарё надида буд ва меҳнати (азоби) киштӣ наозмуда. Гиряву зорӣ оғоз кард ва ларза бар андомаш (вучудаш) афтод.

Чандон, ки мулотифат карданд (дилдорӣ доданд), ором нагирифт. Айши малик аз у мунагғас шуд (кайфаш парид). Чорае надонистанд.

Ҳақиме дар он киштӣ буд, ба малик гуфт:

- Агар фармон дихӣ, ман уро ба тарике хомӯш мегардонам.

Подшоҳ гуфт:

- Ғояти (ниҳояти) лутфу карам мешавад.

Ҳақим фармуд, то гуломро ба дарё андохтанд. Боре чанд ғӯта хӯрд. Пас аз мӯяш гирифтанду пеши киштӣ оварданд. Гулом ба ҳар ду даст дар суккони киштӣ овехт (ба рули киштӣ часпид).

Чун (аз об) баромад, ба ғӯшае бинишаст ва ором ёфт.

Малик хайрон шуд ва пурсид:

- Дар ин ҷо чӣ ҳикмат буд?

Ҳақим гуфт:

- Аввал меҳнати ғарқ шуданро начашида буд ва қадри саломати киштиро намедонист. Қадри офият (тандурустӣ) касе донад, ки ба мусибате гирифтор ояд.

ДУРҶИ МАСЛИҲАТОМЕЗ

Подшоҳеро шунидам, ки ба куштани асире ишорат кард. Асири бечора дар ҳолати ноумедӣ подшоҳро дашном додан гирифт ва сақат (бад) гуфтан. Гуфтанд: «Ҳар кӣ даст аз ҷон бишӯяд (аз ҷони худ умедашро канад), ҳар чӣ дар дил дорад, биғӯяд».

БАЙТ

*Вақти зарурат намонад ғурез,
Даст бигирад сари шамшери тез.*

Подшоҳ пурсид, ки:

- Чӣ мегӯяд?

Яке аз вазирони некмазҳар (покдил) гуфт:

- Эй, худованд, мегӯяд: «Касоне, ки ҳашми худро фуру менишонад, гуноҳи касонро мебахшанд».

Подшоҳ (ба холи ӯ) раҳм кард ва аз хуни ӯ гузашт.

Вазирони дигар, ки зидди ӯ буд, гуфт:

- Абнои ҷинси моро нашояд (ба тоифаи мо – вазирон раво нест) дар ҳузури подшоҳон ҷуз ба ростӣ сухан гуфтан. Ин подшоҳро дашном дод ва носазо гуфт.

Подшоҳ рӯй аз ин сухан дарҳам кашид ва гуфт:

- Маро дурӯғ писандидатар омад аз ин рост, ки ту гуфти. Мақсади он дар маслиҳате буд ва бинои (асоси) ин бар хубсе (бадӣ ва палидӣ). Ҳукамо гуфтаанд: «Дуруғи маслиҳатомез бех аз рости фитнаангез».

Пурсиш ва супориш

1. *Чаро барои хомӯш намудани гулом ҳакиме ба подшоҳ маслиҳат дод?*
2. *Андешии шумо дар бораи вазирони подшоҳ чӣ гуна аст? Вазири аввал ба подшоҳ дуруғ гуфт, магар ин амал равост?*
3. *Нисбати амали подшоҳ чӣ андеша доред? Аз марг раҳо кардани гунаҳкор магар аз рӯи адолат аст?*

БА МАН ЗАҲМАТ МАДЕҲ

Дарвеше танҳо дар гушаи саҳро ништа буд. Подшоҳе ба ӯ (аз пеши ӯ) бигузашт. Дарвеш аз он ҷо, ки фароғи мулки каноат аст сар бар наёвард ва илтифот накард. Султон аз он ҷо, ки сатвати (шукӯҳ) салтанат аст, биранҷид ва гуфт:

- Ин тоифаи хирқапӯшон (дарвешон) мисоли хайвонанд ва ахлияту одамият надоранд.

Вазир наздаш омад ва гуфт:

- Эй дарвеш, султони рӯи замин бар ту гузар кард, чаро хизмат накардӣ ва шарти адаб ба ҷо наовардӣ?

Дарвеш гуфт:

- Султонро бигӯ, аз касе хизмат умед дошта бош, ки аз ту (яъне аз подшоҳ) умеди неъмат дорад ва дигар бидон, ки: «Мулк (подшоҳон) аз баҳри поси (мухофизати) раийтанд, на раийят (фуқаро) аз баҳри тоати (хизмати) мулук».

ҚИТЪА

*Подшоҳ посбони дарвеш аст,
Гарчи неъмат ба фарри давлати ӯст.
Гӯсфанд аз барои ҷӯпон нест,
Балки ҷӯпон барои хизмати ӯст.*

Маликро гуфти дарвеш устувор омад (маъқул шуд) ва гуфт:

- Аз ман чизе бихоҳ!

Гуфт:

- Он мехоҳам, ки дигар бор ба ман заҳмат надиҳӣ.

Пурсиш ва супориш

1. Дар ҳикояи аввал нависанда ба кадом масъала беиштар аҳамияти додааст?
2. «Зи гӯш пунба бурун ор»-ро маънидод намоед ва бигӯед, ки имрӯз ин ифода ё таъбир чӣ хел истифода мешавад?
3. Дар ҳикояти дуюм кадом хислати инсон ситоиши шудааст?
4. Ибораи «заҳмат мадеҳ» дар матн чӣ маънӣ дорад?
5. Ба фикри шумо рафтори дарвеш нисбати подшоҳ дуруст буд?
6. Ҳикоятҳоро хонед, лугатҳоро бо шарҳишон аз қавсайн ба дафтарадон навишта маънидод кунед.

ҲИКОЯТ

Пиёдае сару по бараҳна бо корвони Ҳичоз аз (шаҳри) Кӯфа хамроҳи мо шуд. Маблаге, чизе надошт. Хиромон хамерафт ва мегуфт:

*На ба уштуре саворам,
На чу хар ба зери борам.
На худованди раийят,
На гуломи шахриёрам.*

*Ғами мавҷуду парешонии мардум надорам,
Нафасе мезанам осудаву умре ба сар орам.*

Уштурсаворе гуфташ:

- Эй дарвеш, кучо меравӣ баргард, ки ба сахтӣ мемири.

Нашунид ва қадам дар биёбон ниҳод. Чун ба (мавзеи) Нахлаи Маҳмуд расидем, тавонгарро ачал фаро расид. Дарвеш ба болинаш омад ва гуфт:

- Мо ба сахтӣ намурдем ва ту ба бухтӣ (уштурсаворӣ) бимурдӣ.

БАЙТ

*Шахсе ҳама шаб бар сари бемор гирифт,
Чун рӯз шуд, ӯ бимурду бемор бизист.*

*Эй басо асти тезрав, ки бимонд,
Ки хари ланг ҷон ба манзил бурд.
Бас, ки дар хок тандурустонро,
Дафн кардему захмхӯрда намурд.*

Пурсиш ва супориш

1. Мувофиқи мазмун ба ҳикоя ном гузored.
2. Моҳият ва мақсади адиб аз овардани ҳикоя дар чист?
3. Чаро Хоҷа мурду марди дарвеш зинда монд?

САМАРАИ НЕКӢ

Бо тоифаи бузургон ба киштӣ нишаста будам. Завраке дар паи мо ғарк шуд. Ду бародар дар гирдоб афтоданд. Яке аз бузургон ба маллоҳ гуфт:

- Бигир ин ҳар дуру, ки ба ҳар яке панҷох динор медиҳам (Ин ду касро начот деҳ, барои ҳар як панҷох динор ба ту медиҳам).

Маллоҳ дар об афтод, то якеро бирахонид. Он дигар ҳалок шуд. Гуфтам: - Бақияи умраш намонда буд. Аз ин сабаб дар начот додани ӯ таъхир кардӣ ва дар они дигар таъчил (шитоб)?

Маллоҳ бихандид ва гуфт:

- Он чӣ ту гуфтӣ яқин аст (лекин), майли хотири ман ба рахонидани ин бештар буд. Вақте дар биёбон монда будам, ин маро ба шутур нишонд ва аз дасти он дигар тозиёна хурда будам, дар тифлӣ.

*То тавонӣ даруни кас махрош,
К-андар он роҳ хорҳо бошад.
Кори дарвешии мустаманд барор,
Ки туро низ корҳо бошад.*

Пурсиш ва супориш

1. Аз рӯи ҳикоя нақшаи онро тартиб диҳед.
2. Чаро маллоҳ яке аз бародаронро аз марг начот доду дигарро не?
3. Мақсади Саъдӣ аз баёни ҳикоя чист?
4. Порчаи шеъри охир аз чанд байт ва аз чанд мисраъ иборат аст?

АДАБ АЗ КӢ ОМУӢТӢ?

Лукмони Ҳакимро гуфтаанд:

- Адаб аз кӣ омуӢтӣ?

Гуфт:

- Аз беадабон: ҳар чӣ аз онҳо дар назарам нописанд омад, аз он парҳез кардам.

КАМ ХҶРДАН АДАБ АСТ

Обидеро хикоят кунанд, ки шабе даҳ ман таом мехӯрд ва то сахар хатме мекард. Соҳибдиле бишнид ва гуфт:

- Агар ним ноне мехӯрду мехобид, бисёр аз ин фозилтар мебуд.

*Андарун аз таом ҳолӣ дор,
То дар ӯ нури маърифат бинӣ.*

ХОРКАНИ ҲИММАТБАЛАНД

Ҳотами Тойро гуфтанд:

- Аз худ бузургҳимматтар дар ҷаҳон касеро дидаӣ ё шунидаӣ?

Гуфт:

- Бале, рӯзе ба амирони араб чихил шутур қурбон карда будам.

Пас ба гушаи саҳро ба ҳоҷате бурун рафтам (барои қоре ба саҳро баромадам). Хорканеро дидам, ки пуштае хор фароҳам оварда (ҷамъ кардааст). Гуфтамаш:

- «Ба меҳмони Ҳотам ҷаро намеравай, ки халқе бар симоти (дастархони) ӯ гирд омадаанд?»

Гуфт:

*Ҳар кӣ нон аз амали хеш хӯрад,
Мишнати Ҳотами Той набарад.*

Ман уро ба ҳиммату ҷавонмардӣ аз худ бартар (баландтар) дидам.

Пурсиш ва супориш

1. Пур хӯрдан аз кадом ҷиҳат ба инсон зарар доштааст?
2. Ҳотами Той кӣ буд? Бо кадом хислатҳои дар байни мардум маъруф гардид?
3. Ҷаро марди хоркан дар ҳимматбаландӣ аз Ҳотам ҳам бузургтар будааст?
4. Калимаи бузургҳимматтар кадом ҳиссаи нутқ мешавад? Оиро аз ҷиҳати сохт низ таҳлил намоед.

ДАҲОНИ ПУШИДА ҲАЗОР ТИЛЛО

Бозоргоне ҳазор динор зарар дид ва ба писараш гуфт:

- Набояд, ки бо касе ин суханро дар миён ниҳӣ (набояд ин суханро ба касе бигӯӣ).

Писар гуфт:

- Эӣ падар, фармон турост, нагӯям (ба касе нагӯям), лекин маро ба фоидаи ин муталеъ (огоҳ) гардон, ки маслиҳат дар нихон доштан чист?

Гуфт:

- То мусибат ду нашавад: яке нуксони моя (кам шудани сармоя) ва дигар шамомати (маломати) ҳамсоя.

БАЙТ

*Магӯ андӯҳи хеш бо душманон,
Ки «лоҳавл» гӯянд шодикунон.*

ҶАВОНИ ДОНИШМАНД

Ҷавоне хирадманд аз фунуни фазоил ҳаззи вофир дошт ва табъи нофир (аз донишҳои гуногун маълумоти зиёд дошт ва аз бисёр гап задан нафрат мекард). Чандон, ки дар маҳофили донишманд нишастӣ (ҳар қадар дар маҷлисҳои донишмандон менишаст) забон аз сухан бибастӣ (гап намезад).

Боре падараш гуфт:

- Эӣ писар, ту низ он чӣ медонӣ, бигӯӣ!

Гуфт:

- Тарсам, ки бипурсандам аз он чӣ намедонам ва шармсорӣ барам (метарсам он чиро, ки намедонам пурсида шармандаам кунанд).

БАЙТ

*Нагуфта надорад касе бо ту кор,
Валекин чу гуфтӣ, далелаи биёр!*

АГАР ДОНО МЕБУД

Ҷолинуе аблаҳеро дид, ки даст дар гиребони донишманде зада, беҳурмати мекунад. Гуфт:

- Агар ин доно мебуд, кори ваӣ бо подон ба ин чо намерасид.

ҚИТЪА

Ду оқилро набошад кину пайкор,
На доное ситезад бо сабуқбор.
Агар нодон ба ваҳшат сахт гӯяд,
Хирадмандаш ба нармӣ дил бичӯяд.
Ду соҳибдил ниғаҳ доранд мӯе,
Ҳамедун саркашӯ в-озармчӯе.
В-агар бар ҳар ду ҷониб ҷоҳилонанд,
Агар занҷир бошад, бигсилонанд.

Пурсиш ва супориш

1. Бигӯед, ки номи ҳикояи аввал ба мазмуни он чӣ муносибат дорад?
2. Ба андешаи шумо рафтори ҷавон (аз ҳикояти дуҷум) дуруст аст?
3. Ҷолинус дар ҳикояи «Агар доно мебуд» чаро рафтори дошизмандро писанд накард?
4. Лугатҳоро аз қавсайн ба дафтаратон нависед ва ҳифз намоед.

ОВОЗИ НОХУШ

Яке дар масҷиди Санҷор барои савоб бонги намоз (азон) мегуфт, ба тарзе, ки шунавандагон аз ӯ нафрат мекарданд. Соҳиби масҷид амире буд одил ва нексиришт. Намехост, ки муаззин дилозурда гардад. Гуфт:

- Эй ҷавонмард, ин масҷид муаззинони қадим дорад. Ҳар якеро панҷ динор мураттаб доштаам (маош қарор додаам). Туро даҳ динор медиҳам, то ҷои дигар рави.

Бар ин қавл иттифок карданд ва (ӯ) бирафт.

Пас аз муддате дар гузаре (дар сари роҳе) пеши амир боз омад ва гуфт:

- Эй худованд (хӯчанн), бар ман ҳайф кардӣ (дар ҳаққи ман ҷабр кардӣ, ки ба даҳ динорам аз он буқъа (масҷид), бадар кардӣ. Он ҷо ки рафтаам, бист динор медиҳанд то ба ҷои дигар равам (лекин ман) қабул намекунам.

Амир аз ханда беҳуд гапш ва гуфт:

- Зинҳор наситон (нағир), ки ба панҷоҳ динор розӣ мекарданд.

БАЙТ

*Ба теџа кас нахароџад зи рӯи хоро гил,
Чунон, ки бонги дӯрушти ту мехароџад дил.*

ҶАВОБИ МОДАР

Рӯзе ба гуруру чахли чавонӣ бонг бар модар задам.
Дилозурда ба кунче нишаст ва гирён хамегуфт:

- Магар хурдиатро фаромӯш кардӣ, ки дурушті мекунӣ?

ҚИТЪА

*Чӣ хуш гуфт золе ба фарзанди хеш,
Чу дидаш палангафкану пилтан:
«Гар аз аҳди хурдет ёд омадӣ,
Ки бечора будӣ дар огуши ман.
Накардӣ дар ин рӯз бар ман ҷафо,
Ки ту шермардию ман пиразан».*

ҲУНАРАТ ЧИСТ?

Араби саҳроиеро дидам, ба писари худ мегуфт:

- Туро хоҳанд пурсид, ки ҳунарат чист, нагӯянд, ки падарат кист?

*Писареро падар насиҳат кард,
К-«Эй чавонмард, ёд гир ин панд.
Ҳар ки бо аҳди худ вафо накунад,
Нашавад дӯструю донишманд».*

Пурсиш ва супориш

1. Гӯед, ки дар ҳикоя кадом хислати инсон мазаммат шудаист?
2. Агар шахсе шеърро ҳамин тавр ноҳуш хонад, ба шумо хуш меояд?
3. Ҳикояи «Ҷавоби модар» аз кадом ҷиҳат ба шумо маъқул шуд?
4. Оид ба рафтор ва гуфтори чавон нисбати модар чӣ андеша доред?
5. «Ҳунарат чист?»- ро маънидод кунед ва бигӯед, ки чаро падар ба писараш чунин гуфт?
6. «Ҳар кӣ бо аҳди худ вафо накунад» чӣ маъно дорад?
7. Аз рӯи ҳикояи «Овози ноҳуш» саҳначае ташкил намоед.

ПАҲЛАВони ТАРСОНЧАК

Соле аз Балх ба Бомиён сафар мекардам ва роҳ аз ҳаромиён (дуздон) пурхатар. Чавоне ба бадрака (барои роҳнамоӣ) ҳамроҳи мо шуд; сипарбоз, чархандоз (тирандоз) ва пилзӯр, ки даҳ марди тавоно зеҳи камони ўро кашида рӯи замин пушти ўро зада наметавонист. Лекин нозпарвард буд, на чаҳондидаву сафаркарда. Рағди кӯси (овози нақораи) диловарон ба гушаш нарасида ва барқи шамшери саворон надида (буд).

БАЙТ

*На афтода дар дасти душман асир,
Ба гирдаш на борида борони тир.*

Иттифоко ману ин чавон ҳар ду дар паи ҳам давон будем. Ҳар девори қадим, ки ба пешаш мебаромад, ба қуввати бозу меафканд ва ҳар дарахти азим, ки мидид, ба зӯри сарпанча аз беҳ меканд ва фаҳркунон меғуфт:

БАЙТ

*Пил ку, то китфу бозуи гурдон бинад?
Шер ку, то кафу сарпанчаи мардон бинад?*

Мо дар ин ҳолат (будем), ки ду ҳинду аз паси санге сар бароварданд ва оҳанги китоли (қасди куштани) мо карданд. Дар дасти яке чӯбе ва дар бағали дигаре кулӯхкӯбе буд. Ба чавон гуфтам:

- Чӣ пой (ба чӣ нигоҳ карда истодӣ)?

*Бисёр он чӣ дорӣ зи мардию зӯрӣ,
Ки душман ба пой худ омад ба гӯре.*

Тиру камонро дидам аз дасти чавон афтода ва баданаш ба ларза даромада.

Чорае ҷуз он надидем, ки либосу силоҳу чома раҳо кардем (кашида додем) ва ҷон ба саломат бурдем.

Пурсиш ва сӯрошиш

1. Дар бораи амали чавон чӣ андешиа доред?
2. Оё ўро далер гуфтан мумкин аст?
3. Чаро бо ҳамин қувваи тавоноӣ аз ду ҳинду тарсид? Магар ўро тарсончак гуфтан равост?
4. Аз рӯи мазмуни ҳикоя нақши тартиб диҳед ва дар хона нақли хаттӣ нависед.
5. Лугатҳои қавсайиро аз ҳуд намоед.

МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ МАҶОЗ, ТАШБЕҲ ВА ТАВСИФ

Барон он ки асарӣ бадеиро аниқтар дарк кунед, аз нозуқиҳои он огоҳ бошед, бояд моҳияти санъатҳои маҷоз, ташбеҳ ва тавсифро донед, аз худ намоед.

Маҷоз. Равшан аст, ки аксарияти калимаю ибораҳо ба ғайри маъноӣ асли боз маъноӣ маҷозӣ низ доранд. Яъне духӯра ҳастанд. Аз ин хотир, дар грамматикаи забони тоҷикӣ онҳоро ба ду қисм: маъноӣ маҷозӣ ва асли тақсим кардаанд. Аммо дар адабиётшиносӣ бошад, маъноӣ маҷозиро санъати маҷоз мегӯянд.

Ба ҳамин тариқ, калимаю ибораро, ки бидуни маъноӣ асли дар асарӣ бадеӣ истифода шудаанд, санъати маҷоз ном доранд. Санъати маҷоз дар афсона, ҳикоя, латифа, достон, чистон ва махсусан зарбулмасалу мақол истифода бурда мешаванд. Чунончӣ: 1. Бародари азиз, аз худ наравед. 2. Октябр бо доман пушида намешавад. 3. Вазнин шавед. Дар ҷумлаи аввал ибораи «аз худ наравед» ба маъноӣ хавобаландӣ, мағрурӣ, худписандӣ омадааст, дар ҷумлаи дуюм «Октябр» маъноӣ ҳақиқат, аниқ адолат ва воқеиятро дорад. Яъне, адолат бояд дастболо шавад. Дар ҷумлаи сеюм калимаи «вазнин» ба маъноӣ маҷозӣ омада, аз худ наравед, худписанд, мағрур нашаведро ифода мекунад.

Ташбеҳ. Ташбеҳ маъноӣ чизеро ба чизе, якеро ба дигаре монанд карданро дорад. Масалан, Гуландом мисли дугонааш Садбарг аълоҳон аст. Дар ин ҷумла Гуландом аз рӯи донишаш ба Садбарг монанд карда шудааст.

Ташбеҳ унсурҳои ба худ хос дорад: ташбеҳшаванда, ташбеҳкунанда, олот ё воситаи ташбеҳ. Дар ҷумлаи боло Гуландом ташбеҳшаванда, Садбарг ташбеҳкунанда ва мисли монанди воситаҳои ташбеҳ мебошанд. Ташбеҳ намудҳои гуногун дорад. Маъмултаринаш ташбеҳи равшан, пушида мебошад. Ташбеҳе, ки дар боло оварда шудааст, ташбеҳи равшан буда, ба воситаи олотҳои ташбеҳ (мисли, монанди) ба вучуд омадааст.

Дар адабиёти бадеӣ, ташбеҳ барои возеҳу равшан ва нишонрас баромадани фикр, барҷастагии образ ва бадеӣи асар хизмат мекунад. Нависанда ҳатто бо як калима ё ибора метавонад, маъноҳои олиро ифода намояд. Масалан, дар

афсонаи «Эрачи тилисмшикан» гӯянда аз санъати ташбеҳ бисёр бамаврид истифода бурда, Эраҷро ба Офтоб ва дигар рафиконашро ба ситораҳо монанд кардааст: «Эраҷ, гуё Офтоб ва бачагони дигар ситораҳои дурахшон буданд, ки гирди уро печонида гирифта буданд». Устод Рудақӣ дар шеъри машҳури худ «Буи ҷӯи Мулиён» амири Бухороро ба сарв ва худи Бухороро ба бӯстон ташбеҳ намуздааст, ки бисёр ин тасвир зебою дилкаш баромадааст:

*Мир сарв асту Бухоро бӯстон,
Сарв сӯи бӯстон ояд ҳаме.*

Пурсиш ва супориш

1. *Аз байти зер ташбеҳкунанда ва ташбеҳиавандаашро ёбед. Онҳоро бо воситаи кадом олоғи ташбеҳ бо ҳам алоқаманд шудаанд?*

*Бихандад лола бар саҳро, ба сони чеҳраи Лайло,
Бигиряд абр бар гардун, ба сони дидаи Маҷнун.*

3. *Байти болоро ба наср баргардонед ва аз он қофияшро муайян намоед.*

Тавсиф. Тавсиф маънои васф кардан, ситоиш намудани касеро, чизро дорад. Ва яке аз санъатҳои маъмултарини адабиёти бадеист. Адибон ва ровиён барои пурчозибӣ, дилкашу рангин баромадани ҳодисаю воқеаҳо, сифату хусусияти предмет, ё шахсҳои алоҳида, яъне персонажҳои асарро қатор номбар мекунанд. Масалан, гули сурхи хушбӯӣ зебо ба ман ҳада карданд. Дар ин ҷумла, сифатҳои гул: сурх, хушбӯӣ ва зебо ба тафсил оварда шудаанд, ки дар забон онҳоро муайянкунанда мегӯянд. Дар асари бадеӣ бошад, чунин таркибҳоро тавсиф мегӯянд.

«Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буду ҳақир ва дигар бародаронаш баланду хубрӯӣ». Дар ин ҷумла Саъдӣ сифати бародаронро додааст. Яъне маликзода кӯтоҳу бечора, вале бародаронаш баланд ва хубрӯӣ буданд. Илова бар ин, дар ин ҷумла низ, санъати тазод омадааст. Хусусияти ин санъат он аст ки ду чиз (сифат, хислат), ду шахс муқобили ҳам гузошта мешавад. Ё ҳодисаю воқеаҳои зидди якдигар низ тазод шуда метавонанд. Дар ҷумлаи боло сифатҳои маликзода (кӯтоҳу

ҳакир) ба бародаронаш (баланду хубрӯй) муқобил гузошта шудаанд. Аз ин хотир Саъдӣ дар ин ҷумла аз санъатҳои тавсиф ва тазод, ки бештар дар якҷоягӣ меоянд, ба маврид истифода бурдааст. Як мисоли дигар аз Саъдӣ: “Дуруғи маслиҳатомез, беҳ аз рости фитнаангез”. Дар ин ҷумла ҳам тавсиф ва ҳам тазод бо ҳам омехта шуда, идеяи адибро нурборон кардаанд. Аввалан рости дуруғ муқобил, зидди ҳам омада, сониян сифату дуруғи маслиҳатомез ва рости фитнаангез бамаврид истифода шуда, андешаи Саъдиро возеҳ нишон додаанд.

Пурсиш ва супориш

- 1. Тазодро дар забон бо кадом истилоҳ ифода мекунанд?*
- 2. Доир ба тавсиф ва тазод мисолҳо гӯед.*

КАМОЛИДДИН БИНОЙ (1453-1512)

«Мавлоно Биноӣ аз табақаи миёна аст. Ҷои таваллудаи шаҳри Хирот мебошад. Қобилияти ӯ бағоят зиёд аст. Аввал ба таҳсил машғул шуд. Дар ин соҳа рушди тамоми ҳосил намуд, ба хат шиқ пайдо намуд, ба андак фурсат хеле хушхат гардид. Ба мусиқӣ майл намуд, зуд омӯхт ва оид ба адвор рисолае навишт».

Алишер Навоӣ

Соли 1453 дар оилаи усто Муҳаммадхони Сабз тифле ба дунё омад, ки хурсандии аҳли оила ҳадду қанор надошт. Ба ӯ Шералӣ ном гузоштанд. Муҳаммадхон марди хунарманд, бинокор, меъмор буд. Зиндагиашон фақирона мегузашт. Шералӣ, ки бачаи зирак ва хушзехн буд, дар мактаб нағз мехонд, ба сухани устодонаш диққат меод. Натиҷаи ҳамин саъю кӯшиш буд, ки ӯ бисёр илмҳои замонаашро ба хубӣ аз худ кард. Ӯ бештар ба забону адабиёт, таърих ва мусиқӣ майлу рағбат дошт. Ҳанӯз дар айёми мактабхониаш шеър менавишт. Дар ин бора худи шоир чунин мегӯяд:

*Ёдам омад, ки баҳри касби адаб,
Мешудам тифл ҷониби мактаб.
Таъби мавзун маро гаризӣ буд,
Фаҳми ман дар камоли тезӣ буд.
Сар зи ман завқи шеър бар мезид,
Шеърим аз рӯи завқ сар мезад.*

Пас аз он пайваста аз шоирони гузашта ва ҳамзамонаш абёти зиёдеро аз ёд мекунад ва шеъраш рангину пурҷозибаро мегардад.

Камолиддин Биноӣ соли 1512 дар қатли омми шаҳри Қарши аз дасти сарбозони Шоҳ Исмоили Сафавӣ ба қатл мерасад.

Биноӣ аз худ мероси гаронбаҳое гузоштааст. Бехтарин асари ахлоқии адиб достони «Бехрӯзу Баҳром» аст, ки ҳоло дар поён муште аз хирвор чанд ҳикояи онро пешкаштон мегардонем.

ҲАМНИШИНИ БАД

Рӯзе аз рӯзҳо магар Бехрӯз,
Рафт берун ба толеи фирӯз.

Дид биншаста пахлуи Баҳром,
Чанд фард аз авоми каланҷом¹.

Ваҳ, чӣ анҷом², аз сибоб³ батар,
Шаклашон дода аз низоб хабар.

Ҳама авбошу⁴ муфсид⁵ у пок,
Покашон қалбу қалбашон нопок.

Ду-се ноодаме лаванду дағал,
Нохушоянда ҳамчу буи бағал.

Чашми Бехрӯз чун бар у афтод,
Оташи гайрат андар у афтод.

Хонд Баҳромро ба чониби худ,
Соҳт дар хонааш мусоҳиби худ.

Гуфт: «Маншин бад-он табаҳкешон,
То насузӣ ба оташи эшон».

Ҳар кӣ шуд ҳамнишини шуъла чу дуд,
Шуъла дар вай гирифта бинӣ зуд.

Чун ба гургон рафик гардад меш,
Оқибат дар фано ниҳад тани хеш.

Кас, ки бо нокасон қарин шуд, рафт
Ҳас, ки бо шуъла ҳамнишин шуд, рафт.

Ҳар ки атвори неку бад гирад,
Ҳама аз ҳамнишин х (в) ард гирад.

Нек бо бад на кори фарзон (а) аст,
Нон фиғандан ба қалби девон (а) аст.

Нек бо бад макун, ки дармонӣ,
Абадуддахр дар зарар монӣ.

Накуни хоча ёрии золим,
Ва-р кунӣ, кай гузорадат солим?

Калимаю ибораҳои тоза

1. Каланъом – монанди чорпоён.
2. Анъом – чорпоён.
3. Сибӯ – даррандагон.
4. Авбош – нокас, дузд, бечогард.
5. Муфсид – вайронкор, бадкор.

Пурсиш ва супориш

1. Ҳикояро хонед ва ташибеҳу маҷозҳоянро ёбед.
2. Чаро Бехрӯз аз дидани рафиқони Баҳром нороҳат шуд?
3. Сифатҳои ҳамнишони Баҳромро ҳикоят кунед.
4. Чаро бо аиҳоси бад нишӣ бад мешавӣ?
5. Андешаатонро дар бораи рафиқи бад бо чанд ҷумла биён кунед ва мақоли «аз одами бад ҳазар»-ро истифода баред.

МАРДИ АБЛАҲ

Буд дар хар савор дар роҳе,
Море афтода дид ногоҳе.

Шуда аз сарди дай¹ афсурда,
Сард з-он сон, ки гӯиё мурда.

Мардро раҳмаш бар ^ӯ омад,
Ба тарахҳум² зи хар фуру омад.

Карда чояш даруни турбаи хар,
Баҳри гармӣ кашид бар сари хар.

Нафаси хар чу гарм кард ^ӯро,
Гарм гардид таби сард ^ӯро.

Бори аввал, ки сар зи чо барзад,
Сар бароварду бар сари хар зад.

Рафт мори фасурдаву хар мурд,
Гарм гардид мору хар афсурд.

Ў ба чо монду рафт хар ба сакар³,
Аз харй шуд пиёда мардаки хар.

Монда аз хар пиёда ришканон,
Ҳамчу хар аз замин ҳашишканон⁴.

ТАЪКИД

Нек бо бад бубин чй суд овард.
Суд бин, к-аз хараши фуруд овард.
Кард сахвеву монд дар хирмон⁵,
Нест худкардаро, бале, дармон!

Калимаю ибораҳои тоза

1. Дай – зимистон.
2. Тараххум – раҳму шафкат.
3. Сакар – яке аз табақаҳои Дузах.
4. Ҳашиш – ҳас. гиёҳи хушк.
5. Хирмон – навмедӣ, бенасибӣ.

Пурсиш ва супориш

1. Амалӣ он мард нисбати мор дуруст аст?
2. Мисраи «Аз харй шуд пиёда мардаки хар»-ро шарҳ диҳед.
3. Мисраи «Нест худкардаро, бале, дармон»-ро дар байни халқ боз чй хел таъбир мекунанд?
4. Чаро ба ҳикоя «Марди аблаҳ» ном ниҳодаанд? Онро ба номи «Марди сода» иваз кунем, беҳтар нест?

БОҒБОН ВА ХИРС

Гуфт Бехрӯзи окибатафрӯз,
Ки: «Аз ин пеш дар дехе ҳама рӯз
Боғбоне ба боғ мегардид,
Мор мекушт ҳар кучо мездид.
Дошт море ватан ба гӯшаи боғ,
Дилаш аз захми боғбон шуд доғ.
Аз қазо боғбони нодондил,
Дошт хирсе магар дар он манзил.
Буд он хирс боғбонро дӯст,
Гарчй нодон ба дӯстӣ на нақӯст.
Боғбон сар нихода буд ба хоб,

Аз магас буд гӯиё ба азоб.
 Боғбон дар нахези хоб афтод.
 Мор бишниду дар шитоб афтод.
 Рафт пинхон ба зери домонаш,
 То ситонад ба захри худ чонаш.
 Гуфт бо худ зи рӯи дониш мор,
 Ки «ба захмаш агар кунам озор».
 Гарчӣ донам, ки чон нахоҳад бурд,
 Лек андарзамон нахоҳад мурд.
 Хоҳад аз чои хештан барчаст,
 Сару магзи маро ба санг шикаст.
 З-он чӣ ҳосил маро, ки душмани ман,
 Мирад, аммо зи баъди мурдани ман?»
 Мори зирак аз он пушаймон гашт,
 Рафт аз қатли боғбон бигзашт,
 Лек он хирс даст меафшонд,
 В-аз рухи боғбон магас меронд.
 Гарчи қардӣ фузун магасронӣ,
 Менишастӣ магас ба пешонӣ.
 Рафт он хирси кинаҷӯ дар чанг,
 В-аз сари қаҳр даст бурд ба санг.
 Қард қасди магас ба санги дурушт.
 Бар сари боғбон зад, уро кушт.
 Хасмаш аз зиракӣ накард озор,
 Аблахи дӯст бин, ки кушташ зор.
 Тарки ин аблаҳони нодон гӯй,
 В-ар на аз чони хеш даст бишӯй.

Калчмаю ибораҳои тоза

1. Боғбони ноҷондил – боғбони сода, нодон.
2. Нахез – камин, камингоҳ.

Пурсиш ва супориш

1. Ҳикояро ҳанед ва мувофиқи мазмунани ба он номи дигар гуфед.
2. Гӯед, ки мақоли «Аз дӯсти нодон, душмани доно бехӯра» ба мазмуни ҳикоя алоқа дорад ё не?
3. Ҳиллаю найранги морро шумо дар чӣ мебинед?
4. Мақсади адиб аз овардани ҳикоя дар ҷист?
5. Идеяи ҳикоя имрӯз чӣ аҳамият дорад?

ПИСАРИ ПИРАМАРД

Чатри аъзам Ҳасаншоҳи баккол,
Он ба дониш сипехри фазлу камол.
Муктадон¹ маволии² Шероз,
Пешвои аҳолии Шероз.
Рифт рӯзе бари Ҷахоншоҳхон,
Ки Ҷахоншоҳ буд шоҳи ҷахон.
Шоҳ бархост баҳри ӯ филҳол³,
То ба даҳ гом кардаш истикбол.
Ба сари маснади худаш биншонд.
Пас ба иззат бар ӯ ҳикоят ронд.
Илм то чанд гаҳ шавад ҳосил?»
Гуфт: «Сӣ сол, гар бувад қобил».
Шоҳ гуфто: «Бигӯй фонидаро,
Нафъи сӣ солу ранчи зоидаро!
Зуд баргӯй, эй, ту маъдани илм?
Нафъи сисола ранч бурдани илм»⁴.
Гуфт: «Шоҳо, мани дилафтода,
На маликзодаам, на шахзода.
Падарам буд марди бакколе,
Марди дарвешӣ бе зару моле.
Рӯз то шаб нишаста дар бозор,
Ҳосилаш не ба ғайри шаш динор.
Кас надидам бар ӯ салом кунад,
Ё ба таъзими ӯ киём кунад.
Ӯ ба ҳар кас салом ҳам гуфтӣ,
Дар чавобаш алайк кам гуфтӣ.
Илмро бин, ки ҳамчу ман писаре,
К-аш бувад дар ҷахон чунон падаре.
Баҳри ман подшоҳ зи авчи чалол,
Даҳ кадам омада ба истикбол.
Ҷой дода ба маснади хешам,
Ба тавозуъ нишаста дар пешам.
Писари пирамарди камкоса,
Шуда ба подшоҳ ҳамкоса.
Ин яке буд аз фавоиди⁵ илм,
Бешумор аст нафъи зоиди илм».

Гуфт Бузарчумехри олирой,
Он ба дониш ҳақими уклакушой⁴.
«Ҳар кӣ гӯяд сухан зи ҳад берун,
Шак маёвар, ки ҳаст аҳли чунун».

ХУЛОСА

Сухани хуш зи ҳар чӣ мағруб аст,
Шеваи ихтисор матлуб аст.
Шаҳд агар нафъи бекарон дорад,
Чун аз он пур хурӣ, зиён дорад.
Гарчи ҳарфи накӯ хунар бошад,
Дар камаш лутф бештар бошад.
Ҳарфи некӯ агарчӣ дурр гӯйӣ,
Некӣ аз вай равад, чу пур гӯйӣ.
Мухтасар гӯ, каломи тул гузор;
Арз манзур кун, фузул гузор!

Калимаю ибораҳои тоза

1. Каломи тавил – сухани дароз, ҳарзагӯӣ.
2. Лотоил – беҳуда, ҳазён.
3. Тахайюл – фикр, андеша намудан.
4. Ҳақими уклакушой – донишманди гирехкушой, мушкилкушой.

Пурсиш ва супориш

1. Чаро кам гуфтан савоб аст, мегӯянд?
2. Бузарчумехр кӣ буд?
3. Бо мазмуни ҳикоя шинос шавед ва порчаи хулосаширо аз ёд кунед.

ЧОҲКАН ЗЕРИ ЧОҲ

Буд марде ба рузгори қадим,
Бо дили мустақиму таъби салим¹.
Одате доштӣ, ки ҳаррӯза,
Гирди дарҳо шудӣ ба дарюза².
Ин насихат ба ҳар саро гуфтӣ,
Чанд навбат муқарраро гуфтӣ:
«К-он чӣ бар нафси хеш напсандӣ,
Ба дигар халқу хеш напсандӣ.

Меҳтар аз фавти ҳафт сар фарзанд,
 То ба як ҳафта риш бармеканд.
 Баъди як ҳафта омад он дарвеш,
 Кард бар дар ҳамон насихати хеш.
 Гуш бар кавли ӯ чу бинҳоданд,
 Сар ба сар дар таачҷуб афтоданд:
 К-«Ин гадопеша захр дар нон хӯрд.
 Сахтҷон захр хӯрда чун чон бурд?»
 Гуфт шахсе: «Нахӯрда он нонро,
 В-арна медод дарзамон ҷонро».
 Меҳтар аз хона сар бурун овард,
 Гуфт дарвешро, ки «эй сарамард!
 Нон, ки он рӯз з-ин саро бурдӣ,
 Ба кучо бурдиву кучо хӯрдӣ?».
 Гуфт: «Будам ба роҳи хонаи хеш,
 Писарони ту омаданд ба пеш.
 Ҳафт тан ҳафт нони ман бурданд,
 Ғасб карданду нони ман хӯрданд».
 Меҳтар аз вай чу ин суҳан бишнид,
 Дили тангаш зи ғусса хун гардид.
 Сухт ҷонаш зи ҳаҷри фарзандон,
 Гашт гирён чу орзумандон.
 «Чаҳ, ки аз баҳри дигаре кандам,
 Ҳам дар он чаҳ фитод фарзандам».
 Зинҳор он ҷӣ нописанд бувад,
 Ки аз ӯ халқро газанд бувад.
 То тавонӣ ба ҳеч кас мапсанд!
 Гар нахоҳӣ, ки уфти ба газанд.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Бо дили мустақиму табъи салим – бо дили кушоду табъи баланд.
2. Дарюза – гадой.
3. Носеҳ - насихаткунанда.
4. Миён ҳонг – бешан хавфнок, ҳавлнок.
5. Ғасб карданг – ба зӯрӣ ноҷоро қанида гирифтанд.

Пурсиш ва супориш

1. *Аз кадом ҷиҳат амали меҳтари деҳ ноиниёти аст?*

одил шудӣ?

2. Муъчиб – сабаб

3. Ҳини кудакӣ – айёми кудакӣ, давраи кудакӣ.

4. Равиши одилӣ – пешаи одилӣ, амали одилӣ.

Пурсиш за супориш

1. Ҳикояро хонед ва сабаби одилии Нушеровноро гуед.

2. Маънои «мукофоти амал»-ро шарҳ диҳед.

3. Муносибати нависанда ба мардуми золим чӣ тавр ба қалам дода шудааст?

ПАДАРИ ХЕШ БОШ

Дар Самарқанд мавлавихоне,
Буд дар кашфи илм пурдоне.
Бар ҳама фазл у мусаллам буд,
Ҳамчу у аҳли донише кам буд.
Ба насаб гар бузургзода набуд,
Кас аз у дар ҳасаб¹ зиёда набуд.
Бо бузурге магар ба баҳс афтод,
Кардаш илзом², сар ба чанг афтод.
Гуфт хасмаш зи рӯи таън ба у,
Ки: «Кӣ будат падар, биё баргӯ?!»
Мавлавӣ гуфт: «Эй хамидасияр!
Накунад кас зи ман саволи падар.
Аз падар гар кунӣ савол, бирав,
Писарамро бигӯ, ҷавоб шунав».
Мард бояд, ки худ падар бошад,
Бонси фахри сад писар бошад.
В-арна фазли падар чӣ суд кунад,
Фазли шахси дигар чӣ суд кунад?

Калимаю ибораҳои тоза

1. Ҳасаб – кадр манзалат, мартабаи инсон дар фазлу дониш.

2. Илзом қардан – мағлуб қардан, қоиладар намунад.

Ки набуд он ба чуз ду тан чоне.
Теги хунрези худ ба дасти араб,
Доду биншаст пеши ӯ баадаб.
Ки: «Бизан теғро ба гардани ман,
Сари Ҳотам чудо кун аз тани ман.
Манам он Ҳотаме, ки мегӯй,
В-ин сараст, он саре, ки мечӯй.
Сарам афган, ки бе сарам наравӣ,
То тихидаст аз барам наравӣ».
Араб аз кори худ пушаймон шуд,
Аз каф андохт теғу гирён шуд.
Гуфт: «Бархез, эй карамгустар¹,
Ба карам аз гуноҳи ман бугзар,
Ки фалон шоҳ даҳ ҳазор дирам
Ваъда кардаст то сари ту барам.
Тамаъ андохт дар гуноҳ маро,
В-аз тамаъ гашт рӯ сиёҳ маро.»

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Ба карам шухра гашт** – дар саховат дар байни халқи олам машҳур гашт.
2. **Зи ҷуди ӯ хичилам** – аз саховатмандии ӯ нороҳат мешавам, маъқул нест.
3. **Карамгустар** – саховатпеша, саховатманд.

Супориш

1. *Мувофиқи фаҳмишати мазмуни ҳикояро ба наср гардонед. Ҳангоми иҷрои супориш калимаҳои саховатманд, ҷуд, хайру эҳсонро истифода баред.*

ЧОМАИ ОШХҶҮРӢ

Маҷмае доштанд оме чанд,
Даъвие чанд пухта хоме чанд.
Рафт Баҳлул ҷониби эшон,
Бесару по мисоли дарвешон.
Раҳ надодандаш андар он маҳфил¹,
Рафт берун равон аз он манзил.
Шуд шитобон ба ҷониби бозор,

Калимаю ибораҳои тоза

1. Маҳфил – чамъомад, базми дӯстон, маҷлис.
2. Орият – чизеро барои истифода ба муҳлате амонат гирифтани.
3. Садрӣ ҳағнома – пешгоҳи нишаст, болонишини шудам.

Пурсиш ва супориш

1. *Аз мазмуни ҳикоя шумо чӣ хулоса баровардед?*
2. *Чаро мардум дар охир пушаймон шуданд?*
3. *Аз ҳикоя ҷонишинҳоро ёбед, хелҳои онҳоро муайян намоед.*
4. *Аз рӯи ҳикоя саҳнача тартиб диҳед.*

- Баред! Пагоҳ дар бозори Чорсу амри моро амалӣ кунед!

Хуршеди оламтоб кайҳо аз паси қуллаҳои кӯҳ баромада, сахватмандона нурпошӣ мекард. Вале офтоби зиндагии Ҳилолӣ ру ба гуруб оварда буд. Шоири номуродро ясавулон кашон-кашон ба сӯи бозори Чорсуи Ҳирот мебурданд. Як гуруҳ мардуми авом ҳамроҳӣ мекарданд. Баъзеҳо ба ҳоли шоир гирия мекарданд ва баъзе ҳасудон, суннимазҳабон ба сари Ҳилолӣ санг мепартофтанд. Сари шоир хуншор шуда буд. Қатраҳои хун ба рӯи гандумгуни шоир таровида, риши мошу биринчи шоирро лолагун карданд. Ӯ бо сари баланд пеш мерафт. Адиб ба атрофиён хирадмандона назар мекард. Аз байни ҳасудон, нотавонбинон, дӯстон, хешу ақрабояшро мечуст. Медид. Онҳо гирён буданд. Шоир бо ишорат бо онҳо хайру хуш менамуд ва байти зеро бо ҷарду алам мехонд.

Ин қатраи хун чист ба рӯи ту, Ҳилолӣ?

Гӯё ки дил аз гусса ба рӯи ту давида.

Нихоят Ҳилолиро ба бозорҷой оварданд. Дар назди ӯ чаллод Сайфулло шамшер дар даст меистод. Қатлгоҳ баландтар буд. Шоир издиҳомро хуб медид. Чанд дақиқа хомӯшӣ ҳукмфармо гардид. Ҳилолӣ сар баланд кард ва ба тарафи мардум назар андохт. Баъд гуфт:

- Хешу табор, дӯстон, ман бо шумо худоҳофизӣ мекунам. Онҳо дар қасди чони ман буданд. Ман аз мурдан наметарсам.

Оре, онҳо ҷисми маро нест мекунанд, шеърӣ маро нест карда наметавонанд!

Баъд Ҳилолиро қатл намуданд.

САД ЧОН ФИДОИ ДҶУСТ

Бархез, то ниҳем сари худ ба пой дӯст,
Чонро фидо кунем, ки сад чон фидои дӯст.
Дар дӯстӣ мулоҳизаи маргу зист нест,
Душман беҳ аз касе, ки намирад барои дӯст.
Ҳошо¹, ки гайри дӯст кунад ҷо ба чашми ман,
Дидан наметавон дигареро ба ҷои дӯст.
Аз дӯст ҳар ҷафо, ки расад ҷои миннат аст,
Зеро, ки нест ҳеч вафо чун ҷафои дӯст.
Бо дӯст ошно шуда, бегонаам зи халқ,
То ошноӣ ман набувад ошноӣ дӯст.

Ё раб³, он ороми чони бекарори ман кучост?
Сухт аз дарди ҷудой дил ба умеди висол,
Мархами доғи дили уммедвори ман кучост?
Рузгоре шуд, ки дур афтодаам, охир бипурс,
К-он сияҳрузу парешонрузгори ман кучост?
Буд умре бар сари кӯят Ҳилолӣ хоки роҳ,
Соате, эй маҳ, нагуфтӣ хоксори ман кучост?⁴

ДУСТОН

Дӯстон, имшаб давои чони маҳзунам кунед,
Бар сарам афсонае хонеду афсунам кунед.
Нест андӯхи маро бо дарди Мачнун нисбате,
Мешавам девона, гар нисбат ба Мачнунам кунед.
Лолагун шуд ҳирқаи садчокам аз хуноби ашк,
Шарҳи ин сурат ба шӯхи чомагулгунам кунед.
Шаҳсавори ман ба саҳро рафтаву ман мондаам,
З-ин гунаҳ аз шаҳр меҳоҳам, ки берунам кунед.
Васфи қаддашро ба мизони⁵ хирад санчидаам,
Офарин бар эътидоли табъи мавзунам кунед.
Чашми пурхунам бубинеду мапурсед аз дилам,
Ҳолати дилро киёс аз чашми пурхунам кунед.
Чун Ҳилолӣ дӯш бар хоки дараш чо кардаам,
Шояд аз имрӯз чо бар авчи гардунам⁶ кунед.

Қалимаю ибораҳои тоза

1. **Ҳошо, ки** – Худо нигоҳ дорад, дур бод, пок бод.
2. **Аҳбоб** – чамъи дӯстон.
3. **Ё Раб** – эй Худо, эй Парвардигор.
4. **Ҳоксори ман кучост?** – киноя аз худ, яъне ман ошики дилфигор дар кучоям, ки аз холам намепурсӣ?
5. **Мизон** – тарозу, ченак.
6. **Гардун** – осмон.

Пурсиш ва супориш

1. *Ғазалҳоро ифоданок хонед ва мавзӯҳои онҳоро муайян кунед.*
2. *Дар ғазали «Сад ҷон фидои дӯст» шоир чӣ хел дӯстро ситоиш кардааст?*
3. *Оё имрӯз ҳам дар ситоиш дӯст чунин суханонро гуфтан ҷоиз*

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Фуруғи зоҳир** – эсбоғии зоҳир, ороиши зоҳир.
2. **Фароғи ботин** – оромии ботин, осудагии ботин.
3. **Эътидол** – муътадил, мавзунӣ.
4. **Агёр** – гайр, бегона, ношинос.
5. **Сомеъ** – шунаванда.
6. **Шамъи мунир** – шамъи равшан.
7. **Феъли мунир** аз тахти дил.

Пурсиш ва супориш

1. *Ба ақидан адиб барои боадаб шудан чӣ бояд кард?*
2. *Адаб дар зиндагӣ чӣ аҳамият дорад?*
3. *Ситишмӯҳон адабро номбар кунед.*
4. *Калимаи адаб дар матн чанд маротиба такрор шудааст?*

ҚИТЪА ДАР САХТИИ ҲОЛИ ХУД

1. Ох, аз ин рӯзгори баргашта,
Ки зи ман лаҳза-лаҳза баргардад.
Гар фалакро ба коми худ хоҳам,
Ў ба коми каси дигар гардад.
В-ар зи чоми нишот бода хӯрам,
Бода хунобаи чигар гардад.
В-ар кадам бар бисоти сабза ниҳам,
Сабза дарҳол нештар гардад.
Лек бо ин хушам, ки толеи ман,
Натавонад аз ин батар гардад.

РУБОИҲО

2. Дар олами бевафо касе хуррам нест,
Шодию нишот дар бани одам нест!
Он кас, ки дар ин замона уро ғам нест,
Ё одам нест, ё аз ин олам нест!
3. Ёр омаду ёри дилнавоз омад боз,
Баҳри дили хаста чорасоз омад боз.
Умрам ҳама рафта буд, аз рафтани ӯ,
Сад шукр, ки умри рафта боз омад, боз.

гузоштааст?

3. «Калиди мамлакат шамшери тез аст»-ро шарҳ диҳед.

ДАР БОРАИ ВАФОДОРӢ

Чафокоро, вафодорӣ биёмӯз,
Зи ёрон шеваи ёрӣ биёмӯз!
Ба ҳар кас рӯзи неъмат¹ аҳд бастӣ,
Фаромӯшаш макун, дар тангдастӣ!
Чу нон бардоштӣ, хонро² маяндоз,
Намак хӯрдӣ намакдонро маяндоз.
Набойд рӯзи аввал аҳд³ бастан,
Пас аз бастан намебойд шикастан.
Зи мо сарриштаи аҳд аст зинҳор,
Ки ин сарриштаро аз даст мағзор.
Тарике хуштар аз аҳду вафо нест,
Вале афсӯс, к-он дар аҳди мо нест.
Вафо, гар з-он ки дар олам набошад,
Чӣ бошад, гар чафое ҳам набошад!
Нашояд ҳар замон ёре гирифтан,
Зи ёрон дар дил озоре гирифтан.
Гуле, к-он ҳар замон бошад ба чое,
Намеояд аз ӯ бӯи вафое.
Ба мутриб мӯҳтасибро з-он бувад чанг,
Ки ҳар дам дар мақоме дорад оҳанг.
Яке к-ӯ рӯзу шаб як чо муқим аст,
Зи ёрони вафодори қадим аст.
Касе, к-аз дӯстӣ берун ниҳад пай,
Дар оини вафо сағ бехтар аз вай.
Зи кӯи ӯ қадам натвон кашидан,
Ба роҳи ӯ ба сар бояд давидан ...

Калимаю ибораҳои тоза

1. Неъмат – сериву пурӣ, фаровонӣ; рӯзи осоиштагӣ.
2. Хон – дастархон.
3. Аҳд – 1. Паймон, ваъда. 2. Замон, вақт.
4. Мӯҳтасиб – назоратчи динӣ.
5. Пай – пой, қадам.

АБУЛФАЗЛИ МАЙБАДИ

(ваф. 1155)

Абулфазл Рашидиддини Майбади дар нимаи дувуми асри XI таваллуд ёфтааст. ӯ аз хурди ба хондан шавку завқ дошт ва пайваста ба омӯхтани илмҳои маъмули замонааш саъю талаш мекард. Махсусан, илмҳои калом, ҳадис, фикҳро дар назди донишмандони соҳибном ба хубӣ аз худ намуд. Пасон ба Бағдод рафта, аз фақеҳони шинохта дарс гирифт ва дониши хешро васеъ ва мукамал сохт.

Абулфазли Майбади соли 1155 вафот кард. ӯ асарҳои зиёд доир ба тасаввуф иншо кардааст. Бузургтарин асари Абулфазл «Кашфуласрор» мебошад. Донишманд ин асари бузургро дар давоми солҳои тӯлонӣ эҷод карда, онро соли 1126 ба итмом расонидааст. «Кашфуласрор» тафсири сураю оятҳои «Қуръон» аст. Муаллиф хангоми тафсири оятҳои ин китоби муқаддас, аз ҳадисҳои Расули Акрам, аз рӯзгори хулафои Рошиддин, шайхони муътабар, фақеҳони ба ҳақрасида ва ба хусус, Абдуллоҳи Ансорӣ нақлу ҳикоятҳои дилангез овардааст, ки ҳоло аз ҳамин китоби муътабар – «Кашфуласрор» бароятон чанд ҳикоятро меорем.

НАСИҲАТ

Насиҳат кардан ва шафқат намудан аз ҳеҷ мусулмон боз нагирӣ ва худро аз ҳама кас камтар донӣ ва ҳаққи ҳама кас фаро пеши хеш дорӣ ва инсоф ҳама аз худ бидиҳӣ, то исори хусни ахлоқ бошад. Аз хилофу маъризааи¹ бародарон ва дурӯғзан кардани эшон бипарҳезӣ. Эшонро сухани дурушт ва ҷавоби нохуш нагӯӣ.

Юсуф Ҳусайни Розӣ аз Зуфнуни Мисри² пурсид:

- Бо кӣ сӯхбат дорам?

Гуфт:

- Сӯхбат бо касе кун, ки мар ӯро мулк набувад. Яъне, он ҷӣ дорад бо худ надорад. Ҳар ҷо хусумат аст, аз он афтодааст. Туву ман дар миён аст. Чун туву ман аз миён бархезад, ҳеҷ хусумат намонанд.

Гуфт:

- Мардеро зане буд ва дар кори ишки вай нек рафта буд. Ва он занро сапедие дар чашм буд. Ва мард фарти (ба хотири)

Эшон савганд хурданд, ки бомдод пинҳон аз дарвешон раванд ва мева чинанд. Ва он гоҳ дар ҳоб шуданд. Раббулоламин он шаб оташе фуру кушод, то ҳар чӣ дар он бӯстон буд ҳама бисӯхт ва хокистар гардид. Ва эшон аз он ҳолу аз он азоб беҳабар.

Он шаб бар он азму он тақдир хуфта. Пас чун дар бӯстон шуданд, дарахтон ва зироати он диданд сӯхта ва хокистар гашта, гуфтанд:

- Мо роҳ гум кардем. Магар ин на бӯстони мост?

Чун нек нигоҳ карданд, бидонистанд, ки чурм эшонрост, ки ҳаққи дарвешон боз гирифтанд ва гуфтанд:

- На, на, роҳ гум накардаем, ки ин бӯстони мост. Моро аз мева ва бари он маҳрум кардаанд ва аз неъмат бебаҳра мондаем. Бо он, ки ҳаққи дарвешон боз гирифтём.

Бозгаштанд ва чурми⁵ худ иқрор⁶ карданд.

Гуфтанд:

- Эй вой бар мо, ки аз андозаи худ даргузаштем, ки ҳаққи дарвешон боз гирифтём.

Калима ва ибораҳои тоза

1. **Маъриза** – танбеҳ, хусумат.
2. **Зунуни Мисрӣ** – фақеҳи бузурги ислом.
3. **Заръ** – зироат, кишти полезӣ.
4. **Беҳин** – беҳтар, хубтар, боақлтар.
5. **Манқатъ** – қатъ бигардад, намонад.
6. **Чурм** – айб, гуноҳ.
7. **Иқрор** – қоиш шудан, эътироф кардан.

Пурсиш ва супориш

1. *Чаро Абулфазл гуфтааст, ки танҳо ба мусулмонҳо шафқат намо. Дигар инсонҳо чӣ? Дар ин бора, андешаи ӯ дуруст аст? Фикратонро баён кунед.*
2. *Муаллиф мегӯяд, ки бо қасе сӯхбат кун, ки ӯро мулк набувад. Шумо дар ин бора чӣ андеша доред?*
3. *Муҳаббати мард нисбати занаш чаро кам гардид?*
4. *Аз бӯйи май шахс маст мешавад? Ё нависанда дар зимни он дигар мақсад дорад?*
5. *Бӯстонсарои бародарон чаро сӯхт? Чӣ гуноҳ карданд?*
6. *Чаро маслиҳати бародари хурди ро нагирифтанд?*
7. *Мақсади нависанда дар ин ҳикоя чист?*

омузишанд.

Ҳоло порчаеро аз «Ёддоштҳо» ва пораеро «Қаҳрамони халқи тоҷик - Темурмалик» барои мутолиа пешкаши шумо мегардонем.

ВАФОТИ ПАДАРУ МОДАҲ АЗ ВАБОИ УМУМӢ

Дар аввалҳои тобистони соли 1306 ҳиҷрӣ (дар моҳи июни соли 1889) дар шаҳри Бухоро бемории вабо ва муромурӣ пайдо шуд. Акаам аз шаҳр бемор шуда ба деҳа баргашта омад. Тағои калонам Мулло Дехқонро дар шаҳр вабо зада вафот кардааст ки мурдаи ӯро аз он ҷо ба хонаи худшошон ба деҳаи Маҳаллаи Боло овардаанд. Аҳволи сиҳати падарам хуб набуд ва ӯ дар хона ба ака ва додарҳоям саробсӣ карда монд, ман модарамро ба сари мурдаи тағоиям ба хонаи бобоям бурдам.

Намедонам дар он ҷо ба модарам вабо расид ё ба марги бародараш бисёр сӯхт, ки дар ҳамон ҷо бемор шуд. Ман ӯро ба ҳар савор карда, базӯр ба хона овардам ва дидам, ки дар ин ҷо ҳам падар ва ҳам бародарони хурдсол, ки яке 9-сола ва дигаре 4-сола буд, бемор шуда афтоданд.

Акнун хонаи мо ранги як беморхонаро гирифта буд, ки дар вай ҳам доктор, ҳам фелдшер, ҳам ҳамшираи шафқат ва ҳам санитар танҳо ман будам. Дар як хонаи ҳафтболор 5 бемор қатор хобида буданд ва ман бо навбат ба ҳар кадоми онҳо об, оби ҷӯш, ё ин ки шир меодам, мағасҳояшонро мерондам, беруш баромадан хоҳанд, ба қадри қувва ёрӣ мекардам.

Дар байни як ҳафта ҳамаи хонаҳои деҳа монанди хонаи мгардид, на танҳо дар деҳаи мо, ҳатто дар туман (район) ҳама одами тандуруст кам монд ва муромурӣ сар шуд. Аз деҳаи мо ки тахминан 300 хонавор одам дошт, ҳар рӯз як ё ду чанозаро ба мазор мебурданд.

Ман он вақтҳо намедонистам ва ҳоло ҳам муайян карда наметавонам, ки беморони ман чӣ дард доштанд, он вақтҳо дар деҳаҳо доктор набуд. Дар деҳаи мо бошад, ҳамон табиби кӯҳнаи нодон ҳам набуд, ки бо ҷӯшонида додани хасу хошок беморонро ва бемордоронро тасалли диҳад. Дар деҳаи мо танҳо эшонон ва дуохонон буданд, ки бесаводони деҳа ҳам ба онҳо ихтисос надоштанд ва онҳо ҳар вақт дуохонии худро дар деҳаҳои дурдаст қор мефармуданд.

Гуё вай дур рафтани маро дониста, хост, ки ба чои ман бемордорӣ кунад.

Он сол об фаровон буд, ба болои ин, бештарини дехконон бемор буданд, ки касе аз паи об намедавид. Бинобар ин ман ба осонӣ аз ҷӯи калон об кушода, оварда замини чуворино об додам ва зуд ба пеши беморон баргаштам. Баъд аз ягон соати омадани ман падарам чашмонашро кушода:

- Об додӣ? – гуфта пурсид.
- Об додам!
- Бӯракалло! – боз чашм пушид.

Дар рӯзи 40-уми бемориаш ӯ арақ карда тамоман хушёр шуд. Шир талаб кард, додам, хӯрд. Дар рӯзи дуюм аз чояш хеста нишаст, дар рӯзи сеюм асозанон ба пой худ берун баромад, мо тамоман хурсанд шудем, ки ӯ халос шуд. Лекин дар рӯзи 10-уми саломатӣ ёфтаниш ӯ дубора бемор шуда ба бистар ғалтид.

Усто амак, ки ӯ ҳам бемор буд ва аҳли хонаводааш ҳам бемор буданд, бо вучуди ин дар бемории аввалии падарам рӯзе як бор омада хабар мегирифт ва моро тасалли меод, ки ӯ сихат хоҳад ёфт: «Фақат чор дона арақи хунук барои ӯ лозим аст».

Дар ҳақиқат ҳам падарам баъд аз арақ кардан сихат ёфта буд. Аммо вақте, ки дуюмбора бемор шуд, Усто амак чизе намегуфт ва моро тасалли намедод. Лекин ба гумони ман ин бемории ӯ аз аввала сабуктар буд, ки ин бор оромтар меҳобид ва аз хуш намерафт.

Дар рӯзи ҳафтуми бемории дуюм, вақте ки Усто амак омада беморро дид, ба ман таъин кард, ки агар аҳволаш бадтар шавад, зуд ӯро хабар диҳам.

- Ман чӣ медонам, ки аҳволаш бадтар аст ё беҳтар? – гуфтам ман дар ҳолате, ки дар чашмонам об чарх мезад.

- Гиря накун, мард бош, писари падарат шав! Аҳволи падарат хеле саҳт аст, лекин барои пеш аз вақт ба мусибат дучор накардани шумоён худро ором нигоҳ медорад. Ту ҳам барои ба ташвиш дучор накардани ӯ худро ором нигоҳ дор! Аломати бад шудани аҳволаш ин аст, ки нафасҳои саҳт-саҳт мекашад ва гулӯяш хишшос мезанад. Ман равам, ки аҳволи янғаат бад буд.

Шаб шуд. Ман чароғи сиёхро даргиронда бар болои чароғпоя мондам. Ғайр аз ман ҳама дар ҳоби беморӣ буданд. Ҳанӯз аввали шаб буд, ки падарам нафасҳои саҳт кашидан гирифт ва гулӯяш хир-хир кард. Усто амакро ҷеғ зада овардам. ӯ бо пахта ба

ҳам ба шартӣ 25 танга карда додан, ба мо «хочатбарорӣ» карда дод. Барои бегоҳи душанбе, чумъа ва хатми қуръон ҳам 25 танга лозим шуд, ки мо ин маблағро аз одамони гуногун ба тарзи қарзи майда гирифта сарф намудем. Ҳамин тариқа шуда ман мурдаи падарро 150 танга (22с.50 тин) харҷ карда бардоштам.

Баъд аз гузаштани рӯзҳои азодории падарам, намедонам, аз беҳабарии ман ё бо ягон сабаби дигар гови ҷӯшоиамон дар як шаб бемор шуда. ҳаром мурд. Модарам ин хабарро дар бистари бемориаш шунида гуфт:

- Ҳар балое, ки омада бошад, ба ҳамон гов занад. Кошкӣ вай пештар мемурад, ки шояд падарат зинда мемонд. Гӯсолашро ҳам барои саломатии худат ва бародаронат дафъ кардан даркор аст, - ва фармуд, ки вайро ба Хочахон бурда диҳам: ин як одами маиби бедасту по буд, ки дар як гӯшаи деҳа хобида бо садакаи мардум зипдагонӣ мекард.

Ман гӯсоларо ба ӯ бурдам. Аммо ӯ қабул накард, ва:

- Шумоҳо ҳозир аз ман мӯхточтаред, чунки мардум ба ман садақа медиҳанд, ман бо вай як навъ зиндагӣ мекунам. Аммо шумоҳо ба садақагирӣ одат накардаед. Акнун ки падаратон вафот кард, маълум нест, ки баъд аз ин ҳоли шумоҳо чӣ мешавад? – гуфт.

Аммо дубора модарам илтимос карда фиристод, ки барои саломатии бачагон қабул кунад. Ин дафъа гӯсоларо ба ӯ ба хоҳири ризои модарам базӯр қабул кунондам.

Дар ин вақт ман фаҳмидам, ки Хочахони маиби барҷоманда аз имоми деҳаи мо боинсофтар будааст. Имом дар рӯзи чанозаи падарам 10 тангаеро, ки ба ӯ доданд, бе ҳеҷ «лозим нест» гуфтан қабул карда буд. Ва, ҳол он ки вай дар ҳамон вақтҳо дар анбори худ 50 ман (400 пуд) гандум ва 25 ман (200 пуд) чав дошт ва ҷӣ қадар пули нақд ва асбобу ашё доштанаширо, албатта, ман намедонистам. Аммо Хочахон гайр аз ду чашме, ки ба садакаи мардум нигарон буд, чизе надошт.

Ака ва укаҳоям, ба қавли мӯйсафедон, аз хавфи мурдан гузашта буданд, аммо аҳволи модарам рӯз то рӯз вазнинтар мешуд. Дар вақтҳои охир ба пеши дар бароварданаҳам ҳам мумкин нашуд ва ҳамаи эҳтиҷҳои табиияш дар ҷои худаш мешуд, ки ман тоза мекардам.

Бародаронам беҳтар шуда бошанд ҳам, озодона ба по хеста

Мо розӣ шудем. Ӯ ду чӯбро ба шакли нардбон дуруст кард ва ба ҷои пояҳои нардбон ба онҳо аргамчин кашид, ки инро «сароча» меномиданд. Ду харро пасу пеш гузошта нардбонро ба болои онҳо бор карда ба сӯи пояҳои аргамчинӣ кӯрпахоро болоиҳам паҳн карда ба сӯи вай беморро дароз хобонид ва бар болои ӯ як сӯзаниро пушонид ба роҳ даромад.

Аз рафтани модар ҷӣ гуна мутаассир шудани бародаронамро намедонам, аммо дили худам бисёр вайрон шуд ва кӯшиш мекардам, ки овоз набарорам ва беморро азоб надихам. Лекин аз гиряи беовоз худдорӣ карда натавонистам. Чашмам ба чашми модарам афтод, аз чашмони ниммурдаи ӯ катраҳои бисёр хурди сиришк бар сӯи заб-зардшудаю ӯрик гардидафтааш мешориданд.

- Ба ҳазор дарой! – гуфт дар вақте, ки харҳо ба ҳаракат даромада буданд.

Онҳо аз назар гоиб шуда рафтанд, ман дар дили худ «ӯ ҳоло намемирад, наҳод, ки ман аз падару модар якбора ҷудо шавам» гӯён худро тасаллӣ додам ва чашмонамро, ки аз ашки талх сӯзиш мекарданд, бо остин пок кардам.

Бештарини вақти ман дар ёбон мегузашт. Дар хона танҳо дар вақти об ҷӯшонда ба беморон додан ва ягон чиз пухта хӯрондан мемондам. Шабҳо баъд аз торик шудани рӯз ба сари ҷуворӣ мерафтам. Дар ёбон кори муҳими ман «ҷуворихойгӯӣ» буд. Аммо он паррандагони шилқинро аз як тарафи замин парронам, дарҳол ба тарафи дигараш омада ба сари хӯшаҳои марворидмонанди ҷуворӣ менишастанд. Он паррандагон ба кулӯху сангхое, ки бо фалохбон (фалохун) ҳаво меодам, ҳеҷ аҳамият намедоданд. Ҳарчанд бо гуррида рафтани санг ё кулӯхи фалохбон аз сари ҷуворӣ хезанд ҳам, пеш аз он, ки он санг ё кулӯх ба замин галтад, онҳо боз ба сари ҷуворӣ менишастанд.

Дар ин қор Иқромхоча (писари дуҷуми Усто амак) тадбире кард, ки ман қадре осуда шудам; ӯ ба ман фармуд, ки дар гафсии банди дасти одам, ба дарозии як оршин як ҷӯби саҳт ёфта бо арраву тешаву рандаву парма ба сари замин овардам. Ӯ он ҷӯбро ба шакли лула тарошида бо ранда суфта карда ва аз як тарафи дигари ҷӯб як сӯроҳчаи дигар ҳам кард ва ин асбобро «таппончаи ҷӯбин» ном ниҳод.

Дар он вақтҳо дар деҳаи мо шикорчиён бисёр буданд, ки

бароварда дар сари хирманам як коза (чайла) сохтам. Ҳар қадар, ки сарҳои ҷувориро бисёртар шикаста мегирифтам, ҷуворипояҳо ҳам ҳамон қадар бисёр шуда козаам ҳам ҳамон қадар борону шамолногузар мешуд. Охир ҷуворипояҳо ҳамон қадар бисёр шуданд, ки нимаи вақти ҳаррузаамро барои ба хона кашонда бурдани онҳо сарф мекардам.

Дар козаам шабҳо дар пеши ман Икромхоча меҳобид ва азбаски модараш ӯгай буд, ба хонааш рафтан намехост. Бачагони тандуруст ё аз беморӣ саломатёфтаи деҳа ҳам шабҳо ба пеши мо гун мешуданд ва то нимаҳои шаб гапзанон нишаста, баъд хона ба хона мерафтанд ва баъзеҳояшон, ки модари ӯгай доштанд, дар ҳамин ҷо бар рӯи сарҳои ҷуворӣ ё ҷуворипояҳо меҳобиданд.

Як шаб ҳаво соф буд, сармои тунди тирамоҳӣ ба бадани кас монанди бигизи дар оташ тафсида сӯзиш кунонида меҳалид. Дар равшанӣ моҳ қираҳои бар рӯи растаниҳо пайдошуда, монанди барфи навборида ялаққосзанон менамуданд. Ҳар кас медонист, ки имшаб ҳама чизҳоро хунук мезанад ва фардо гундор-гундор сар мешавад.

Ман ҳам фикр мекардам, ки «агар имшаб сармо занад, фардо ҳаман ҷуворихоро гундошта гирифта даркор мешавад ва ҳол он, ки хануз дар замин нимаи ҷуворипоя бар пой ва сарҳояшон нашикастагӣ буд. Баъд аз сармо задан охистакорӣ ба қор намеравад, чунки ба зудӣ ялагард шуда мардум қорпоҳояшонро дар ёбон озодона яла қарда сар медиханд ва эҳтимоли борон боридан ҳам ҳаст, дар он вақт ҳамаи ҷуворихоям нобуд мешаванд. Аммо як худам ба танҳои ин қадар чизро чӣ гуна ба зудӣ мегундорам?»

Ман дар ҳамин гуна фикру хаёл будам, ки Икромхоча омад. ӯ аз сармо меларзид ва шикояткунон гуфт:

- Хостам аз кӯрпаҳои аз модарам ба мерос монда якеашро биёрам, лекин модари ӯгай надод. Ба падарам гуфтам, ӯ ҳам тарафи вайро гирифта:

- Агар як кӯрпачаро гирифта ба ту диҳам, ӯ норозӣ мешавад ва худаш аз беморӣ нав хестааст, аҷаб нест, ки қанда шавад. Ин гуна сармо одамро намекушад. Рафтан гир! – гуфт.

Боз се бача омад ва яке аз онҳо ба ман гуфт:

- Ту барои «во бибем»-гӯӣ ба маҳаллаи Боло нарафтӣ?

Ин суҳан як дег оби ҷушон буд, ки ба сари ман рехт ё санги

угай осонтар аст». Ана бо ҳамин фикр хеле тасаллӣ ёфтам. Тасаллиёбии ман то вақте давом намуд, ки рафиконамро хоб рабуд ва баъд аз он танҳои худро ва хусусан чудиҳои падару модарро, ки ягона гамхори меҳрубони ман буданд, хис кардам ва дигарбора лашкари андӯху алам ба ман ҳуҷум оварда, тамоми хавосамро фаро гирифт. Акнун бо «ҳой-ҳой» гирия кардан меҳостам, аммо аз бими нороҳат кардани рафикон, ки маҳз барои тасаллӣ додан ба ман ба гирди ман гун шуда, дар зери қирави тунд меҳобиданд, худдорӣ намудам. Орзу мекардам, ки коре шуда ҳамаи ин гаму кулфатҳо ҳарчанд якчанд дақиқа ҳам бошад, аз ёдам барояд ва ман ҳам андаке рӯи осоишро бинам ва бо хоҳиши ин орзу байти зерини як ғазали Бедилро, ки падарам дар ин гуна мавридҳо бисёр меҳонд, ба ёд овардам ва бо овози пасти ҳазин замзама кардан гирифтам:

*Эй фаромӯшӣ, кучоӣ, то ба фарёдам расӣ!
Боз андӯҳи дили гампарварам омад ба ёд!*

Дар ин вақт суруди чуфтронон шунида шуда, маро ба худ машғул кард.

Чуфтронони райони Гиждувон одатан дар шабҳои тобистон дар соати 10-и шаб гов баста кор сар мекарданд ва заминро пеш аз баромадани Офтоб дандонаву мола карда, намашро тамоман дар худаш нигоҳ медоштанд, аз хушконидаи партави Офтоб эмин мекарданд: шабҳои дарози тирамоҳ бошад, баъд аз нимаи шаб кор сар карда бо ҳамон мақсад, пеш аз тулӯи Офтоб корашонро тамом менамуданд. Дар ин гуна вақтҳо ягона тасаллибахши он чуфтронон, ки бо маҷбурияти зиндагӣ ҳоби ширинро тарк карда, дар шаби тор кор мекарданд, сурудхонӣ буд.

Бештарини деҳқонони районҳои Гиждувон ва Вобканд сурудхон ва шашмақомдон буданд. Онҳо, бо вучуди бесаводӣ, шашмақомро бо ғазалҳои классикӣ аз падару бобоҳашон даҳан ба даҳан омӯхта буданд (қувваи мусиқии шаҳри Бухороро ҳамеша аҳолии районҳои Гиждувон ва Вобканд пур карда меистоданд. Аз боқимондаи онҳо – ҳофизи халқии Тоҷикистон устоди шашмақомдон Бобокул Файзуллоев аз Гиждувон ва ходими хизматнишондодаи санъати Ўзбекистон нотанависи шашмақомшинос Шохназар Соҳибов аз Вобканд аст).

Зотан, шашмақом хеле ҳузнангез буда, ҳақиқатан тарҷимони

Пурсиш ва супориш

1. Шумо ягон асари устод Айниро хондаед?
2. Дар бораи касалии вабо чӣ маълумот доред?
3. Падари нависанда чӣ хел одам буд? Кадом хислатҳои некро дошт?
4. Падари устод Айни нисбати муллою эшон чӣ андеша дошт?
5. Хабарӣ марғи модарро шунида, нависанда ба кадом ҳолат гурифторм гардид?
6. Дар бораи шашмақом шумо чӣ маълумот доред?
7. Айни ба шашмақомхонон чӣ назар дошт?
8. Чаро парчаи дар боло хондаатонро нависанда марсия гуфтааст?
9. Чаро нависанда модари бемораширо ба ҳавлии тағояи фиристод?
10. Аз матни боло газали Бедшро ҳифз намоед.

ҚАҲРАМОНИ ХАЛҚИ ТОҶИК – ТЕМУРМАЛИК

1. ҚАЛЪАИ ОБӢ ВА КИШТИИ САРПӢШИДА

Шаҳри Хучанд монанди чандин шаҳрҳо ва районҳои дигари Мовароуннаҳр ва Хуросон дар ҳуҷуми Чингиз ба ҳоли худ гузошта шуда буд. Дар он ҷо аз тарафи султон Муҳаммад дастаи аскарони муҳофиз гузошта нашуда буд. Аҳолии он ҷо ҳам монанди аҳолии дигар ҷойҳои мамлақати султон ба дасти тақдир супурда шуда буданд. Маслиҳате ҳам, ки аз тарафи султон ба онҳо дода шуда буд, ҳамон «маслиҳат» буд, ки ӯ дар вақти гурези худ ба аҳолии сари роҳ дода буд. Ин «маслиҳат» ҳамин буд, ки мегуфт; «... Ҷораи кори худ созед ва барои худ гурезгоҳе ба даст оваред Агар гурехта натавонед, таслим шавед!».

Аммо ҳокими Хучанд Темурмалик ба он гуна «маслиҳат» ва фармонҳои хоинона ва агар сабуктар карда гӯем, беномусона гӯш надод ва аз вақте, ки ӯ ҳаракати Чингизи хунрезро ба тарафи Мовароуннаҳр шунид, дар паи мудофияи Ватан афтод.

Темурмалик аз аввал медонист, ки як душмани хунхори пурзӯри монанди Чингизро Хучанд ба танҳои шикаст дода, нест карда наметавонад. Лекин вичдони ватандӯстӣ ӯро маҷбур мекард, ки то дар бадан ҷон ва рамаке дорад, вазифаи аз тарафи ватан ба гарданаш гузошташударо адо намояд, то ки дар пеши модари азиз – ватан хоин ва оки модар ба шумор наравад ва

2. ТАЙЁРИИ ҲАРБИИ ЧАНГОВАРОН

Темурмалик дар рузхое, ки дар сохтани қалъа ва киштиҳо машғулӣ мекард, барои расонидани ҷавонони чанговар ҳам тайёри меид. Ӯ дар интиҳоб ва расонидани ҷавонони чанговар мазмуни ин байтро барои худ дастур кард:

*Пароканда лашкар наояд ба кор,
Дусад марди ҷангӣ беҳ аз сад ҳазор.*

Темурмалик ба ин мулоҳиза аз ҷавонони Хучанд танҳо ҳазор нафарро интиҳоб кард, ки ҳар кадоми онҳо дар сихатии бадан, дар қуввати дасту бозу ва дар матонати дилу ирода мумтози замони худ буданд.

Темурмалик ин ҷавонро аз як тараф таълими ҳарбӣ дода, ба онҳо яроққорфармоиро омӯзад, аз тарафи дигар бо нутқҳои оташини худ ҳисси ватанпарварии онҳоро бедор ва зиёд мекард ва фоҷиахоеро, ки чингизиёни хунхори ваҳшӣ нисбат ба аҳолии ҷойҳои ишғолкардашон ба вучуд оварда буданд, ба ҷавонон нақл карда, дили онҳоро нисбат ба душмани разил бо оташи ғазаб ва нафрат шуълавар мекард.

Темурмалик чунон, ки сарфармондеҳ, саринженер ва сарташвиқотчи ҷанги Хучанд буд, инчунин ӯ сармуаллими ҳарбӣ ҳам буд, ки ҳамаи он ҳазор ҷавонро шахсан худаш таълим меод...

Темурмалик, ба замми ин, ки лашкаркаши донишманди замони худ буд, дар қор фармудани яроқҳои ҳарбии он замон ҳам маҳорати фавқуллода дошт. Хусусан, дар тирандозӣ чунин иқтидори қомил дошт, ки дар ҳеч ҷо ва аз ҳеч нишона тирӣ ӯ хато намехурд.

Ҳар чанговаре, ки саҳттарини қамонҳоро қашида тавонад, «қодирандоз» ва тираш ҳеч хато нахурд, «қадарандоз» меғуфтанд. Ба ин маънӣ Темурмалик ҳам қодирандоз ва ҳам қадарандоз буд.

Темурмалик чанговарони ҷавони худро ҳам бо таълиму тарбияи ҳарбӣ ва бо варзиши тирандозӣ қариб ба дараҷаи қодирандозӣ ва қадарандозӣ расонид.

Пурсиш ва сунорш

1. Чаро султони Муҳаммад дар ҳимояи Хучанд иштирок накард?

андохта ба чониби Хучанд раҳсипор шуд. Асирони пиёда ва гурусна дар зери теги бараҳнаи саворони чингизи хунрез пеш медавиданд. Аз асирон ҳар касе, ки аз гуруснагӣ ва мондагӣ, ё ин ки аз беморӣ аз рафтор бозмемонд, чаллодони хунхор бо найза ва шамшер ўро кушта реза-реза карда партофта мерафтанд.

Аммо Хучанд, ки дар зери роҳбарияти фарзанди содигч худ Темурмалик ба мудофия тайёр шуда буд, Улоқнўёнро монанди Банокат пешвоз нагирифт: Темурмалик наздик расидани чингизиёнро шунида, аз дувоздаҳ киштии сарпўшидаи худ шаш киштиро ба сафар тайёр кард, намадҳои болопўши киштихоро дар об тар карда, ҳар қабати онҳоро бо қабати дигар болои ҳам часпонида, ба бом ва девораи киштиҳо кашида, рӯи онҳоро ҳам бо як қабат лойи саҳти ғафс андовонид ва чавонони тирандозро ба пеши даричаҳои тирандозии сипардори киштӣ шинонида ба пешвози душмани хунхор тайёр шуд.

Вакте ки Улоқнўён ба канори оби Хучанд – дарёи Сир расида барои худ гузаргоҳ мечуст, он шаш киштӣ ба канор наздик омада, душманро дар зери тирборон гирифтанд. Тирҳои пўлодпайкони синашикоф аз камонҳои чавонони тоҷики қодирандоз часта аз даричаҳои киштӣ баромада монанди уқобони тезнохун, аммо бо суръати барқ дар ҳаво парвоз мекарданд ва бехато ба сина, шикам ва рӯю чашми мугулон зада чок-чок мегардонданд.

Улоқнўён, ки аз он пеш он гуна чизхоро надида буд, дар аввали кор саросема шуда монд. Ў ҳарчанд диққат мекард, бар рӯи об аз бани одам касеро намедид, ў ҳамин қадарро медид, ки чизҳои калони сиёҳчаранг дар об ҳаракат мекунанд ва аз ҳар тарафи онҳо тирҳо баромада омада нўкарони ўро ба хуни худашон оғўшта мегардонанд. Ў баъд аз андешаи бисёр гумон кард, ки бояд онҳо филҳои султон Муҳаммад бошанд. Зеро ў шунида буд, ки султон ҳайвонҳои қавихайкали чангӣ дорад, ки онҳоро фил меноманд ва бист занҷир аз он филҳоро дар Самарқанд барои муҳофизати он шаҳр гузоштааст ва бо ин мулоҳиза ў ба дили худ гузаронид, ки аҷаб нест чанде аз он ҳайвонҳоро ба Хучанд ҳафтиристода бошад. Ў бо ин гумон нўкарони худро фармуд, ки он чизхоро ба зери тирборони саҳт бигиранд.

Мугулон, ки дар тирандозӣ машхури ҷаҳон шуда буданд, бо як газаби ваҳшиёна киштихоро дар зери борони тир гирифтанд. Тирҳо ҳам бехато ба киштӣ бармехўрданд ва ба ҷои расидаашон то сўфор фуру рафта халида мемонданд. Аммо ба киштиҳо, ки

мудофиаи шаҳр таъкид намуд ва ба онҳо тавсия кард, ки ба ҳеч ҳиллаву найранг ва ба тарсонии таҳдид таслим нашаванд ва оқибати таслимшудагонро пеши назар оварда то чон дар бадан доранд, худро ниғаҳдорӣ кунанд.

Темурмалик вақте ба қалъаи обӣ баргашта омад, ки шаб аз нима гузашта буд. ӯ як қисм ҷавононро, ки рӯзи гузашта дар ҷанг иштирок накарда буданд, бо шамшерҳо, шофҳо, ханҷарҳо, найзаҳо, гурзҳо ва табарзинҳо мусаллаҳ карда, ба киштиҳое, ки он рӯз дар эҳтиёт монда буданд, савор кард ва ҳудуд дар киштии пешгард нишаста дар торикии шаб ба сафар баромад. ӯ киштиҳоро дар канор лангар андохта, ду нафар ҷавонони хушӯри пиёдагардро ба хушкӣ фароварда фармуд, ки ба лашкаргоҳи муғулон рафта аз аҳволи онҳо хабар биёранд.

Ин ду нафар ҷавони бодпой ба тарафи мақсад рафта ба зудӣ баргашта омаданд. Назар ба қавли онҳо муғулон монанди мурдаҳо хобида буданд ва посбонони дар гирди лашкаргоҳ гузошташон ҳам аз мондагии рӯзи гузашта ва бедорхобии шабона ба танг омада дар пинак рафта буданд.

Темурмалик фурсатро ғанимат шумурда, дар ҳар қадам киштӣ ба қадрӣ даркорӣ посбон гузошта, ҳудуд бо ҷавонони зубдаи ҷанговари коромӯхта ба хушкӣ фаромад ва бо роҳнишондихии он ду ҷавон, ки аз ӯрдуи душман хабар оварда буданд, бо пасхамҳо, ҷарихо ва ҷӯйҳо роҳи лашкаргоҳи Улоқнӯёнро пеш гирифт. Чун ба мақсад наздик расид, фармон дод, ки якбора ба ӯрдугӯҳи душман ҳучум оварда, аввал посбононро куштанд ва дар миёнаи қӯшун даромада, лашкаргоҳро зеру забар карданд.

Ҳучуми ноғаҳонии шабона – шабохун муваффақиятнок баромад. То вақте, ки муғулон аз ҳоб бедор шуда хушӯр шаванд ва ба ҷанг тайёр гарданд, қисми муҳими онҳо кушта ва ҳаста шуданд ва Темурмалик баъд аз ба ҷанг тайёр шудани муғулон бо ҷангҳои мудофиагӣ оҳиста-оҳиста ақиб гашта, худро ба канор кашид ва ҷанговарони худро дар киштиҳои «зирепӯш» шинонда фармуд, ки дар пеши даричаҳои сипардор нишаста чингизиёнро, ки ба канор наздик омада буданд, тирборон кунанд.

Улоқнӯён дар ин тирборон ҳам талафот дода маҷбур шуд, ки ақиб гардад, лекин дар натиҷаи ин воқеа ӯ фаҳмид, ки он ҷизҳое, ки бар рӯи об сайр карда нӯқарони ӯро тирборон мекардаанд, на фил будаанду на тилисму ҷоду, балки қалъаҳои дарёгард –

даровард. Аммо муғулон ҳар зарфи пурнефтро, ки оташ зада ба болои киштиҳои Темурмалик меандохтанд, ба намадҳои тари пурлой бархӯрда, ҷоеро намесӯзонид ва азбаски бомҳои киштиҳо шервонипуш буданд, зарфи пурнефт дар он ҷо як сония ҳам қарор нагирифта ба рӯи об гелида мерафт ва нешти оташгирифта ба рӯи об қадре сӯхта хомӯш мегардид ва аз худ ба рӯи об мавҷҳои чиркине мегузошт. Аммо темурмаликиён ҳамчунон душманкуши мекарданд.

Ҷангҳои манҷаниқӣ ва ҷархӣ чандин рӯзҳо бар зарари чингизӣ давом карданд. Дар ин миён Улоқнӯён ба Ҷуҷӣ хабар фиристода, аз вай мадад ва барои ба даст овардани Хучанд маслиҳат пурсид. Ҷуҷӣ аз аскар ва асир ба Улоқнӯён мадади нав фиристода ба ӯ маслиҳат ва таълимот дод, ки дарёро бо санг пур карда ба қалъаи оби Темурмалик роҳи хушкӣ созад.

Мувофиқи дастуруламали Ҷуҷӣ Улоқнӯён панҷоҳ ҳазор нафар асирро даҳ-даҳ ва сад-сад тақсим карда, ба болои ҳар гуруҳ аз муғулони савор муваккал гузошт ва фармон дод, ки онҳо аз кӯҳ санг кашонанд.

Муғулон барои сангкашонӣ кӯҳеро, ки ба ҳамон муносибат номаш «Кӯҳи Муғул» шуда мондааст, интиҳоб карданд. Як қисми асирони ҳашариро ба сангбуррӣ ва сангқобӣ ва қисми дигарашонро ба сангкашонӣ қор фармуданд.

Чингизӣ қувваи одаи ва вазни сангро ба ҳисоб нагирифта ҳар як санги қалонро ба пушти ҳар асир, ки рост ояд, мегузоштанд. ӯ маҷбур буд, ки он сангро ба як бардоштан аз кӯҳ то қанори об, ки бист километр зиёдтар масофа дошт, расонад. Саворони муғул бо шамшерҳои аз гилоф кашида гуруҳҳои сангқашонро меронданд ва ҳар асире, ки дар санг бардоштан ва роҳ рафтани сустӣ қунад, ё аз гуруснагӣ ва беморӣ аз пой монад, дар ҳамон ҷо кушта партофта мешуд. Дар ин шароит ҳар рӯз садҳо асирон аз сафи қор мебаромада бошанд ҳам чингизӣ ҷои онҳоро бо асирони наво, ки Ҷуҷӣ мефиристонд, пур карда қорро давом мекунониданд.

Асирон сангҳоро ба лаби дарё оварда хирман мекарданд ва муғулон онҳоро дар об рехта барои худ роҳи хушкӣ месохтанд. Аммо дар сохтани як газ роҳи хушкӣ сари чандин муғул ба бод ва танаш ба об мерафт: темурмаликиён бо ҳучумҳои пай дар пай сари сангрзони муғулро ба ҷои сангпораҳо дар об мерехтанд ва шабона ҳам шабохун зада роҳи сохташударо

шабона аз об ба тарафи чапи дарёи Сир гузаштанд.

Чингизиён баъди аз об гузаштан тайёрии ҳарбӣ дида ба тарафи шаҳри Хучанд ҳаракат карданд. Дар роҳ деҳаҳо ва ҷоҳои аҳолинишин ҳама ҳолӣ буданд. Як қисми аҳолии он ҷоҳо ба шаҳр кӯчида ва қисми дигарашон ба қуҳистон гурехта буданд. Аммо боғу бӯстонҳо бо тоқҳои ангур ва дарахтони мевадор ва киштзорҳо бо ҳосилоти бисёрашон барқарор монда буданд. Мугулони ваҳшӣ ҳамаи ободӣ ва осори маданиятро, ки дар пеши роҳашон мебаромад, сӯхта ва вайрон карда пеш мерафтанд.

Вақте ки муғулон ба Қистакӯз расиданд, хабари аз об гузаштани онҳо ба шаҳри Хучанд расид. Аҳолии шаҳр, ки чанд вақт боз ҳуҷуми чингизиёнро дар назар доштанд, ба сабаби ба шаҳр наздик омадани онҳо ҳеҷ саросема нашуда, «меҳмонони ноҳонда»-ро аз болои девори қалъа бо тирҳои паррони камон ва сангҳои манҷаниқ ва чархҳои сангпаррон пешвоз гирифтанд.

Шаҳр дар муҳосира монд, аммо азбаски қувваи калони муғулон ба муқобили Темурмалик ва қалъаи обии он банд буд, муҳосираи шаҳр он қадар саҳт нашуд. Аҳолии шаҳр ҳар рӯз аз болои шинакҳои қалъа бо сангу тир ва аз дарвозаҳо баромада дар майдон бо гурз, найза ва шамшер бар зидди чингизиён саҳт мечангиданд. Шабҳо ба ӯрдугоҳи душман шабохун мезаданд.

Аҳоли бо ҳамаи ҷангҳо аз деҳоте, ки ханӯз аз тарафи муғулҳо ишғол нашуда буданд, ба шаҳр озуқа мекашонданд ва бо Темурмалик ҳам алоқаи ҳудро нигоҳ дошта, аз вай таълимот мегирифтанд ва ба вай бо озуқа ва аслиҳа мадад мерасониданд.

Ин ҷанги хунин хеле дер кашид, ба муғулон ҳар рӯз мадади нав мерасида бошад ҳам, бо ҷанг ишғол шудани шаҳр ба назарашон дур менамуд. Бинобар ин онҳо роҳи игвогариро, ки дар ишғол кардани шаҳрҳои дигар ба кор бурда буданд, дар ин ҷо ҳам пеш гирифтанд. Ин роҳ аз истифодаи савдогарони ҷосус буд.

Чандин сол пештар аз он, ки Чингизхон ба тарафи Мовароуннаҳр ба сафари ҳарбӣ барояд, бо савдогарони ин сарзаминҳо алоқаи ҳудро маҳкам карда, ба қорҳои тичорати онҳо ёриҳои кулӣ мерасонид, молҳои онҳоро бо нархҳои баланд мехарид, ба онҳо пешакӣ нукраи хом ва дигар чизҳои пурқиммат дода, молҳои махсусро супориш мекард.

Ҳатто ҳудаш ва шохзодагони вай ба тарзи ғайриқонуни ҳам ба савдогарон камтар сармоя, пул ва мол дода онҳоро ба қор

Аз рафти воқеа маълум мешавад, ки Чингиз аз пулпарастии Аҳмад фоида бурда, ӯро ба доми худ кашид ва дар сафари Мовароуннаҳр дар катори савдогарони пулпарастии дигар ӯро ҳам ба зарари ҳамватанонаш ба манфиати худ кор фармуд.

Қосуси игвогари чингизиён – Аҳмади Хучандӣ ба шаҳри Хучанд ба сифати як «ҳамватан» ба осонӣ даромад. Аммо аз он ҷо, ки ӯмман аҳолии Хучанд бо ҷасорати табиӣ ва тарбияи Темурманӣ дар мудоғиби ватан тайёр буда, дар ин роҳ аз кушта шудан наметарсанд, ӯ кори худро махфиёна дар миёнаи савдогарони калон, ки ҳампешагони ӯ буданд ва дар миёнаи шайхону муллоён, ки ба ҳада ва тӯҳфаи сарватмандон вобаста буданд, пеш бурд.

Савдогарон, ки мисли Аҳмад ба фоидаи тичорати Муғулустон оби даҳонашон мерафт ва дар бадали як ҷуракарбос ба даст даромадани чанд болиш нукраи хомро ба пеши назар меоварданд, ба таслим розӣ шуданд. Инчунин шайхон ва муллоён ҳам, аз як тараф, бо ташвиқоти Аҳмад аз инъому эҳсонии Чингизхон умедвор шуда ва аз тарафи дигар, валинеъматии худ – савдогарони калонро ҳавдорӣ карда, розӣ шуданд, ки шаҳро ба муғулон супоранд.

Дар натиҷа ин гурӯҳи ватанфурӯш бе он, ки ба аҳолии шаҳр хабар диҳанд, вакилони худро бо пешкашҳои лоиқ ба пеши сараскари муғул фиристода, дарвозаҳоро ба рӯи чингизиён бо дасти худ кушоданд.

Вақте ки шабона муғулон ба сари аҳоли ба шаҳр ногаҳонӣ рехтанд, халки ватандӯст то ҷон доштанд, чангида дар майдони мубориза кушта шуданд ва онҳоеро, ки яроқ бардошта наметавонишанд, бо илтимоси намояндагони таслимчӣ “амон дода” аз шаҳр бароварданд.

Лекин тақдири Хучанд ва аҳолии он аз тақдири Банокат ва аҳолии вай беҳтар нашуд: чингизиёни ваҳшӣ баъд аз тороч шаҳро сӯхта ва вайрон карда ба замин яксон намуданд: аз байни аҳолии «амон дода» аз шаҳр бароварда шуда ҳунармандон ва ҷавонорро ҷудо карда, боқимондаҳоро аз зану мард ва бемору пир то бачагони ширхор аз дами теги худ гузарониданд. Танҳо он чанд нафар савдогарони калон ва рӯҳониён бо як қабат пӯшокни зарурнашон бар болон тӯдаҳои хокистари шаҳр ва дар байни ҷасадҳои реза-резашудаи аҳолии шаҳр зинда монданд.

5. САФАРИ ОБӢ, ДОМБУРРӢ

Баъд аз фоҷиаи Хучанд кори Темурмалик рӯз то рӯз душвор шудан гирифт: озука ва яроку аслиха аз ҳеч ҷо ба ӯ намеомад, аз вачҳи шамшер, найза, гурз ва табарзин барин яроқҳо бисёр тангӣ нақашад ҳам тир, ки як чизи бисёр сарфшаванда ва яроки умумии асосӣ буд, кам шудан гирифт; барои тирсозӣ ҷӯб ва ҷури пайкон ҳам дар дасти ӯ кам монда буданд; дар ҷангҳои шабохунӣ ҷанговаронаш ҳам кам шудан гирифтанд. Муғулон бошанд торафт аскар ва ҳашари худро зиёд карда, кори дар об роҳи хушкӣ сохта ба қалъаи обӣ расонданро пеш мебарданд.

Темурмалик дид, ки дигар дар он ҷо пойдорӣ карда истодан ҳеч ғоида надорад, пас ба ин фикр омад, ки аз он ҷо сафар кунад, то ки дар ягон ҷои муносиби дигар аз душманон бисёртар кушад ва дурусттар интиқом гирад ва ӯ барои ба амал овардани ин фикр шабе ба ҷанговарони худ фармуд, ки ҳар чизеро, ки дар қалъа ҳаст, ба киштиҳои сарпӯшида бор карда онҳоро барои сафар тайёр кунанд, ҳудаш ба кайе савор шуда ба хушкӣ баромадани шуд.

Рафикони Темурмалик аз ин ҳаракати ӯ дар шубҳа афтада дар дили худ гузарониданд, ки мабодо ӯ ба хушкӣ баромада худро яққаву танҳо ба ӯрдуи муғулон зада талаф нашавад ва ба ин мулоҳиза ба хушкӣ баромадани ӯро манъ карданд.

- Дар шаҳри сӯхта хокистаргардида ва аҳолиаш кушташуда акнун туро чӣ мондааст? Агар дар паи зану фарзандат мерафта бошӣ, бояд донӣ, ки тақдири онҳо ҳам аз тақдири хешу табори мо ва ҳамаи мардуми шаҳри мо фарқ накардагист. Дар вақте ки мо ба ин мусибати ҷонгудоҷ сабр мекунем, дар суроғи бозмондагони худ рафтани ту ба шаъни ту муносиб нест, ки дар паи ҷустуҷӯи беғоида худро ба тахлука андозӣ. Ба ту лозим аст, ки зиндагии худро ниғаҳдорӣ карда, моро дар интиқомгири аз душманон сардорӣ кунӣ.

- Ман, - гуфт Темурмалик, - аз он вақт боз, ки ҷанг сар шудааст, ҳеч гоҳ зану фарзанди худро аз аҳли хонаводаи дигарон фарқ кунонида, барои онҳо ғамхори ҷудогона накардаам. Ба ин кори ман худи шумоён шохид ҳастед. Аммо маро дар хушкӣ як чизи дигари пурқиммат ҳаст, ки ман вайро аз ҳар чиз зиёдтар дӯст медорам. Ман мехоҳам, ки як миқдори он чизро бо худ гирам, ки агар дар ғарибӣ афтам, вай барои мани аз ватан

талафоти бисёр додан маҷбур шуданд, ки худро аз доираи тиррас дур кашанд. Оқибат онҳо ба киштиҳо наздик нарафта аз дур назорат карда рафтанд барои худ мувофиқ ёфтанд.

Улоқнуён ба Банокат – ба аскарони муҳофизи (гарнизони) мугул хабар фиристод, ки дар он ҷо дар роҳи киштиҳои Темурмалик занҷири гароне бикашанд, то ки киштиҳои вай ё дар он ҷо ба занҷир бархӯрда шиканад ва ғарқ шаванд, ё ки аз роҳ бозмонда дар муҳосира афтанд.

Темурмалик роҳи худ давом меод. Вақте ки ӯ ба пеши Банокат расида дид, ки мугулон роҳашро занҷирбанд кардаанд, дар лаби ӯ табассуми истехзокоронае пайдо шуд ва дар дили худ: «агар роҳи сели ҷӯшон ва оташи хурушонро бастан мумкин мебуд, аҷаб набуд, ки мугулон роҳи маро баста тавонанд. Аммо чунон ки он дар дунё мумкин нест, ин ҳам имкон надорад» гуфт ва табарзини пӯлодини худро ба даст гирифта, дар пеши як даричаи киштӣ нишаст ва киштирононро фармуд ҳамон паҳлуи киштиро, ки ӯ дар он ҷо нишастааст, ба занҷир наздик баранд.

Киштӣ бо як паҳлу ба занҷир наздик расид. Даричаи киштӣ кушода гардид, дасти пурзӯри Темурмалик бо табарзин, ки монанди моҳи 4-5 рӯза бар рӯи оби зулол дар ҳавои соф бо акси нури Офтоби шаъшаапоши нимрӯзӣ медурахшид, намоён шуд.

Табарзин дар ҳаво баланд баромад ва бо тезии барке, ки аз ҳаво мечаҳад, поин фаромад. Баъд аз дар об фуру рафтани занҷири кандашуда садои шаракқоси бурида шудани вай ба гӯши мугулон, ки аз дур нигоҳ карда истода ғарқ шудан ё ба муҳосира афтодани қаҳрамони пуртавононро нигарон буданд, расид ва дар паси садои занҷир садои кафи дасти чингизиён ҳам баланд гардид. Аммо маълум нашуд, ки онҳо ин кори муъҷизавори баҳодури номдорро бо қарсақзаниҳо таҳсин мекарданд, ё ин ки ба сабаби аз доми занҷирашон частани ин шери далер кафи афсӯс ба ҳам месуданд.

Киштиҳо бо низому тартибе, ки адмиралӣ худраси тоҷик – Темурмалик нишон меод, роҳи худро давом доданд. Чингизиён монанди девонагонӣ занҷиргусиста саросемавор ба ҳар сӯ медавиданд, аммо ҷурғат надонистанд, ки ба киштиҳо наздик оянд ва бо киштинишинон мардонавор мубориза намоянд.

Улоқнуён барои хабардор кардан аз ин аҳвол ба пеши Ҷӯҷӣ чопар фиристод. Ҷӯҷӣ фармуд, ки саворони мугул дар ду тараф

дастахон худ, ки дар ҳар ҷои биёбон дар камин нишаста буданд, хабар бурданд. Як даста аз муғулон аз дунболи темурмаликиён расиданд. Темурмалик, ки ҳамчун сардор ва роҳбар пешопеши қофилаи худ мерафт, наздик расидани саворони муғулро дида, худро ба канори роҳ кашид, ҳамаи одамон ва бору бунаҳи худро пеш гузаронида, худаш яккаву танҳо бо тирҳои ҷонфарсо ба дастаи чингизиён муқобил истод. Тирҳои ӯ монанди уқобоне, ки ногаҳонӣ парвоз карда ба гурӯҳи бумҳо ҳучум оварданд, ба тӯдаи душманон парвозкунон мерафтанд, ҳар тири ӯ беҳато одаме ё асперо ба замин мегелонид. Муғулон тоб наоварда пас гаштанд ва Темурмалик ҳам онҳоро то аз назарҳо дур шудан пеш карда рафт ва баъд аз он ба қофилаи худ расида вазифаи қофиласолориро адо кард.

Ин аҳвол чандин бор такрор ёфт ва чандин рӯз давом кард. Дар охири муғулон бисёр шуда то талаф шудани як қисмашон истода мечангиданд ва оқибат шикаст хӯрда пас мегаштанд. Дар ин ҷангҳо баъзе ҷанговарони Темурмалик ҳам кушта ва хаста шуданд.

Оқибат чингизиён бисёр шуда атрофи қофилаи Темурмаликро гирифтанд. Ӯ ба касони худ фармуд, ки бору бунаҳоро дар миён гирифта рӯйҳои худро ба муғулон гардонда ҳалқавор саф банданд ва бо андохтани тирҳои ҷонгудоз чингизиёнро ба наздик омадан роҳ надиханд ва худаш шамшери бараҳнаро дар ҳаво ҷавлон дода ба тарафи гурӯҳи чингизиён асп манд.

Аснӣ Темурмалик дар миёнаи тӯдаи душманон даромад. «Шамшери дурӯя кори муғулонро якрӯя кардан гирифт», аспӣ омӯхтаи кордидаи ӯ ҳам душманкушӣ мекард; чароғпоя шуда, худро бо тамоми вазниниаш ба болои муғулон мепартофт, лағад ҳавола мекард ва дандон мезад ва бо ҳар роҳе, ки донад ва тавонад, вай ҳам аз чингизиён интиқоми ҳамватанони худро мегирифт.

Дар ин ҷанг ҳам қувваи муғулон шикаста, ба пас рафтани ва пароканда шудани маҷбур гардиданд. Темурмалик бо ҷанговарони худ сафари худро давом дод. Лекин муғулон ӯро ба осуда сафар кардан роҳ намедоданд ва баъд аз ҳар ҷанг, ки нафаси худро рост мегирифтанд ва қувваи нав ба онҳо мерасид, таъқиб ва ҳучуми худро такрор мекарданд.

Дар ҳар кадоми ин ҷангҳо қувваи Темурмалик кам шудан

*Ба дарё фиристӣ агар баҳри чанг,
Зи тӯфон натарсем ҳамчун наҳанг.
Ба ҳар ҷо, ки ёбем хасми дурушт,
Салоҳ ар набошад, кушемаш ба мушт!
Ситонем мо хуни хеи аз адӯ,
Аз он пеш, ки хуни мо резад ў.
Чу қардем якчанд душман ҳалок,
Пас он гоҳ аз кушта гаштан чӣ бок?
Ки ин маргамон умри сонӣ диҳад,
Ҳаёти нави ҷовидонӣ диҳад.*

Чун Темурмалик аз чанговарони худ ин суханҳои кахрамононаро шунид, ба онҳо таҳсину офарин гуфта, ҳар кадомашонро як-як ба бағал кашида, сару рӯяшонро падарона бӯсид ва онҳоро, ки аз сад нафар зиёд набуданд, ба пеши бору бунаҳ пиёда дар саф рост кард ва худ ба аспи охудави шертавон савор шуда дар пеш истод.

Чун муғулон наздик расиданд, Темурмалик нафарони худро ба тирборон фармон дода, ҳудаш ба тарафи муғулон асп монда худро дар қалби душман зад. Ў бо ҳамлаҳои пайпай чингизиёро сар мезад, даст мебурид, по мешикаст ва сина медарид ва гурӯҳҳои дар гурез афтодаи онҳоро то пароканда шуда дур гардидан пеш мекард. Вақте ки қалби лашкари душманро торумор кард, паҳлуи рости чапро ҳам ба ҳамин ҳол овард.

Пиёдагардони Темурмалик қалъавор дар пеши бору бунаҳ саф кашида истода чингизиёро тирборон мекарданд ва тирҳо онҳо монанди чолаи баҳорӣ, ки гиёҳҳоро хароб ва поймол кунад, душманро ба замин меҳобониданд.

Дар вақте ки қариб буд душман тамоман мағлуб ва пароканда шавад, аз як гӯшаи биёбон гурӯҳи нави саворони чингизиён пайдо шуда ба пушти сафи темурмаликиён тохт оварданд ва ду тараф ба ҳам омехта шуда, ба тарзи дасту гиребон ва бағал ба бағал бо ҳам меҷангиданд.

Муғулон аз ҳама пештар бору бунаи Темурмаликро ба чан аспу ароба, ки боқӣ монда буд, ба даст дароварда, бо посбонон зӯрдаст ба ақибгоҳи дурдаст фиристонданд ва боқимондахояшс то торикии шаб чангро давом кунониданд.

Вақте ки торикӣ ҳама чоро фуру гирифта дӯсту душманро аз якдигар фарқ карда намешудагӣ шуд, муғулони зиндамонда аз

баргардед ва ин ду тир ҳам дар дасти ман саломат монад.

Мугулон, ки «кодирандозӣ» ва «қадарандозии» ин диловарро борҳо озмуда буданд ва чашми ҳамроҳишон ба онҳо дарси ибрати нав дода буд, танбеҳи ӯро қабул карда, ба роҳи омадашон баргашта рафтанд ва Темурмалик ҳам ба тарафи Хоразм раҳсипор гардид, ки шояд аз он ҷо ба муқобили чингизиён муборизаи наве ташкил намояд.

Пурсиш ва супориш

- 1. Темурмалик ва ҷанговарони ӯ бо кадом усул дар биёбон ба муқобили мугулон ҷангиданд?*
- 2. Сабаби шикаст хӯрдани Темурмаликро шумо дар чӣ мебинед?*
- 3. Бо кадом мақсад Темурмалик ба ҷанговаронаш муроҷиат кард?*
- 4. Ҷавоби ҷанговарони Темурмаликро ифоданок хонед.*
- 5. «Темурмалик боз ба ҷанг даромад». Аз он аъзоҳои ҷумларо муайян намоед.*

6. ТАНҲОГАРДӢ. ФОҶИАИ ХОРАЗМ.

ТУРКОНҲОТУН. ДАР ШАҲРИ КАТ. ИНТИҚОМ

Темурмалик яккаву танҳо аз ҷанггоҳ бо роҳи биёбон ба тарафи Хоразм мерафт. Ӯ аз биёбон баромада ба ҷоҳои обод ва аҳолинишини Хоразм расид. Аммо ҳамаи он ҷоҳои собиқ обод аз биёбони холии беобу алаф бадтар шуда буданд; киштзорҳо, боғу бўстонҳо ва маргзорҳо сар то сар хароб карда шуда буданд; деҳаҳо ва роботҳо тамоман сӯхта вайрон буданд. Дар тамоми он ҷоҳо аз ҷинси одамӣ ва ҳайвоноти хонагӣ касе ва чизе ба назар наменамуд. Аз нишонаи одамӣ танҳо ҷасадҳои сарбурида, синадарида, дасту по шикаста ва шикам ҷок кардашуда буданд, ки гӯшти онҳоро даррандагон ва паррандагони мурдорхӯр хӯрда буданд ва меҳӯрданд. Маълум буд, ки онҳо асари панҷаҳои мурдори даррандагони хунхори чингизӣ буданд, ки аз худашон дар он сарзаминҳо нишона ва ёдгорӣ гузошта буданд.

Темурмаликро аз дидани ин ҳол дил метапид, нафас тангӣ мекард ва газабе, ки нисбат ба чингизиён дошт, сад чандон зиёдтар шуда буд. Аммо ҷӣ чора, ки роҳи интиқомгириро намеёфт ва аз ин сабаб дарун-дарун месӯхт.

Ӯ дар ҳолате, ки дилаш бо оташи газаб шӯълавар шуда буд, ба сӯи пойтахти Хоразм, ки дар он вақтҳо пойтахти Эрон,

Назар ба хикояи ӯ, султон Муҳаммад Хоразмшоҳ баъд аз гурехтанаш аз Самарканд аз роҳ ба модараш Турконхотун, ки дар Хоразм буд мактубе фиристода фармудааст, ки ӯ аҳли харам, хазина ва дигар чизҳои пурбахоро бардошта ба Мозандарон равад.

Турконхотун аз ин мактуб ва фармон хис кардааст, ки писараш аз чингизиён гурехтааст ва ӯ дар дили худ гумон кардааст, ки «акнун ачаб нест аҳли дарбор ба писараш исён кунанд ва каси дигарро ба подшоҳӣ бардоранд». Бинобар ин ӯ касонеро, ки эҳтимоли исён кардан ё қобилияти подшоҳ шудан доштаанд ва умуман касонеро, ки мансуб ба қабилаи худи Турконхотун набуданд, ба пою гарданашон сангҳои гарон баста дар оби Аму гарқ кунонидааст.

Ин одам ҳам яке аз он бадбахтон будааст, ки аз хушбахтӣ обварзӣ ва оббозиро медонистааст ва бандҳои дар гардану по басташудаи ӯ ҳам сусттар будаанд, ки дар зери об онҳоро кушода ва сангҳоро аз худ дур карда тавонистааст. Баъд аз бар рӯи об баромадан чандин рӯз дар об ва дар қазираҳо байни об мондааст ва дар охир худро ба ин канор кашидааст, лекин аз беҳолӣ дар ин ҷо афтода мондааст.

Темурмалик бо шунидани ин ҳикояти пурвахшоният султон Муҳаммад ва модари ӯ Турконхотунро дар қатори чингизиён гузошта, ба ҳамаи онҳо лаънат ва нафрат фиристод ва баъд аз нигоҳубин карда ба қувват овардани ин одам ӯро ҳамроҳи худ гирифта ба роҳ даромад, ки шояд дар ягон ҷой коре карда тавонад.

Роҳи ин ду рафиқ аз болои ҳамон кушишхона буд, ки Темурмалик аз дидани он манзараи пурфочиа бетокат шуда буд. Вакте ки рафики нави Темурмалик он манзараро дид, сайҳаи ҷонкоҳе кашида ба рӯ афтод ва хомӯш шуд.

Темурмалик андаке об ёфта ба рӯи он кас зад, дасту пой ва шонаву бозухояшро молиш дод. Аммо он одам асари ҳаёт нишон наметод – ӯ дилкаф шуда мурда буд.

Темурмалик аз ваҳшати дар Хоразм пайдошуда дар дахшат афтода, бе он, ки ба кучо рафтани худро муайян карда тавонад, монанди сарсариёни яккаву танҳо ба роҳ даромад ва дар роҳи худ ба шаҳри Кат рост омад, ки атрофи ин шаҳр ҳам пур аз мурдаҳои лухсида ва пӯсида буд, боғу бӯстонҳо хароб ва биноҳо вайрон шуда буданд. Дар ин ҷо ҳам аз авлоди одам касе ба назар

8. СУҲБАТ БО СУЛТОН МУҲАММАД ҲАМРОҲӢ БА ЧАЛОЛИДДИН

Темурмалик аз шаҳри Кат баромада рост ба Нишопур рафт, ки султон Муҳаммад аз Самарқанд гурехта омада, дар он ҷо маҷлиси айшу тараб барпо карда буд. Назар ба нишондодҳои баъзе асарҳои таърихӣ, «султон Муҳаммад дар моҳи сафари соли 617 (1220) ба Нишопур даромада, масолеҳи мамлакат (салоҳи холи мамлакат)-ро пушти по зада, рӯй ба нишот ва айш овард ... ба нӯшидани косоти (косоҳои) молотол даромад ва асҳои лавҳу тараб (аҳли бозӣ ва хушвақтӣ) дар хидмати ӯ гирд омада, надим ва мушири ӯ (ҳамсӯҳбат ва соҳибмашварати ӯ) шуданд...».

Темурмалик ба пеши султон даромад, аз саргузашти худ ва аҳволи мамлакат ба ӯ хикояҳо кард ва дар охир дар роҳи мудофияи мамлакат фикри худро ба ӯ баён намуд.

Султон Муҳаммад бо шунидани ҳар сухани Темурмалик гӯе ки аз худ дафъи малол мекарда бошад, соғарҳои паёпай мебардошт ва дар охир мастии султон ба дараҷае расид, ки суханони Темурмаликро нафаҳмида дар ҷавоби вай «хо-хо», «оре, бале» мегуфт ва баъд аз шунидани фикри Темурмалик дар бораи мудофияи мамлакат ба ҷои ҷавоб ин рӯбоиро хонд:

*Айёми гул асту бас намонад, май хӯр!
Гул худ чӣ ки то нафас намонад, май хӯр!
Аз даври фалак дар ин работи вайрон,
Бас зуд, на дер, кас намонад, май хӯр!*

Темурмалик ҳам дар ҷавоби ӯ ин рӯбоиро хонд:

*Шоҳо, зи ман гарон чӣ бар хоҳад хост?
В-аз мастии бекарон чӣ бар хоҳад хост?
Шаҳ масту ҷаҳон ҳаробу душман пасу пеш!
Пайдост, ки з-ин миён чӣ бар хоҳад хост?*

Ва аз маҷлиси ӯ бо ҳазор андӯху алам баромад. Аҳволи султон ва сӯҳбати вай ба Темурмалик аз ваҳшонияти чингизӣ ҳам бадтар таъсир кард. Чунки ӯ ҳар ваҳшигарии чингизӣро, ки мездид, дар ғзаб шуда ва ба ғайрат омада, дар роҳи интиқомгирӣ аз душман устувортар мегардид. Аммо ин аҳволи султон ӯро ба навмедӣ ва маъюсӣ андохт, ки ин вазъият барои ӯ марғи муфти бехунбаҳо буд.

кард, ки хама якборагӣ ба сӯи чингизиён бо тохт ҳучум оварданд ва аскарн мугулро қатл карданд.

Темурмалик то охири кори султон Ҷалолиддин бо ӯ ҳамроҳ буда ва ба муқобили душман дар рикоби ӯ қаҳрамоноҳо нишон меод. Оқибат аз ҷиҳати худсарӣ, ихтилоф ва ахлоқ вайронии сардорони Хоразмшоҳӣ, ки онҳо дар замони султон Муҳаммад ин тарбияро аз ӯ гирифта буданд, кори Ҷалолиддин то охир барор нагирифта. Дар Ироқи Аҷам, дар вақти дар паи ӯ афтодани чингизиён ҳокимони Шом ва Осиёи Хурд бо вучуди даъвати ӯ ба вай ёрӣ нападанд: бародараш Ғиёсиддин дар охири як масти малик Нусрат ном касеро, ки яке аз арқони давлати Ҷалолиддин буд, кушта ва аз бародар рӯйгардон шуда, ба тарафе баромада рафт. Бароқхоҷиб ном қарахитой, ки аз дарбори султон Муҳаммад буд, дар Қирмон эълони истиклол кард, ки ҳамаи ин ҳодисаҳо муборизаи Ҷалолиддинро ба муқобили чингизиён мушкул мекарданд, аммо Ҷалолиддин муборизаи худро мардонавор давом меод.

Лекин қувваи вай нисбат ба қувваи чингизиён хеле кам буда, ҳамеша ҷангҳои нобаробар мебуд. Чингизиён бошанд, паёпай қувваҳои нав гирифта, ба муқобили Ҷалолиддин ҳучумҳои пуршиддат мекарданд.

Дар як шабе, ки лашкариёни Ҷалолиддин ва худи ӯ дар хоб буданд, чингизиёни бисёре ногаҳон ба ӯрдуи вай ҳучум карданд ва қариб ҳамаи лашкариёнаш кушта гаштанд ва султон Ҷалолиддин аз миёна ғойб шуд ва касе надонист, ки ӯ дар маърақа кушта шуд, ё ин ки гурехта баромада дар қадом дашту биёбон дар дасти дуздон талаф гардид.

Чингизиён ҳам барои дастгир кардани Темурмалик чораҳои бисёре дида, ба ҳар ҷонибу атроф ҷосусҳо фиристода, кушиш мекарданд, ки Темурмаликро зудтар нест намоянд. Бинобар он Темурмалик маҷбур шуда буд, ки тағйири либос карда, яъне либоси дарवेशӣ пӯшида, ба дигар ҷойҳо равад.

Пурсиш ва супориш

- 1. Чаро Темурмалик ба назди султон Муҳаммад омад? Ба фикри шумо кори ӯ дуруст буд?*
- 2. Дар ҳолати ҷанг ба қорҳои ноиниқта маиғул будани султон ва арқони давлат нишонҳои чист?*

наметавонистанд. Бо вучуди ин, ӯ дар зимни ҳикояҳои гузашта, вақте ки суҳан дар бораи Темурмалик меомад, аз аҳволи зану фарзанди ӯ мекурсид. Аммо дар ҳар бор дар ҷавоб хабари талаф шуда рафтани онҳоро мешунид ва бо афсӯсу надомати дарунӣ гумони худро боз як бори дигар тасдиқ мекард. Бо ҳамаи ин ӯ аз пурсуков бознамеистод.

Як рӯз яке аз пирамардони деҳаи Қистакӯз, ки бо Темурмалик ҳамсӯҳбат буд, дар вақти аз аҳволи зану фарзанди Темурмалик курсидани ӯ (албатта, Темурмалик – Темурмалик будани худро аз ҳама кас пинҳон медошт) дар ҷавоб «Онҳо дар ҳамон қатли ом талаф шуда рафтанд» гуфта бошад ҳам, баъд аз андаке хомӯш мондан илова кард:

- Ҳарчанд аз он воқеа зиёдтар аз бист сол вақт гузашта бошад ҳам, мугулон ханӯз душмани Темурмалик ва авлоди ӯро аз ёд набаровардаанд. Агар ту сирро нигоҳ дошта тавонӣ, ман ҳақиқати ҳолро ба ту маълум мекунам.

Темурмалик, ки бо шунидани ин суҳанҳо ба будани ягон хабари дигар умедвор шуда дилаш ба тапидан даромада буд, бо қасам ва аҳду паймон ваъда дод, ки ҳар чизе, ки дар ин ҷо шунавад, дар ҳамин ҷо мемонад.

Пирамард ба суҳан даромад:

- Оре, дар он дарёи хуну оташ зани Темурмалик ҳам монанди ҳазорон занон, бачагон, пирон ва беморон ғарқ шуда рафт, аммо тифли навзоди ӯ саломат монд.

Темурмалик қариб буд, ки аз ин хабари шодивари ногаҳонӣ қолабтиҳӣ шавад ва рӯи фарзанди ба ҷон пайвандашро баъд аз наздик омадан ба ӯ надида шодикафак шавад. Аммо дили қахрамони ӯ, ки ба он ҳама ҷангу ҷидолҳои нобаробари пурошӯб ва ба он қадар мусибатҳо ва дарду аламҳои тоқатшикан тоб оварда буд, тавонист, ки ба ин шодмонии ногаҳонии аз ҳад зиёд ҳам тоқат кунад ва бо вучуди ин худро аз ҳаяҷон боз дошта натавониста суҳани пирамардро бурида:

- Чӣ гуна халос шуд ва ҳоло дар кучост? – гуён савол дод.

Пирамард аз ҳаяҷон ва изтиробии фавқуллодаи ҳамсӯҳбати худ пай бурд, ки ин қаландар ҳуди ҳамон Темурмалик аст. Аммо худро ба нофаҳмӣ зада суҳани худро давом дод:

- Аз деҳаи мо дар ҳарами Темурмалик хизматгоре буд. Вақте, ки мугулон ҳамаи аҳолии Хучандро аз шаҳр баровардаанд, он

он шербача аз шарри душманони гургтабиати рӯбоҳхислат ин сирро махфӣ нигоҳ доштем. Баъд аз он ки кӯдак ҷавони калон шуд, барои ин ки ӯ фарзанди кадом кас будани худро донад, ҳақиқати ҳолро ба худ ӯ фаҳмонидем ва уро ҳам таъкид кардем, ки барои ниғаҳдории ҷони худ ва ҷони парваришкунандагони худ ин сирро ба касе нагуяд.

- Хуб, ҳоло он ҷавон дар кучост? – гуён Темурмалик боз ҳам сухани пирамардро бурида пурсид.

- Баъд аз он, ки – гуфт пирамард, - падархонду модархондаш мурданд, ба ҷазирае, ки қалъаи Темурмалик дар он ҷо буд ва ҳоло мугулон он ҷазираро «Арал» мегӯянд, рафта дар он ҷо кулбае бино карда, ба худ бошишгоҳ сохт ва аз он ҷо бо каланд қадре замин кушода киштукор кард, то ки ҷои қахрамонию падарашро обод ва ҷароғашро равшан нигоҳ дорад ва ҳоло ҳам дар ҳамон ҷост.

- Дар он ҷазира ғайр аз писари Темурмалик боз каси дигаре ҳаст? – Темурмалик пурсид.

- Баъд аз он, ки бо таҷрибаи писари Темурмалик мардум ҳосилхезии он ҷазираро донистанд ва дарё ҳам ҳар сол ба атрофи ҷазира хоку регҳои нав оварда партофта, он ҷоро васеъ кардан гирифт, баъзе безамин ва камзаминҳо тобистон он ҷо рафта киштукор мекардагӣ шуданд. Аммо ғайр аз писари Темурмалик зимистон дигарон ба кишлоқи худ баргашта меоянд ва ӯ бошад, тобистону зимистон дар он ҷо зиндагӣ мекунад.

Темурмалик бо дили пур аз шодӣ аз пеши пирамард баромад ва шабона ба лаби дарё рафт, ки ба ҷазира гузарад. Хушбахтона, дар канори об якчанд қайқҳо буданд, ки деҳқонон тобистон дар рафтуои ҷазира аз онҳо фоида мебурданд. Темурмалик ба яке аз он қайқҳо савор шуда ба ҷазирае, ки чандин сол пеш аз ин он ҷоро бо як олам андӯху алам тарк карда буд, гузашт.

Дар ҷазира аз қалъа асар намонда буд, аммо дар ҷои вай як кулбаи пастак менамуд, ки аз тобдонаш рӯшноии ҷароғе ба назар намоён мегардид. Азбаски ханӯз киштукор сар нашуда буд, дар он ҷо ғайр аз нури ҷароғи он кулба дигар асари ҳаёт ва зиндагонӣ наменамуд.

Темурмалик рост ба пеши он кулба рафт ва дар торикӣ истода аз тобдон даруни кулбаро аз назар гузаронид. Дар он ҷо як

- Як пирамард ҳаст, ки «падаратро мешиносам» мегӯяд, агар ўро оварда бо шумо рӯ ба рӯ кунам, ҳақиқати ҳол равшан мешавад.

- Зудтар он пирамардро чег зан! – гуфт Темурмалик ба писараш.

Чавон ҳамон замон аз об бо қайқ гузашта ба тарафи шаҳр рафт ва сахарии барвақт ду пирамардро ҳамроҳи худ гирифта омад, ки яке аз онҳо ҳамсӯҳбати дирузаи Темурмалик буд ва дигаре касе буд, ки дар аввалҳои ҳокимии Темурмалик дар Хучанд ба ў пешхизмати мекард.

Пирамардон ба кулба даромаданд. Чун чашми ҳамсӯҳбати дирузаи Темурмалик ба ў афтод, фарёди шодиёнае бароварда ўро ба бағал кашид ва сару рӯяшро бӯсида гуфт:

- Худи дируз ман пай бурда будам, ки ту Темурмалик мебошӣ, азбаски ту сирри худро накушодӣ, ман ҳам изхори дарёфти дили худро муносиб надониста будам; худоро шукр, ки он дарёфти ман рост баромад.

- Дили ман ҳам гувоҳӣ медиҳад, ки Шумо Темурмалик мебошед, - гуфт пирамарди пешхизмат, - бо вучуди ин агар рухсат диҳед, нишонаеро, ки худам медонам, бубинам, то ки дар дили касе шубҳа намонад.

Темурмалик рухсат дод. Пешхизмати пештарааш рони чапи ўро кушода чашм андохт ва фарёд кашада гуфт:

- Воллоҳ, ки Шумо Темурмалик мебошед! – ва ба дигарон нигоҳ карда илова намуд, - Ин кас дар чанги қарахитоиён аз рони чапи худ тир хӯрда захмдор шуда буд, ки ман он захмро намад сӯхта пахш карда, то беҳ шуданаш нигоҳубин карда будам ва ҷои он захм сиёҳча шуда монда буд. Он доғ ҳоло ҳам дар ҳамон ҷо ва ба ҳамон ҳол намоён аст.

Бо шунидани ин суханҳо чавон худро ба пой падар андохт, бо лабҳои аз ҳаяҷон хушкида кафи пой пуробилаи ўро мебӯсид ва чашмони пур аз ашки шодии худро бар рӯи пой аз пирӣ хушкидаи вай мемолид. Падар ҳам сару гардани писарро аз бӯсаҳои гарми муштокона саршор мекард. Ду пирамард бошанд, якдигарро оғӯш карда лабу рӯи ҳамдигарро мебӯсиданд ва бо ин шодии ногаҳонӣ худҳошонро табрик мекарданд. Ин манзара чунон шодибашш буд, ки нависандаи ин сатрҳо ҳам дар вақти тахрир худро аз ҳаяҷон боздошта натавонист.

Чигатой бадтарин аз хунхортарини писарони Чингизхон буд, ӯ дар ҳамаи сифатҳои ваҳшиёна ва золимона вориси ҳақиқии Чингизи хунрез буд. Бинобар ин Чингиз ниғахдории қонуни ваҳшиёнаи худро ба ӯ супурда буд. Масалан, аз рӯи қонуни Чингизхон рӯзона дар об даромадан, ё гусфандро сар бурида куштан мамнӯъ буд.

Чигатой, ки дар вақти оромии мамлакат дар ҳаққи аяят, хусусан дар ҳаққи мардуми тоҷик ин қадар саҳтгирӣ мекард., бо шунидани хабари Темурмалик чиҳо кардани ӯ худ аз ху, маълум аст.

Чигатой чандин ҳазор саворони чаррорро дар зери фармони Катаганӯғлон ба сафар баровард ва ба ӯ фармон дод, ки «ҳамаи дашту биёбонро халқа гирифта, ҳар каси дучоромадаро дастгир карда, бояд то Хучанд рави ва агар дар ин миён Темурмалик ба даст наафтад, бояд, ки тамоми Мовароуннаҳр ва Хуросонро кофтуков кунӣ, то ӯро ба даст надарорӣ ва ё накушӣ, ба пеши ман бознагардӣ ва ба кашидани ёсо (чазо) мунтазир бошӣ!».

Баъд аз он, ки дар Хучанд маъмурони маҳаллӣ дар кофтукови Темурмалик шиддат кардан гирифтанд, ӯ дар ташвиш афтод. Ташвиши ӯ на барои ин буд, ки ба даст меафтад ё кушта мешавад, балки ӯ аз ин метарсид, ки агар дар он ҷо дастгир шавад, писараш ҳам дастгир ва кушта хоҳад шуд. Бинобар ин ӯ аз ҷазира сафар карданро мувофиқ ёфт.

Темурмалик инро медонист, ки агар ӯ аз ҷазира рӯирост сафар кунад, писараш аз вай чудо намешавад ва агар дар ҷое ба даст душман афтад, ӯ ҳам гирифта мешавад. Бинобар ин шабе, ҷ он, ки ба писараш хабар диҳад, дар вақти дар хоб будани ӯ табарзин ва сӯтаи қаландариро ба даст гирифта, оҳиста аз қулба баромада ва ба қайқе, ки дар қанори об буд, ба тарафи рости дарёи Сир аз об гузашт ва қайқро ба қанори об баста, худаш ба тарафи қўхистони Консой нигоҳ карда равон шуд.

Писари Темурмалик як вақт аз хоб бедор шуда дид, ки падараш дар ҷои хобаш нест. Аввал «шояд барои ёзидан беру баромада бошад» гуфта қадре нигарон шуд. Вақте ки ӯ ба зӯр ба баргашта наомад, барои хабаргирӣ берун баромад. Аммо ӯ дар наздиқиҳои қулба наёфт. Дуртар рафт, ӯ нест. Ҳама ҷо аз ҷазираро гардиш кард. Боз аз вай асаре наёфт. Рӯз ҳам шуд, наомад.

муғул зону зада ба Қатағанўғлон, ки сардори лашкар буд, таъзим ва эҳтиром намояд.

Темурмалик бо як чунбиши инодкорона бозуи худро аз панҷаи ясавул бароварда гуфт:

- Ман дар дунё ба касе таъзим нахоҳам кард!

Ясавул бо нигоҳи пурсиш ба Қатағанўғлон чашм дӯхт, ки сардор дар ҳаққи ин «беодоб» чӣ мефармуда бошад.

Қатағанўғлон ба ясавул нигоҳ карда гуфт:

- Зону заданаш лозим нест. Бигузур монанди як одами шубҳанок ба пурсишҳо рост истода ҷавоб диҳад.

Темурмалик мунтазири сухани ясавул нашуда, рост ба Қатағанўғлон нигоҳ карда гуфт:

- Ман ҳеч гоҳ мисли як одами шубҳанок ё гунаҳкор рост истода ба пурсишҳо ҷавоб намедихам. Агар ту аз ман чизеро пурсидан ва ба пурсишҳои худ аз ман ҷавоб гирифтани хоҳӣ, роҳ деҳ, то ман дар ҷое нишинам, ки ба ман муносиб бошад. Баъд аз он аз ман ҳарчӣ мепурсида бошӣ, пурсидан гир!

- Хуб, - гуфт Қатағанўғлон, - ҳар ҷо, ки мехоҳӣ, бинишин, лекин ба пурсишҳо рост ва дуруст ҷавоб деҳ!

- Ман дар умри худ дуруғ нагуфтаам, - гуфт Темурмалик ва рафта дар паҳлуи Қатағанўғлон, ки сархангон барои эҳтироми сардори худ он ҷоро ҳолӣ гузошта буданд, нишаст ва ба ӯ нигоҳ карда гуфт:

- Пурсидан гир!

- Ту Темурмалик нестӣ? – Қатағанўғлон ба чашмони Темурмалик чашм дӯхта пурсид.

Темурмалик инкор карданро ба шаъну шарафи худ муносиб надида:

- Оре, ман ҳамон Темурмалики хучандиам, ки яккаву танҳо ҳазорҳо шумо барин чингизиёни хунхорро, чунон, ки сағи газандаро кушанд, куштаам! – гуфт.

Муғулҳо бо шунидани ин сухани Темурмалик ба чунбиш омаданд ва ҳамашон шамшерҳояшонро аз ғилофҳо кашида ба Қатағанўғлон нигоҳ карда мунтазири фармони ӯ шуда истоданд.

Қатағанўғлон бо чашмоне, ки аз оташи ғазаби ваҳшиёнааш шуълавар шуда буд, ба Темурмалик нигоҳ карда меистод. ӯ дар ҷавоби ин сухани ҷонгудози Темурмалик ягон ҷавоби захрдор ёфта гуфта, баъд аз он ба қатлаш фармон доданӣ буд. Аммо дар

буданд, мусбат ва ҳасрат мекашиданд. Ин ду пирамард боз якчанд касонро, ки аз ёсови (ҷазои) чингизиён наметарсиданд, ҳамроҳи худ гирифта ба тарафи Консой рафта қатлгоҳи Темурмаликро ёфтанд. Мугулон мурдаҳои худро бардошта, мурдаи Темурмалик ва писарашро дар он ҷо монда рафта буданд.

Хучандиён дар он ҷо ду қабр кофтанд ва мурдаҳоро монанди шахидшудагон ношуста бо либоси хунолудашон гӯрондан хоستانд. Аммо бинобар эҳтиёт пеш аз гӯронидани мурдаҳо чайбу кисаҳои онҳоро кофта диданд, ки шояд васиятномае барояд.

Дар миёнбанди Темурмалик ҳалтачае ёфтанд, ки дар вай як каф хок ва як парча қоғазӣ хатнок буд. Хатро хонда диданд, дар он ҷо чунин навишта шуда буд:

«Эй он, ки мурдаи ман ба дастат меафтад, агар некхоҳи одамон ва ватандӯст бошӣ, маро бо ин як каф хок гӯрон, ки ин ёдгории ватани азизи ман аст!»

Дар охири хат ин байт буд:

*Атри кафан зи хоки ватан кардам орзу,
Во ҳасрато, ки мебарам ин орзу ба хок!*

Пурсиш ва супориш

1. Темурмалик чаро сирри худро фош кард?
2. Рафтори писари Темурмалик дуруст буд?
3. Мурочиати Темурмаликро аз асар ёбед ва ифоданок хонед.
4. Дар бораи хислат, рафтор, корнамоӣ, нотарсӣ, фидокорӣ ва ҷасурии Темурмалик ишро нависед.

ҚАҲРАМОНИ АСАРИ БАДЕЙ

Дар асари бадеӣ танҳо персонажҳои мусбат қаҳрамони асари бадеӣ шуда метавонанд. Аммо на ҳамаи персонажҳои мусбат қаҳрамони асари бадеӣ мешаванд. Қаҳрамон бояд дар асар мавқеи калон дошта бошад. Персонажҳои дигар барои амиқу барҷаста баромадани образҳои асосӣ, ки онҳо қаҳрамон ҳастанд, бояд хизмат кунанд. Нависанда бештар дар симои онҳо андешаҳои ахлоқӣ-сиёсӣ ва эстетикӣ хешро нишон медиҳад. Масалан, дар асари устод Айни «Қаҳрамони халқи тоҷик -

МИРЗО ТУРСУНЗОДА (1911 - 1977)

*Касе, к-ӯ бовари халқро
арзанда мегардад,
Ба ҳар кас дӯстрӯ, ҳар хонаро
зебанда мегардад.*

Мирзо Турсунзода яке аз бузургтарин адибони асри ХХ эътироф шуда, бо шоҳасарҳои ҷовидонааш дар байни халқҳои дунё шӯҳрати хоса дорад. Ӯ соли 1911 дар деҳаи зебои Қаротогои ноҳияи Шаҳринав чашм ба олам кушод. Вале бахти Мирзо омад накард. Дар тифлӣ модараш вафот кард. Дар ин рӯзгор, ки ӯ ханӯз хурд буд, дарду доғи модарро камтар хис намуд. Баъдтар Мирзо ёди модар мекунад, симои модари мушфиқу меҳрубонашро пеши назар меорад. Аммо рӯю мӯй, умуман симои модар барояш ноаён мемонад. Ин эҳсосоти самимиرو адиб дар шеъри «Модар» баъдтар ба сад дарду алам баён кардааст:

*Тифл мондам аз ту, модар, рӯи ту дар ёд нест,
Қомати ту, чашии ту, абрӯи ту дар ёд нест.
Дар суроғат мезанам худро ба ҳар як кӯю дар,
Чунки то имрӯз, модар, кӯи ту дар ёд нест.*

Хушбахтона, шоир аз ҳаводис ноумед ва рӯҳафтода намегардад.

Дар анҷоми шеър боз модарро ситоиш карда, садои модарро дар шеърараш, деҳааш, дар симои занони солхӯрдаи кишвараш мебинад:

*Шеър гӯям, ояд аз шеърар садои модарам,
Деҳа гӯям, бар сарам ояд ҳавои модарам.
Солхӯрда гар зане рӯзе дучор ояд ба ман,
Гӯямаш, ки бош, то ҳастам, ба ҷои модарам!*

Мирзо дар хонаи бачагон камол ёфта, соҳибмаълумот мегардад ва дар матбуоти тоҷик кор мекунад. Пасон Раиси

Нишастам, лек чизе ҳам нагуфтам,
Ҳама хуфтанд, танҳо ман нахуфтам.
Чаро, ки доштам умедворӣ,
Ба сӯи раҳ чашти интизорӣ.
Чӣ хомуш аст манзил дар дили шаб,
Шуда гӯё, ки гунгу кар дили шаб.
Намеомад на овози хурӯсе,
На ширин хандаи ошиқ арӯсе.
На болу пар кушоданҳои мургон,
На бо ҳам хӯрдани шохи дарахтон.
Фақат аз боғ меомад насиме,
Насими атрбу, дилкаш, ҳалиме.
Шунидам ман фақат дарро кушода,
Нафасгирии аҳли хонавода.
Ба сахни боғ частам чун шарора,
Нигоҳ кардам ба нурафшон ситора.
Ҳавои шаб хузури рӯҳу чон буд,
Замин сабзу мусаффо осмон буд.
Маҳи апрел, дар иди баҳорӣ,
Ба гул луълӯи тар бахшид, оре.
Гули гелос дар чанги ҳаво буд,
Барои ҳамл олу гунчаво буд.
Бунафша дар лаби чӯ ноз мекард,
Гули садбарг чашмаш боз мекард.
Чакидан дошт чак-чак шираи ток,
Тапидан дошт аз гармӣ дили хок.
Дарахтон дар умеди бор буданд,
Ҳама дар ними шаб пуркор буданд.
Ҳама монанди ман бо интизорӣ,
Ғанӣ буданд аз боди баҳорӣ.
Шуморо, – бороранда дарахтон,
Шудам чун гавҳари чашмам нигоҳбон.
Шинондам, об додам, парваридам,
Нахустин меваҳотонро чашидам.
Шумо, аз нав ҳавои бор доред,
Ба оянда самарбахш интизоред.
Дар ин ҳангом монанди шумоям,
Чунин асту чунин дардам, давоям.
Ба чашмонам шуданд ин дам намоён,
Таваллудхонаву дунёи тифлон.

Дар ин хона – таваллудгоҳи инсон,
Ниғаҳ кардам ба рангоранг тифлон.
Яке бе мӯй буду сап-сафедак,
Дигар мӯи сияҳ буду печ-печак.
Яке ором, дигар бесаранҷом,
Яке шакле гирифта, дигаре хом.
Ба хона, аз қафои як тиреза,
Ниғаҳ мекард марде бо ситеза.
Ба кин мӯи лабашро тоб медод,
Қасам бар хулку бар одоб медод.
Кушода чашро чун шоҳкоса,
Занашро таъна мезад он, хулоса.
Ба ман гуфтанд, ки аз зан қимоб аст,
Зи духтар зодани зан дар азоб аст.
Намехоҳад, ки бинад духтарашро,
Муборакбод гӯяд модарашро.
Ба дил гуфтам, ки: «Ҷохил мард будаст.
Тани моро нишаста гард будаст».
Ба ҷои ӯ сано гуфтам худӣ ман,
Ба ин навзод духтарча, ба ин зан.
Сано гуфтам ба занҳое, ки имрӯз,
Ба кори мамлакат ҳастанд дилсӯз.
Сано гуфтам ба фарзанди чигарбанд,
Ба ҳар як модари дорои фарзанд.
Яқин дорам, ки ин духтарчаи нав,
Шавад фардо ба модархош пайрав.
Азизи халқ, донишманд гардад,
Ба кори судовар банд гардад.
Агар марде шавад пайдо, ки онро
Кунад таҳқир, ранҷонад занонро.
Чунин номардро нодон шуморад,
Ба дарё ташна бурда, ташна орад.
Ба момо дӯхтам чашмони худро,
Гирифтам дар шиканча ҷони худро.
Руҳи момо ба чашм осуда бинмуд,
Нигоҳе карду лаб бо ханда бикшуд:
«Падар гаштед як тилло писарро,
Муборакбод мегӯям падарро.
Саломат модараш, ҷонаш раҳо ёфт,
Ба бахташ кӯдаки олампаано ёфт».

Адиби озмуда ҳар набарде.
Кӯҳансоле, ки дида ду замонро,
Ғаму андӯху шодии чаҳонро.
Кӯҳансоле, ки дил пур аз умед аст,
Раҳаш монанди мӯҳояш сафед аст.
Кӯҳансоле, ки донад Осиёро,
Ба гушоянда аз ҳар дил садоро.
Садои Осиёро хуб донад,
Худ ўро Осиё маҳбуб хонад.

Пурсиш ва супориш

- 1. Шоири нисбати падароне, ки аз таваллуди духтар афсӯс меҳӯранд, чӣ гуфтааст?*
- 2. Шоири ба тифли нав тавлидѳта сухан мегӯяд, оё ин дуруст аст?*
- 3. Порчаро ифоданок хонед. Байтҳоро, ки ба тасвири доя бахшида шудаанд, аз матн ҷудо кунед.*

САЙЁҲИ ҲИНД

Кӯдаке мегашт бо куттии худ,
Дар хиёбони лаби баҳри кабуд.
Метавонистӣ, ки дар чашмони ӯ
Пай барӣ аз мақсади пинҳони ӯ.
Медавид он ҳар тараф бо ҷустуҷӯ,
Суи ҳар як раҳгузар оварда рӯ.
Огаҳӣ меод симои писар,
К-омдааст ин ҷо вай аз мулки дигар.
ӯ нарезондаст хуни нофи худ
Дар ҳамин шаҳри лаби баҳри кабуд.
Гашт маълумам, ки афгонбаччаест,
Соддаю гумроҳу нодонбаччаест.
Гашт маълумам, ки меҳмон омадаст,
Меҳмон аз мулки афгон омадаст.
Гуфтам: «Эй сайёҳи ҳинди кобулӣ»,
Кӯдаки хурдию дар ҳукми гулӣ.
Ҷисми хурдатро ба пушти Ҳиндукуш,
Кӣ ҳаво дод, аз ҷӣ мегардӣ ҳамӯш?

Омадам, дидам туро бо чашми худ,
 Дар хиёбони лаби баҳри кабуд.
 Медавӣ, бо чашми пурнам медавӣ,
 Пеши пой нокасон ҳам мешавӣ.
 Мекунӣ бо рангубори хеш пок,
 Музаҳои бахтдуздонро зи хок.
 Эӣ чаҳонгарди чавони кобулӣ,
 Кӯдаки хурдию дар ҳукми гулӣ.
 Ҳайфам ояд, ки ту дар ин синну сол,
 Мондаӣ бебаҳра аз фазлу камол.
 Дузди бахти халқо минбаъд боз,
 Пой худро суи ту созад дароз.
 Хоки пояшро набояд пок кард,
 Пок аз он бояд, ки акнун хок кард.

Пурсиш ва супориш

1. Шоир зери мафҳуми «Қавми судҳор» киҳоро дар назар дорад?
2. Муносибати адиб ба афғонбача чӣ гуна аст?
3. Шумо дар бораи Афғонистон чӣ медонед?
4. Аз харита Афғонистон ва пойтахти он шаҳри Кобулро нишон диҳед.
5. Байти охириро пурра маънидод намоед. «Хок кард» чӣ маъно дорад ва шоир аз кадом санъати бадеӣ истифода бурдааст?

МЕҲМОНИ МАҒРИБӢ

Ҳеч шунидӣ гапи садсоларо,
 Қиссаи деринаи Банголара!¹
 Ҳеч шунидӣ, ки руҳи осмон
 Ҷилва кунад лаълисифат дар чаҳон?
 Ҳеч шунидӣ ту, ки дар Офтоб,
 Об чу симоб хӯрад печутоб?
 Ҳеч шунидӣ ту, ки кӯҳи баланд
 Дар сари худ чатр кашад аз паранд?²
 Об равад тағ-тағи яхҳои пир,
 Мисли чавохир зи дили ҳар адир.
 Лолаву себарга ба вақти саҳар
 Ҳалқабарғушанд зи лӯлӯи тар.

Омаду бар гардани ҳинду нишаст,
Ҳар чӣ ки мехост, гирифт ӯ ба даст.
Пусти рӯбоҳу палангон гирифт,
Ҳосили бечораи деҳкон гирифт.
Пахтаю абрешиму гандум гирифт,
Нони даҳони ҳама мардум гирифт.
Шираи ин бойзаминро кашид,
Хуни дили халқи гадоро макид.
Ҳукми вай имрӯз агарчӣ равост,
Пояи ин ҳукм вале бебақост!
Ҳеч надидӣ ту чунин мақбара,
Қасру биноҳои ачиби сара.
Гунбази он мадрасаҳои қадим,
Шаъшааи обидаҳои азим.
Накшу нигори дару дарвозаҳо,
Точмаҳал⁵ рафта дар овозаҳо?
Дидаи дар зери замин зинаҳо,
Софтар аз чехраи оинаҳо?
Меваи ширини ба монанди қанд,
Сояи боғу чамани дилписанд?
Дидаи оё ту ба чашмат аён,
Муъҷизаи кишвари Ҳиндустон?
Ҳеч магар дидаи дар умри худ,
Боғи муаллақ чу гилеми кабуд?
Санъати дар нозуки нозуктаре.
Духтаракони ба мисли пари?
Сохта аз нукраву зар косаҳо,
Дурру зар овехта раққосаҳо.
Кӯчаю бозор пур аз морбоз,
Фолбину мардуми маймуннавоз.
Дар талаби нон шуда чамъе ҳалок,
Ҳастаю, афтода гурӯҳе ба хок.
Дида ман инро чигарам пора шуд,
Ашк равон аз бари рухсора шуд.
Ин ҳама дар кӯчаи Калкутта буд,
Шаҳри пур аз ҳарзаву сафсата буд.
Гарчи сари халқ шуд аз гам сафед,
Пур бувад, аммо дили ӯ аз умед.

Хар чӣ ки мехост дар ин сарзамин,
 Пурра даровард ба зери нигин.
 Пусти рӯбоху палангон гирифт,
 Ҳосили сарпанчаи деҳкон гирифт.
 Нукраву тилло зи дили кон гирифт.
 Тоқату ороми фақирон гирифт.
 Ҳукми вай имрӯз агарчӣ равост,
 Пояи ин ҳукм вале бебақост!
 Чунки дар ин мамлакат ин зарпараст,
 Ҳеч ба чизи дигаре дил набаст.
 Сар назад аз мағрибии бекарам,
 Чизи дигар ғайри чафою ситам.
 Тир назад мағрибии дилсиёҳ,
 Чуз ба дили халқ дар ин сайдғоҳ.
 Гарчи дусад сол дар ин хона монд,
 Боз ба ин оила бегона монд.
 Ҳукми вай имрӯз агарчи равост,
 Пояи ин ҳукм вале бебақост!

Калимаю ибораҳои тоза

1. Бангола – вилоятест дар Ҳиндустон.
2. Паранд – ҳарир, либосвории тунуки нафис.
3. Мағок – чуқурӣ, ғор, яъне мавзеи чуқури ифлос.
4. Обида – макбара.
5. Точмаҳал – қасри муҳташам, ки дар асри XVII бино ёфтааст.
6. Машрик – Шарқ.

Пурсиш ва супориш

1. Шоир ба асар чаро «Меҳмони Мағрибӣ» ном гузоштааст?
2. Чаро кӯҳи Ҳиндуқушо шоир нуқрапӯш гуфтааст?
3. Ба андешаи шумо чаро марди мағрибӣ аз мардуми ин сарзамин ҳама чиз: боигарию сарват, истиқлол, бахту саодатро гирифт?
Оё мубориза бурдан мумкин набуд?
4. Аз асар лаҳзаҳои тасвири омадани марди мағрибиро ёбед, хонед ва ҳифз намоед.

мехобанд ва аз гуруснагӣ чон медиҳанд, то он вақте ки ин қадар бойҳо дар қасрҳо зиндагонӣ мекунанд, то он вақте ки дар Ҳиндустон гадое хаст, ман ба таърифи ҳукуматдорон калимае нахоҳам гуфт».

Чунин аст саргузашти «Духтари муқаддас», ки Н.Тихонов хикоя кардааст.

Духтари хиндӣ адолатхоҳ шуд,
Аз баду неки ҷаҳон огоҳ шуд.
Чустучу мекард он инсофро,
Осмони софи кӯҳи Қофро.
Олами аз шӯру ғавғо покро,
Рӯҳпарвар, тозаву тар хокро.
Дӯстиро, чеҳраҳои бозро,
Бомдоди рӯзи некоғозро.
Чашми ақли худ ба олам чун кушод,
Аз ҷафобинӣ ба дод омад, ба дод.
Рӯи он мисли гули пажмурда шуд,
Дар даруни сина дил афшурда шуд.
Рӯз аз рӯз об мешуд мисли мум,
Ғам ба ӯ мекард чун оташ хучум.
Чун ба дар мебаст чашми интизор,
Ёд мекард аз суҳанҳои Тағор:¹
«Ҳар қадар занҷир гардад тангтар,
Тоб вақти кашмакаш н-орад дигар».
Худ ба худ мехонд «Банди мотарам»²:
«Оби Ганга³ ошики хокистарам».
Кӯҳи сабр акнун чу вулқон гашта буд,
Чашми дарёи хурушон гашта буд.
Чанд – Бибиро⁴ ба хун огушта дид,
Дар муқобил душманонро кушта дид.
Хост чун боде, ки ояд аз дара,
Дар биёбон паҳн гардад яксара.
Аз дамаш рӯбад хасу хошокро,
Пок созад, пок рӯи хокро.
Духтари хиндӣ адолатхоҳ шуд,
Аз баду неки ҷаҳон огоҳ шуд.
Аз нишастан, сабр қардан ор қард,

Баста дар дил аз қаноат сангро.
Рӯ ниҳод бар Шива¹¹ бо ачзу ниёз,
Бошад он чун уд дар сӯзу гудоз.
Монда духтар дастро болои даст,
Дар ибодатхона чандин мах нишаст.
Халкро машҳур накли тоза шуд,
Чун муқаддас духтаре овоза шуд.
Карда дар бар пусти бабру паланг,
Гоҳ берун шуд ба дашти сабзранг.
Гоҳ мисли соя дар шабҳои тор,
Мулкро мекард он гашту гузор.
Ҷустуҷӯ мекард кути лоямут,
То каме ором созад нафси худ.
Аз тамошо чашм мепушид он,
Чун дили сахро намечушид он.
Лек дуздида дили онро ба худ,
Зиннати Кашмир мафтун менамуд.
Бод меовард аз «Боғи насим»¹²,
Дар саҳаргоҳон димоғашро шамим¹³.
Дастӣ рассоми табиат дилрабо,
Чун арӯс ороста Кашмирро.
Кӯхи барфин – оби ширин дорад он,
Чашмаву рӯди булурун дорад он.
Абр агар аз осмон борон диҳад,
Аз замин гул шаддаи марҷон диҳад.
Осмонаш чун гилеми рангае,
Ё ба мисли лаълии пуртангае.
Пас чӣ сои дилро набандад ҳусни он,
Бо ҳазорон шаъшаа, бе ресмон!
Лаънат он касро, ки созад бо итоб,
Ин латофат, ин зарофатро хароб!
Духтари ҳиндӣ яроқи чанг дид,
Вақти сайру гашт тӯпу танк дид.
Лашкари бегона дар он ҷо шудааст,
Зиннати Кашмир зери по шудааст.
Дуди танк, айроплан, дуди матор,
Халка мезад дар фазои беғубор.
Духтари ҳиндӣ ба хашм омад, ба хашм,

Сулҳҷӯро аз паи табрик шуд.
Духтаре, ки адлро уммед дошт,
Бо қалам дар когаз имзоро гузошт.
Духтари ҳиндӣ адолатхоҳ шуд,
Олам аз таърихи он огоҳ шуд.
Аз Ватан, аз сарзамини модарӣ,
Рафт берун, дид мулки дигаре.
Дид кишварҳои гуногуни даҳр,
Сулҳпарварҳои рӯзафзуни даҳр.
Дар забон, дар ғоя, мазҳаб мухталиф,
Аз паи сулҳанд, аммо ҳамрадиф¹⁷.
Дид як роҳи сафеди сулҳро,
Қалъаву қулфу калиди сулҳро.
Конгресси Вена¹⁸ оғӯшаш намуд,
Сулҳро чун ҳалка бар гӯшаш намуд.
Мисли як уммеди дерин Москва,
Орзуву хоби ширин Москва.
Тақягоҳи сулҳҷӯён Москва,
Иттифоқи дӯстдорон Москва.
Шаҳри бемонанди пуршон Москва.
Чони дунё, чони инсон Москва.
Пойтахти мулки аъзам Москва,
Дар вафову аҳд маҳкам Москва.
Ҳиндудухтарро саодатманд кард,
Меҳмон бинмудаду хурсанд кард.
Духтари ҳиндӣ адолатхоҳ шуд,
Олам аз таърихи он огоҳ шуд.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Тагор – Робиндранат Такур (1861-1941), нависандаи бузурги Ҳинд.
2. «Банди мотарам» - «Суруд дар бораи ватан», асари нависандаи бузурги Ҳинд.
3. Ганга – Ганг, яке аз калонтарин дарёҳои Ҳиндустон, ки обаш муқаддас ҳисоб мешавад ва мурдари сӯхта, хокистарашро ба ин дарё меандозанд.
4. Чанд-Бибӣ – зани ҳинду, ки ба муқобили Акбаршоҳ (1556-1605) ном подшоҳи мусулмони Деҳлӣ қаҳрамонона чангида ҳалок гардидааст.
5. Бахшиш – садақа, чизе, ки ба гадоён дода мешавад.

ЭРАЧ МИРЗО (1874-1926)

Гуфт устод: «Мабар дарс аз ёд!»
Ёд бод он чӣ маро гуфт устод!

Эрач Мирзо

Эрач Мирзо адиби бузурги Эронзамин аст. ӯ дар Табрез соли 1874 чашм ба дунё кушод. Бобоёни ӯ шохони қочорӣ буданд. Вале ҳаргиз аз гузаштагони худ намеболид ва зиндагии факирона дошт. Эрач Мирзо чунон марди фурутан ва хоксоре буд, ки ҳатто шоир будани хешро инкор ҳам мекард. Адиб дар ин бора чунин гуфта: «Ман ҳамеша шоир нестам ва ба навиштани шеър ҳеч гоҳ худро мачбур намекунам. Баръакс хангоме, ки илҳомам меояд, ман ба он итоат мекунам».

Эрач Мирзо соли 1926 дар Техрон вафот кард. Адиб дар сурудани асарҳои хурди лирикӣ дасти тавоно дошт. Достони «Орифнома»-и Эрач пандуахлоқӣ буда, инсонҳоро ба покӣ, поквичдонӣ ва дигар хислатҳои ҳамида ҳидоят мекунад.

Силсилаи шеърҳои «Модарнома»-и Эрач Мирзоро метавон махсус таъкид намуд, ки шӯҳрати ҷаҳонӣ пайдо карда, сазовори мукофоти аввали озмуни байналхалқӣ гардидаанд. «Модарнома»-и адиб ба аксарияти забонҳои дунё тарҷума гардидааст.

Инак баҳри кироати шумо аз силсилаи «Модарнома», «Қадри модар»-ро бо ду шеъри дигар пешкаш менамоем.

ҚАДРИ МОДАР

Писар, рав қадри модар дон, ки доим
Кашад ранчи писар, бечора модар.

Бирав, беш аз падар хоҳаш, ки хоҳад
Туру беш аз падар, бечора модар.

Набинад ҳеч кас захмат ба дунё
Зи модар бештар, бечора модар.

Тамоми ҳосилаш аз умр ин аст,
Ки дорад як писар, бечора модар.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Тамузу дай – тобистону зимистон.
2. Сурфа – атса, сулфа.
3. Маънон байт: то он, ки туро оҳишта-оҳишта захмати беш кашада калон мекунад, аз ин захмат дилу ҷонаш оҳишта-оҳишта адо мегардад.
4. Як рубӣ соат – чоряк соат ё 15 дақиқа.

Пурсиш ва супориш

1. Боз кадом шеъри Эраҷ Мирзоро медонед, ки ба модар бахшида шудааст?
2. Дар шеър чанд маротиба калимаи модар такрор шудааст?
3. Радифу қофияи чаҳор байти аввали шеърро нишон диҳед.
4. Аз ҳарита пойтахти Эрон-Теҳрон ва зодгоҳи Эраҷ Мирзо-Табрезро ёбед.

ИДИ НАВРӮЗ

Иди Наврӯз аввали сол аст,
Рӯзи айшу нишоти атфол¹ аст.

Ҳама он рӯз раҳти нав² пӯшанд,
Чою шарбат ба хушдилий нӯшанд.

Писари хуб рӯзи ид андар
Равад аввал ба хидмати модар.

Даст дар гарданаш кунад чун тавқ,
Сару дасташ бибӯсад аз сари шавқ.

Гӯянд: «Ин иди нав муборак бод,
Сад чуниин Соли Нав бубинӣ шод!».

Баъд ояд ба дастбӯси падар,
Бӯса бахшад падар ба рӯи писар.

ХАЛИЛУЛЛОҶИ
ХАЛИЛӢ
(1913 - 1988)

Ҳама бедор, ту дар хоби гаронӣ,
 то кай?
Ғофил аз сирри тараккии ҷаҳонӣ,
 то кай?

Халилulloҳи Халилӣ

Халилulloҳи Халилӣ яке аз шоирони тавонои асрии XX-и Афғонистон ба шумор меравад. Ӯ ҳамзабони мост. Шоир соли 1913 дар шаҳри Кобул ба дунё омад. Фарҳангу адаб омӯхт ва дар ин ҷода марди фозил гашт. Асарҳои таърихӣ, адабиётшиносии ӯ дар ҳаллу фасли масоили иҷтимоию фарҳангӣ арзиши бузург доранд.

Вале Халилulloҳ асосан бо асарҳои адабиаш шӯҳрату мақоми хоса дорад.

Бояд тазаккур дод, ки Халилulloҳ борҳо ба Тоҷикистон омадааст ва дар ҷашни Абдурахмони Ҷомӣ иштирок намудааст. Халилulloҳ рӯзҳои вопасини рӯзгори худро дур аз Ватан дар ғарибӣ гузаронд. Пас аз он, ки Артиши Шӯравӣ вориди Афғонистон гардид, мардуми зиёд аз аҳли адаб кишварро тарк намуданд. Халилulloҳ низ аввал ба Покистон ва баъд ба Италиё рафт ва даҳ соли охири умри хешро дар он ҷо гузаронид. Адиб бо сад дарду алам дур аз ёру диёр бо ёди Ватан соли 1988 вафот кард.

Адиб дар ғарибӣ бо ёди Ватан мезист, чун булбул дур аз ҷаман менолид, ашки ҳасрат мерехт.

Шоир ба ҷавонони афғон хитоб карда, онҳоро ба ягонагӣ, иттиҳод даъват менамуд. Вале, афсӯс, адиби ватандӯст озодии халку кишварашро наид. Инак, дар ҳамин мавзӯё чанд шеърӣ дардомези адибро, ки онҳо садои қалби шоиранд, барои мутолиаи шумо пешкаш менамоем.

Модар аз гуфтори ман бетоб шуд,
Дар миёни синаи вай об шуд.
Сар зад оҳе аз дили гамдидааш,
Қатраи ашке чакид аз дидааш.
Ашки модар ганчи гавҳархо шавад,
Мард аз он як қатра чун дарё шавад.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Раҳраве, равшандиле – марди бомаърифати мусофире.
2. Тира шуд – ба маънои абрӯи осмонро пӯшонд.
3. Фисурд – саҳт шуд.
4. Фарт – зиёдати, бисёрӣ, шиддат.

Пурсиш ва супориш

1. *Номи шеър ба мазмуни он чӣ муносибат дорад?*
2. *Шумо дар ҳақиқи модар чӣ некӣ кардед?*
3. *Шеърро ифоданок хонед ва мазмунашро нақл кунед.*

ХИТОБ БА АВЛОДИ ВАТАН

Нури чашми Ватан, эй бачаи афғон, афсӯс,
Дили ман доғ шуд аз дасти ту, эй чон, афсӯс.
Чанд гуям, ба ту фарзанди мусулмон, афсӯс,
Ба ту эй унсури афсӯрдаи бачон афсӯс.
Кист ҷуз ту, ки кунад гиря ба вайронии ту,
Овах¹, афсӯс ба ин рӯзи парешонии ту.
Ҳама бедор, ту дар хоби гаронӣ, то кай?
Ғофил аз сирри тараккии ҷаҳонӣ, то кай?
Чашм бар роҳи камоли дигаронӣ, то кай?
Ту ба ин пардаи торик – пинҳонӣ, то кай?
Ҳала² барҳез зи ҷо, ғафлати бечо, то кай?
Хоби нӯшин чӣ қадар, нашъаи саҳбо³ то кай?
Ай писар, чашми Ватан сӯи ту боз аст, ханӯз,
Қавмро ҷониби ту даст дароз аст, ханӯз.
Мамлакатро ба ту сад гуна ниёз аст, ханӯз,
Фурсати хидмати ту дуру дароз аст, ханӯз.
Вақти бозӣ набувад, фурсати кор аст, биё!
Ай писар, кор накардан ба ту ор аст, биё!

Рахна ба осоиши афгон мазан,
Таъна ба оини ниёгон мазан.

Калимаю ибораҳои тоза

1. Оваҳ - задае, ки аз дарду алам ба забон меояд.
2. Ҳала – тез шав, бархез.
3. Нашъаи сахбо – хумори май.
4. Оғия – оянда.
5. Азмату эҷлол – шукӯху ҷалол, бузурги
6. Аъдо – аду, душман..
7. Мунҳариф – раҳгум, гумроҳ.

Пурсиш ва супориш

1. Шоир дар зимни иборати «Авлоди Ватан» киро дар назар дорад?
2. Адиб чӣ орзу дорад?
3. Шоир ҷавонро ба чӣ кор даъват менамояд?
4. Дар байни ду шеъри боло аз кадом ҷиҳат монандӣ дида мешавад?
5. Ватандӯсти қаҳрамони лирикиро шумо дар кадом лаҳза беитар эҳсос кардед?
6. Давраи Аҳмадшоҳию Акбарӣ чӣ хел замон будааст?
7. Дар бораи вазъияти ҳозираи Афғонистон шумо чӣ медонед?

НАВРӯЗИ ОВОРАГОН

Гӯед ба Наврӯз, ки имсол наояд,
Дар кишвари хунинкафакон раҳ накушояд.
Булбул ба чаман нагмаи шодӣ насарояд,
Мотамзадагонро лаби пурҳанда нашояд.
Хун медамад аз хоки шаҳидони Ватан, вой
Ай вой Ватан, вой!

Гулгункафогонро чӣ баҳору чӣ зимистон,
Хунинчигаронро чӣ биёбон, чӣ гулистон.
Дар кишвари оташзада, дар хонаи вайрон,
Кас нест, занад бӯса ба рухсори ятимон.
Кас нест, ки дӯзад ба тани мурда кафан, вой,
Ай вой Ватан, вой!

Ман чуз ту дигар ном наёрам бар лаб,
Ай во Ватанам, во Ватанам, во Ватанам.

Калимаю ибораҳои тоза

1. **Авраг** – тахт, тахти шохӣ.
2. **Кинаварон** – душманон, интикомчӯён, қасосгирон.
3. **Шуъбадабоз** – найрангбоз, хилагар, маккор.

Пурсиш ва супориш

1. *Номи шеър – «Наврӯзи оврагон»-ро шарҳ диҳед.*
2. *Мафҳуми бараҳнапо чӣ маънӣ дорад?*
3. *Чаро шоир дардманд аст? Дарди ӯ аз чист?*

КОРНАМОИИ МАМАРАЧАБ

(фасле аз романи «Вафо»)

Мамарачаб боз чизе гуфтани буд, вале аз роҳрав тӯп-тӯп кадаммонии касе ӯро аз гап боздошт. Ҳар ду ба роҳрав нигоҳ карданд. Ба тарафи заминкан робитачи командири взводи сеюм меомад.

- Хӯш, Костя?

- Барои шумо омадам. Зуд ба назди комвзвод, рафиқ сержант.

- Боз чӣ гап, аз ин ҷо ҳам кучро гундоред-ку намегӯяд?

- Намедонам, ҳамаи командирони отделенияро ҷеғ мезананд.

Сафар сумка ва автоматашро ба гардан овехта аз блиндаж баромад. Аз роҳрав ба Мамарачаб гуфт:

- Ту дар ҳамин ҷо бош, дур нарав.

- Хуб.

Дар блиндажи командири взвод – лейтенанти хурд Харитонов ғайр аз командири отделенияи чорум, дигар ҳама чамъ омада буданд. Сафар аз командири взвод иҷозат гирифта даромад ва аз паҳлӯи командири отделенияи пулемётчиён чорзону нишаст. Комвзвод Харитонов дар пешгоҳи блиндаж, дар болои суфачае, ки дар пешаш аз тахтаи бараш сӣ-чилсантиметрии кӯҳна столча сохта шуда буд, ба кадом як коғаз чашм дӯхта менишаст.

- Хуб, рафиқон! – Ҳама ба тарафи командири взвод Харитонов рӯ гардониданд. – Ман шумоёнро барои бо як фармон хабардор кардан ҷеғ задам. Аз ҳамин шаб сар карда, мавқеи мо боз хавфноктар шуда монд. Немисхо имрӯз субҳ хатти мудофиавии моро аз ду ҷо раҳна кардаанд. Қисмҳои танкӣ ва мотории онҳо ба тарафи мо фишор дода меоянд. Дивизияи мо фармон гирифтааст, ки ба мудофияи марзаи худ ва зада баргардонидани ҳучумҳои душман тайёр бошанд. Имшаб навбати муҳофизаи посбоникунанда ба взводи мо супурда шуд. Отделенияи сержант Одинаев ва Клименко дар ду тарафи гарданаи теппаи дуум, ки дар рӯ ба рӯямон аст, дар посбонӣ меистанд. Ду отделенияи дигар, то фармони махсус, бояд барои ба разведка рафтан ҳозир бошанд. Фаҳмидед?

- Фаҳмидем, рафиқ лейтенанти хурд, - ҳама баробар ҷавоб доданд.

- Мумкин? – пурсид Сафар. Харитонов иҷозат дод. – Ҷойи посбонии отделенияи моро аз харита саҳеҳтар нишон медедед.

шудани Сафар хама аз чояшон чунбида, илочи хеста берун баромаданро мечустанд.

Сафар аз даромад нигоҳ карда, «Эхе, қариб хамаи отделения дар хаминҷо-қу» гӯён, ҷанговаронро ба нишастан таклиф карда худаширо берунтар гирифт. Солдатҳо якта-якта берун баромада, камтар дилхушӣ кардани худро гуфганд. Сафар ҳам ин кори онҳоро маъқул шуморида ба Нозир таҳсин хонд:

- Бале, камаровӣ!

- Гоҳ гамзаю усул, гоҳ худою расул, рафиқ сержант, - ҷавоб дод Нозир.

- Нағз, бисёр нағз кардӣ, камаровӣ. Боз кӣ медонад, ки ин гамзаю усулҳо кай мешуда бошад, - гуфт Сафар ва ба Нозир шарҳи ин суҳанро фаҳмонд.

- Боз пагоҳ-беғоҳ нағораи ҷанг баланд мешудагӣ барин ...

Сафар ин суҳанро гуфту ҷашмаш ба уфуқ афтод. Офтоб сурхчатоб шуда, ба сӯи Ғарб фуру мерафт.

Дар рӯи ҳамон уфуқи оташвор ҳол-ҳол нуктаҳои сиёҳ пайдо мешуданд ва онҳо ба назар торафт калонтар менамуданд. Сафар як дам нафасашро ба дарун кашида, хомӯш монд. Ҷанговароне, ки дар пеши ӯ буданд, мисли вай ба ҳамон сӯ нигоҳ карда монданд.

Диккати онҳоро овози ғавқуллода баланди кадом як кас, ки парвози ҳавопаймоҳои фашистиро ҳабар меод, бурид. Ҳама яроқу аслиҳаҳои дар окопҳо ва майдончаҳо истодаро ба камарҳои траншея ва окопҳо руст карда, худашон ҳам пинҳон шуданд. Дар як дам атрофро хомӯшӣ фаро гирифт. Акнун гургури самолётҳо баландтар шунида мешуд. Ғайр аз ин, аз кимкучо гичир-гичири ҷарҳи вайронаи ароба ва бо қаҳр дашномдихии касе низ ба гӯш мерасид.

Самолётҳои вазнини бомбаандози немисҳо, ки дар зери ҳимояи киркунандагон парвоз мекарданд, бо гулгулаи худ осмонро пур карда, ба болои мавқеи ротаи лейтенант Осмухин расиданд. Ин сафар самолётҳо аз ҳарвақта пастрар ва бо суръати сустрар парвоз мекарданд.

Ҳамин, ки самолётҳои бомбаандоз аз болои мавқеи рота хеле дуртар гузашта рафтанд, яке аз он ду «Мессершмитти» киркунанда, ки гоҳ аз пеш, гоҳ аз қафо парвоз мекарданд, аз роҳи худ баргашта якбора сарозер омада, майдону роҳхоро аз пулемёти худ тирборон кардан гирифт. Самолёт ҷунон ба замин

Сафар, ки вай дар пахлуяш истода буд, даст партофта, сарашро ба синаи ӯ монду бо овози пуралам гуфт:

- Фарзандонам, ҳаққи хуни ин бародари аз дасти Гитлер чавонмаргшудаи худро ҳам фаромӯш накунад.

Мамарачаб ба сари қабр омада, зани дар болои он хобидаро оҳиста бардошт ва ӯро ба пеши аробаи чорчарха, ки ҷанговарон онро рост карда, чизу чораҳои ба ҳар сӯ тити парешон шудаашро ҷо ба ҷо карда буданд, оварда ба он савор кард. Ароба ба таври ҳузновар нолишкунон боз ба роҳ даромад.

Мамарачаб аз паси ароба хеле нигоҳ карда монд. Дар ҷашмони пилкҳояш варамкардаи вай ашк ҷӯшида буд Дандонҳои ӯ асабонӣ гичиррос мезад.

Вақт аз поси шаб гузашта, ситораи парвин ба шимол хамида буд. Аз он теппаи зинамонанд саҳрои пасту баланд каф барин намудор шуда меистод. Аз тарафи рости теппа пайраҳае торафт қачу қилеб шуда, ба гандумзори поён даромада мерафт, аз тарафи чап бошад, камтар замини ҳамвор ва баъд се-чор пастхамиҳое, ки рӯи онҳоро хасу хошоки хушк зер карда буд, ба ҷашм меафтаданд. Хомӯшии шабро ғайр аз садои тупҳое, ки аз дур шунида мешуд ва ба онҳо гӯш одат карда буд, боз чунин чирросзании мӯру малахҳо ва баъзан овози ҷугзе вайрон мекард. Осмонро тез-тез гур-гури ба худ хоси самолётҳои бомбаандози немисӣ фаро мегирифт. Дар ҷануби шарқӣ, дар Шарқ, шарки шимолӣ ва дар Ғарб, ба торикии шаб нигоҳ накарда, уфук сурху сафедча метофт. Ҳануз рӯзона мегуфтанд, ки дар Ғарб тамоми заминҳои гандумзор оташ зада шуданд, дар қафо бошад Қалач, Абганерово ва боз якчанд стансияҳои роҳи оҳан ва маркази шаҳру районҳоро немисҳо бомбаборон кардаанд.

Дар ҳамин вазъият навбати дар қаровулии саҳроӣ истодан ба Мамарачаб ва Стапен Шестак омада буд. Сафар бо ҳамроҳии онҳо ба гарданаи теппа хомӯш хамида баромад. Дар ин ҷо Дадабой ва Аркадий Косенко дар посбонӣ меистоданд.

- Хомӯш, ман! – гуфт Сафар ба Дадабой, ки вай аз ҷои худ чунбида «Кист?» гуфт. – Ҷӣ гап?

- Хотирҷамъӣ, рафик сержант, - пичиррос зада ҷавоб дод Дадабой.

- Ягон чизро пай набурдед?

- Пашша ҳам пар назадааст.

- Хуб, постро ба инҳо супореду худатон аз қафои ман оед.

- Набошад, хамааш ҳам як бало гӯй.

- Не, ин хел ҳам не. Аз хама хубаш қисми пиёдагард. Бесабаб нест, ки ўро модари кӯшунҳо меноманд. Агар дурусттар замин канда, панаҳ шавӣ, Ҷабраил ҳам туро ёфта наметавонад. Душман, ки омад, аз қаъри замин хестагӣ барин, ба ногаҳ ба сараш ҳамла мекунӣ, самолёташ ояд, дарҳол ба чор тараф пахн шуда, зуд аз чашмаш гоиб мешавӣ – гӯён Степан торафт бештар донишмандии худро нишон додан мехост.

- Шабу рӯз пиёдагардиро намегӯй? – пурсид Мамарачаб.

- Бехтар ин, ки ҳамеша пиёда гард. Агар доимо савори автомашина гардию ягон ходиса шуда автомашина аз саф баромада монад, баъд наркоми бекор шудагӣ барин, хеле вақт пиёда гашта наметавонӣ.

- Ин гапат ҳам маъқул, - гуфт Мамарачаб ва пурсид, - Стёпа, синнат чанд?

- Чаро якбора синнамро мепурсӣ?

- Хеле бачаи гапдон будӣ.

- Хотирчамъ бош, дар ин чанг як ману ту не, кӯдаки дар гахвора бударо ҳам гапдон мекунад. Худи ту ба чанд даромадӣ?

- Бистусеи пурра.

- Аз ман як сол хурд будай. Зан дорӣ?

- Не, - гуфт Мамарачаб ва аз ин саволи Степан як дам хаёлаш парешон шуд.

Баъд худи ӯ аз Степан пурсид:

- Ту чӣ?

- Зан надораму маҳбуба дорам. Тӯй ҳам карданӣ будем, лекин ана ин чанги фалокат сар шуда монд.

- Ҳозир ҳам ҳамон маҳбубаат ҳаст? Мактуб менависад?

- Ҳаст, дар Урал, дар заводи тўпсозӣ кор мекунад. 45мм танкзанро ҳамонҳо месозанд. Ана ту гапдониро аз вай шунав. Пулемёти «Максим» барин. Як сар кунад, то ҳамаи лентаи гапро тамои накунад, намемонад... Дирӯз боз хат кардааст.

- Хӯш чӣ менависад?

- Навиштаҳояш аз фармони командири дивизия ҳам зўртар гӯям, хато намекунам, ҷӯра. Албатта дар аввали хат салому табрикҳои куюк... Сонӣ, аз дур истода бӯсидану ба оғӯш кашиданҳои дуру дароз. Баъд аз ҳамаи онҳо ба чароҳат қаламфурпошӣ сар мешавад... Менависад, ки «Чӣ, магар қафо гашта - қафо гашта то Урал омаданӣ ҳастӣ?... Ба ваъдаҳои дар

буданд, мижаҳо ба қавок вазнинӣ кардагӣ барин, пеши чашмони онҳоро мегирифтанд. Вале ҳисси масъулият ва қарзи адои хизмат иродаи солдати онҳоро торафт мустаҳкам нигоҳ медошту ба гафлатмонӣ роҳ намедод. Ҳамин тавр вақти дар пост истодан қариб ба охир мерасид. Шаб аз нисф гузашта, торикии пеш аз дамиши субҳ замину осмонро фаро гирифта буд. Мамарачаб ин вақт мижа назада ба пеш нигоҳ мекард. Степан Шестак оҳиста – «Миша!» гуфту Мамарачабро ҷег зад. Мамарачаб ҳам «ҳа» гӯён рӯяшро нагардонда ҷавоб дод.

- Ту Кировро медонӣ?

- Ҳа, медонам. Ба номи вай дар деҳаи мо колхоз ҳам ҳаст, одами бисёр нотик буд мегӯянд.

- Ман дар кадом як китоб як сухани дар солҳои вазнини ҷанги граждани гуфтаи ӯро хонда будам. Медонӣ чӣ мегӯянд: «Шаб чӣ қадар торик бошад, ситораҳо ҳамон қадар равшан медурахшанд».

Мамарачаб беихтиёр чашм ба осмон дӯхт.

Осмон пур аз ситора буд. Гоҳ паст, гоҳ баланд милт-милт дурахшидани онҳо чунон зебо менамуд, ки кас аз тамошоёшон сер намешуд. Баъд аз ба осмон нигоҳ қардан, Мамарачаб чашмашро аз он ҷо қанда, ба пешаш нигоҳ қарда гуфт:

- Боз дар тамошои ситора шуда, аз пост беҳабар намонам.

Аз нав чашми ӯ ба пеш дӯхта шуд. Дар ин асно аз дур гурриши мотори самолёт торафт наздик шунида мешуд, вале ин гурриш ба болои сари онҳо наомада, боз гоиб гашт. Аз мобайн бист-сӣ дақиқа нагузашта Степан пичиррос зад: «Тсс, аз ҷап нуктаи сиёҳ намуда истодааст» - гуфт.

- Қанӣ? – пурсид Мамарачаб рӯяшро ба ҳамон тараф нигаронида.

- Нағзтар нигоҳ кун, ана, боз гоиб шуд.

- Хомӯш, овозат набарояд! – гуфт Мамарачаб аз нуктаи сиёҳ пай бурда ва боз ба ҳамон сӯ бодикқат чашм дӯхт.

Сиёҳӣ аввал якто, баъд дуто, сето шуд. Мамарачаб автоматро ба тиркушоӣ ҳозир қарда:

- Исто! Кӣ меояд?! – гӯён садо баровард. Баробари овози вай ҳар се нуктаи сиёҳ гоиб шуд. Боз якчанд вақт нагузашта, ҳамон нуктаҳои сиёҳ аз нав пайдо шуданд. Ин сафар сето не, чорто ва панҷто шуданд.

Мамарачаб ба Степан фармуд, ки мушак парронад. Степан

гайри одат чунон бекарор мезад, ки ҳатто гуп-гупи ўро худаш ҳам мешунавид.

Хомӯшии беинтиҳо ва дар торикии ғафс танҳо дар як теппа мондан ваҳмро зиёд мекард. Вале ин вазъият дер давом накард. Ҳамон лаҳзае, ки ду сиёҳии аз тарафи чапи теппа ҳаракаткунанда дар як ҷо истода монд, ба ғуши Мамарачаб садои гучур-гучур гапзанӣ расид. Вай як дам нафасанро ба дарун кашида, ин гапзаниро бодикқат шунидан мехост. Аммо гуп-гупи дили ба ҳаяҷономадаи вай аз назди ғушҳояш ду намешуд ва дар ҳамин ҳолат ҳам ӯ якчанд калима суханро базур шунида гирифт. Мамарачаб баъд аз ҳамин боварии комил ҳосил кард, ки дар рӯ ба рӯи вай албатта одамони ғайр, одамоне, ки бо нияти сиёҳ омадаанд, истодаанд. Аз паси ҳамин мулоҳиза дарҳол дасти Мамарачаб ба граната дароз шуд... Дастон.. ангуштонаш дароз-дарози камғушти вай ҳанӯз банди гранатаро надошта, се-чор тири ҳарранга аз болои сар ва паҳлӯи вай шуввас зада гузаштанд. Мамарачаб синаашро боз ҷафстар ба замин дода сарашро ба девори окоп панаҳ кард.

Ин тирҳои ҳарранга гумони ўро боз бештар тасдиқ карданд. Дандонҳои ӯ ба ҳамдигар хӯрда ғичиррос мезаданд, ғазаб ҳокими тамоми азму ихтиёри вай гардид. Мамарачаб дар ҳамин ҳолат якбора сарашро аз окоп боло бардошта, саҳт ба пеш чашм дӯхту дасти рости граната доштаашро ба ҳаво бардошта, баъд бо тамоми кувва онро ба дур ғурронд. Худи ҳамон сония ба гирду пеш таркиши саҳт садо дода, оҳанпораҳо хуштак кашида ба ҳаво париданд. Баъд аз таркиш Мамарачаб боз ба нишебии теп чашм дӯхт. Дар пеши назари ӯ кунда барин сиёҳӣ ба чор-пан метр поён гелида рафт. Аз ин ӯ ғӯё ғизои рӯҳӣ гирифт. Вай бис ба гранатаи дуҷум даст дароз карда буд, ки дуртар аз нӯги по худӣ вай гранатаи аз пеш партофташуда таркида, аз по то сараш ба ҳоку дуд ҷӯлид. Аммо Мамарачаб ҳеҷ чизро ҳис ва писанд накарда, кифташро ҷунбонда боз гранатаи дуҷумро ҳаво дод. Пас аз таркиши гранатаи дуҷум ба сари вай чунон тир борид, ки ба вай имкони сар бардоштан намедод. Бо вучуди ҳам Мамарачаб бо дасти чапаш тирдон, бо дасти росташ аз гардаи кундоки автоматаш дошта, аз рост ба чап, баъд аз чап ба рост тир кушод. Боз як гранатаи дигар ба паҳлӯи ростӣ ӯ афтада таркиду ба сӯи вай ҳоку кулӯҳи оҳанпораомехтаро оварда зад. Рӯи ростӣ вай, ки ба кундоки автомат ҷафс карда шуда буд,

бешазорҳои дур, аз замини гандумзор, аз роҳи машинагард яке аз акиби дигар аввал нуктаи сиёҳ барин, баъд оҳиста-оҳиста куттӣ барин, сонӣ хонача барин ва дар охир фили хартуми худро рост карда давидагӣ барин, аз мили каме ба ҳаво майлкардашон беист оташ фишонда, чор тарафро бо гулгулаи мотори худ фаро гирифта меомаданд.

Аз байни ҳамин садою гулгулае, ки заминро осмонро фаро гирифта буд, ба гуш садои баланди аз даҳан ба даҳан гузаштаи тупчиёни мо шунида мешуд:

- Нишон фалон, фалон қадар чаптар – ба сӯи танки душман бо снаряди зирехзан оташ!

Баъд аз гулдурросзании тупҳои мо пеши роҳи танкҳои душманро чангу губори дудомези гафс фаро мегирифт. Лаҳзае онҳо аз назар ғойб мешуданду вале боз роҳи худро дигар карда, ба пеш зер карда меомаданд. Боз оташ, боз чангу хоки дудомез ҳаворо пур мекард. Лекин танкҳое, ки дар зирехи худ нишони фашистӣ доштанд, аз пешу қафои ҳамроҳони худ, ки дар ҳар ҷо-ҳар ҷои гандумзор ва роҳҳои машинагард мисли паҳоли оташгирифта месӯхтанд, гузашта, ба пеш мехазиданд. Аз ҳама аввал ин танкҳо ба сӯи тупҳои танкзани ба онҳо амоннадиҳанда мешитобиданд. Ана он танке, ки аз гандумзор ба тарафи роҳ гузашта буд, ба сӯи тупе пеш рафт, ки вай дар канори роҳ, дар миёни ҷуйбори хушк истода оташ мекушояд. Мехоҳад ҳамин ҳозир ўро ба зери тасмачархҳои худ гирифта маҷақ кунад. Бист метр. Понздаҳ метр. Рост, рӯ ба рӯ омад. Ана паҳлуи ҳудаширо ба вай рост гардонд. Ана, ҳозир туп ва расчёти ўро мисли наҳанг ба доми худ хоҳад кашид. Садои туп ва аз паи вай боз як таркиши гушкаркунанда. Ҳалқаи дуди гафс аввал сафедчатоб ва баъд торафт сип-сиёхранг гирифта, танку тупро аз чашм ғойб сохт, вале худи ҳамон дам аз оғӯши он ҳалқаи дуду оташ забона заду пас аз вай танки аз қафо оянда ҳам, аспак барин, дар ҷояш ҷарх зада истода монд.

Овози қадом як чанговаре баланд шуд:

- Бале, офарин! Танки дуҷумро ҳам зад!

Баробари ин овоз, қасе боз фарёд зад:

- Ба муқобили пиёдааскарони душман, оташ!

Боз як садои дигар фармон меод:

- Оташ ба қафои танкҳо, ба сӯи солдатҳои душман, оташ!

Аз паси танкҳои даргирифта, вайроншуда ва танкҳои дар

пахш карда гузашт. Сафар худаширо ба тарафи чапи девори чуқурӣ гирифта, ба вай мисли парвона зич часпид. Тасмачарх қариб ними чуқуриро бо замин ҳамвор карда, бо гурриши зӯр ба тепла баромада рафт.

Сафар чашм кушода чизеро намедид, гӯшҳои вай гуввас мезаданд, сари худро кунда барин вазнин хис мекард. Ними танаш дар зери хок монда, пойҳоиаш аз беҳаракатии хун вичиррос мезад.

Ҷӯро тирандозию оташфишонии тӯпу туфағҳои рафикони ҳамяроқаш, ураи тавоноии ҷанговарони советӣ баргашта ба хуш овард. Вай бо дасташ хоки ба болояш зершударо ба як сӯ кашидани шуда хеле зӯр зад. Ангушту нохунҳоиаш саҳт ба дард омаданд, дармонаш хушк шуда боз сараш ҷарх зада беҳол гашт.

Баъд аз барбод рафтани ҳамлаи сеюми худ, немисҳо маҷбур шуданд, ки баргашта дар хурӯҷгоҳҳоиашон мустаҳкам ҷойгир шуда, гоҳ-гоҳ маҷкеи ротаи Осмухин ва дигар подразделенияҳоро ба зери оташи миномету пулемёт гиранд.

Ҳамин тавр рӯз ба охир расид. Он маҳалле, ки дирӯз ҳамин вақт хомӯш буд ва ягон овози тир намебаромад, акнун ба хатти аз ҳама пештари ҷанг табдил ёфта буд. Ба ҷои ҷир-ҷири мӯру малахҳо аз ҷор тараф садои автоматӣ пулемётҳо баланд мешуд. Тирҳои ҳарранга мисли ситораҳо аз ин сӯ ба он сӯ ва аз он сӯ ба ин сӯ парида, мушакҳои сурху қабуд, зарду сафед ҷор атрофро равшан мекарданд.

Сафар ба девори окопи худ таҷя карда, аз Дадабой воқеаи Аркадий Косенко ва Қурбонро, ки танки зер қардаомадаро нест карда, худашон ҳалок шуданд, мешунавид.

- Танки фашистон ба ҳамин лаб расида (Дадабой бо дасташ ҷои баромади танкҳо нишон меод), яке-якбора ба рост гардонд. Аркадий ва Қурбон ба дасташон граната гирифта, аз поёнтар ба паҳлӯи чапи танк давиданд. Ҳар дуи онҳо ҳу ана ба ҳамон чуқурӣ расида буданд, ки танк фуқашро поён гардонда тӯп ҳоли кард. Инро бинед, ки тир рост ба лаби чуқурӣ расид. Қурбон ҷунбида натавонист. Аркадий бошад, аз чуқурӣ хуну хуншор, рост ба сӯи танк калавида-калавида давиду ба шиками вай граната гурронд, сонӣ худааш ҳам афтид.

- Дар кучо гурониданд?

- Дар ҳамон чуқурӣ. Ба афти бечора нигоҳ кардем, ба мурда ҳеч монанд набуд. Аз майна зада будааст, ҳаромӣ.

- Қурбону Наврӯз ҷӣ?

- Чи тавре, ки тоҷикон меӯянд, умри ин хел касон дароз мешавад.

- Илоҳӣ, - гуфт лейтенант риши расидаашро хорида ва Сафарро таклиф кард: - Биё ба заминканат рабем, чорта гап ҳаст.

Ҳардуюшон дукат шуда ба заминкан даромаданд. Дар ин чо аз ду тараф, аз замин ду суфаи хоб ва дар мобайн як суфачаи чоркунҷаи баланд, ки вазифаи мизро адо мекард, сохта шуда буд. Дар рӯи суфаи хоб борхалтаҳои кӯхнаи солдатӣ, шинел ва сумкаи ҳарбӣ, ки аз як канори болояш қутбнамо дошт, мавҷуд буд. Дар рӯи мизи чоркунҷа, ки аз болояш газета паҳн карда шуда буд ва ҳар чо-ҳар чои ҳошияҳои онро барои махоркакашӣ пора карда гирифта буданд, халтачаи гулдори холӣ меҳобид.

- Чӣ гапҳои нав, Яша? - аз паҳлӯи лейтенант Осмухин нишаста пурсид Сафар.

- Сталинград ро зерӣ даст карданӣ, фашисти лаънатӣ, аллакай шаҳро чор бор саҳт бомбаборон кардааст, - гуфт ӯ бо як алами дарднок.

Сафар хост аҳволи оилаи Осмухино ро пурсад, вале худӣ ӯ дар ин бора гап сар кард.

- Занам менависад, ки «маслиҳат деҳ, чӣ кор кунам, духтарамонро ба назди онааш ба Ерзовка фиристонам ё не?»

- Ерзовкааш дар кучо?

- Аз Сталинград чил километр дуртар. Деҳаи зоидашудаи худам. Модарам ҳам дар ҳамон чо. Намедонам чӣ нависам? Аз афти кор, ман туро ба хонаи худ ба меҳмонӣ набурда, худӣ чанг поятро ба он чо мерасонад, додар.

- Ҳоло Сталинград кучою немис кучо, рафиқ лейтенант.

- Албатта, то ба он чо расидан бинии фрисро чандин бор ба замин месовему лекин... - лейтенант дигар гап назада хомӯш монд.

- Рафиқ лейтенант, эҳтимол таклифи ман ба Шумо маъқул наояд, лекин гуфта мондан айб надорад, - гуён Сафар ба чавоби Осмухин мунтазир истод.

- Марҳамат, гап зан, агар таклиф маъқул бошад, чаро розӣ нашоам.

- Хонаю чойи моро худӣ Шумо дидед, бо одамони мо дар пеши як дастурхон нишастед, хамаи онҳо Шуморо мисли додари худ қабул карданд, Шумо ҳам аз онҳо миннатдор шудед. Агар ҳақиқатан ба оилаи Шумо дар Сталинград истодан хатарнок бошад, ҳардуюмон - Шумо ба занатон, ман - ба деҳаамон мактуб

Вай як саҳифа когазро аз сумкааш гирифта ба паси миз нишасту ба навиштан сар кард.

«Салом, ҳамшаҳрӣ ва дӯстам Мамараҷаб! Ташаккур ба ту. Гумон мекунам, акнун ту хуб фаҳмидӣ, ки мо барои чӣ мечангему ба муҳофизати чӣ ба даст яроқ гирифтаем. Инро ту дар аснои иҷрои супориши ҷангӣ – посбонии шабона бо амалиёти шуҷоатмандонаи худ исбот намудӣ. Командири рота лейтенант Осмухин туро ба мукофоти ҳукумати пешниҳод кард. Муборакбодии маро қабул фармо, рафиқ ва дӯсти ҳамяроқам!

Мо тамоми рӯз бар зидди фашистон ҷангидем ва чандин ҳамлаҳои ӯро зада баргардонидем. Ҳозир шаби торик. Саҳарӣ боз ба ҷанг. Хулоса, тирҳо дар тирдону ангушти шаҳодатамон дар куланги яроқ. Хомушии чандинрӯза, ки қариб ҳамаро дилгир карда буд, ба охир расид. Акнун боз навбати аз душмани ҳаромӣ саҳт қасос гирифтани омад.

Ба мо аз саломатии худ навис. Ҳама туро салом мегуянд. Зудтар сихат шудани ту орзуи ҳамаи мо.

Дӯсти ту, Сафар».

Пурсиш ва супориш

1. Дар бораи Фотеҳ Ниёзӣ илова ба он чизе, ки дар китоб дода шудааст, боз чӣ медонед? Оё қиссаи «Димаи диловар»-ро хондаед?
2. Мазмуни «Корнамои Мамараҷаб»-ро нақл кунед.
3. Аз қисса кадом лаҳзаҳо ба шумо беиштар маъқул шуданд ва чаро?
4. Андешаатонро дар бораи марги писарбачаи 10-сола баён кунед.
5. Мамараҷаб чӣ корнамоӣ нишон дод?
6. Нозирӣ Камаровӣ кадом суруди халқиро хонд? Магар дар рӯзҳои ҷанг суруд хондан кори нағз аст?
7. Аввал пойтахти Тоҷикистон Сталинобод буд ва баъд номаш ба Душанбе иваз шуд. Ин тағйирот дар кадом сол ба амал омад?
8. Дар ҳамин қисмат дӯстии байни халқҳои рус, тоҷик, украин инъикос ёфтааст. Ҳамин дӯстиро адиб дар симои кадом нақшҳо ифода кардааст?
9. Дӯст ва ҳамшаҳрии Мамараҷаб кӣ буд? Ӯ чӣ унвони ҳарбӣ дошт?
10. Ба андешаи шумо Мамараҷабу дӯстонаш ба чӣ мақсад мечангиданд? Андешаатонро хаттӣ нависед.

пойтахтам меҳнат кардам, сахм гузоштам.

Фарзандони азизам, шумо ҳам нағз хонеду меҳнат кунед. Танҳо бо меҳнати ҳалол шахс обрӯ ва мақому манзалат меёбад. Дигар, пирон, калонсолонро эҳтиром намоед, то ки оянда ба кадри шумо низ бирасанд».

Устод Мирсаид Миршакар соли 1993 дар шаҳри Душанбе вафот кард, аммо асарҳои эҷодкардааш номи ӯро зиндаю ҷовид нигоҳ хоҳанд дошт. Ҳоло ду пораро аз дostonҳои «Панчи ноором» ва «Ленин дар Помир» барояшон пешкаш хоҳем кард.

ПАНЧИ НООРОМ

(огози дoston)

Духтарони Дарвоз

Мевазад боди тозаву форам,
Барги гулҳо ба чунбишанд аз он.
Мешавад паҳн дар фазо ҳар дам,
Ин суруди қадими кӯхистон:

«Рӯзу шаб рӯди Панчи ноором,
Мезанад доду мезанад фарёд.
Меравад худсарона,

лекин ром

Ҳеч касро намешавад.
Ҳайҳот!

Кӯҳи хоро, нигар, ки уштурвор
Бар сари ганҷҳо намуда хоб.
Ҳеч гоҳе намешавад бедор,
ӯ зи фарёди Панчи заррин-об...»!

Ману сарҳадҷии диловари халқ,
Лаб-лаби Панҷ бо суруди баҳор
Роҳ рафтему Офтоб аз Шарқ,
Гашт рахшанда бар сари кӯҳсор.
Бар сари кӯҳ ситода машғал-сон,
Дехаҳоро намуд рахшанда.
Гӯиё, ки ба ҷониби моён
Менамояд табассуму ханда.

Пас, камаш се бор аз мо бештар
Ошно вай бо тариқи зиндагӣ.
Шаҳрдида, зиндагониро зи мо,
Хубтар, бисёртар дониста буд.
Ҳар чиро, ки мешунид ӯ аз падар,
Омада бар мо ҳикоят менамуд.

Раҳгузархою мусофирҳои раҳ
Паҳн мекарданд ҳар гуна хабар.
Мардуми деҳ-марду зан, пиру чавон
Гуш медоданд бар ҳар раҳгузар.
Он яке мегуфт:
«Гӯё дар ҷаҳон,
Қуввае нав – «Болшевой» пайдо
шудааст».⁴

Дигаре мегуфт:
«Оре, Болшевой» -
Одам асту номи вай Ленин⁵ будаст.
ӯ худаш рус асту меҳонад диҳад
Подшоҳи русро, инак, ҷазо:
Дасти ӯро баста тахташ бишканад.
Бо замин яксон намояд тоҷро.
Дар Петербурге, ки ҳар майдони ӯ
Аз диёри мо васею паҳнтар,
Дар Петербурге, ки ҳар як хонааш
Мебарад, гуянд, то сесад нафар,
Давлати шоҳ аст дар зери хатар!...»

«... Бесабаб не ин хабарҳо! «Болшевой»
Зидди шоҳи рус исён кардааст!»
Омад он соат, - бигуфто дигаре: -
«Давлати пурзӯри шаҳ ёбад шикаст!»

Қозии қишлоқи мо ногаҳ шабе
Мезанад фарёд, ки:
“Эй аҳли дин!
Хоб дидам, «Болшевой» бо лашкараш
Ҳамла овардаст бар Шугнонзамин.

Алғараз, дар хобу дар бедориаш
Халқ машғули сиёсат гашта буд.

«Болшевой»-ро ёвару ёрирасон
Қисматашро муҳри қозӣ ҳал намуд:
Зинда гӯронанд он бечораро.
Бойҳою пирҳо⁸ розӣ шуданд
Бар чунин як ҳукми он гурги дупо.

Даҳшатовар буд чунин соат, вале
Қард вай бедор мардумро зи хоб.
Бар саволи хеш дар он тирарӯз
Ёфт мардум пурраву равшан ҷавоб.
Дид бо ҷашми тари худ ҳар яке,
Ки дар он соат барои «Болшевой»
Қамбағалҳо ашки худ мерехтанд,
Лек хандиданд пиру миру бой.
Маънии бисёрии «Ленин», «Болшевой»
Ғашт равшан дар дили бечорагон,
Ҳар кӣ шуд бедор, ёру хешро
Мекунад бедор аз хоби гарон.
Рафт он фурсат, ки бо завқи қалон
Гӯш медедем бар афсонаҳо,
Баҳри мо Даврон ҳикоят менамуд.

Инчунин пурвахму мудҳиш қиссаҳо
Гӯш медедему мепиндоштем:
Баҷча мо не. Ҳар яке марди қалон,
Ақли мо ҳам, гӯиё, ки мефузуд.
Маънии шодию ғам ҳам шуд аён...

ҚАМБАҒАЛ

Мӯйсафеде буд дар қишлоқи мо,
Синну солаш бештар аз шаст буд.
Рӯзу шаб дар хонаи боёни дех
Нимсеру гушна меҳнат менамуд.
Номи ӯ аслан Атобек будааст.
Қозие, ки вай ба ӯ мекард қор
«Бек» лозим нест, бар ту бас «Ато»!
Гуфта номашро намудааст ихтисор.
Ғашт воқиф чун аз ин қирдори вай,
Завқ қарда мирҳазори он диёр,

6. Чаро қозӣ аз омадани «Болишевой» ва Ленин дар турсу ҳарос буд?
7. Чӣ хел муҳри қозӣ он ҷавонро зинда дар гӯр кард?
8. Пирҳои мулк чӣ сирру асрор доитанд ва чӣ хел сиррашон ошкор шуд?
9. Ба чӣ мақсад номи Атобекро ихтисор карданд?
10. Боз Атобек чӣ ном дошт ва чаро ин номро аз падар мерос гирифтааст?
11. Муносибати адиб бо халқи рус чӣ хел нишон дода шудааст?
12. Имрӯз муносибати мо ба халқҳои Руссия чӣ хел аст? Ба халқ тоҷик чӣ гуна ёри мерасонад?

дар хамин фасли тиллоранг халки тоҷик парчами истиклолро баланд афрохт, истиклолият ба даст овард. Дар диёри тоҷикон субҳи шодӣ дамид. Аз ин пайки шодӣ ман дар курта намегунчидам.

Роҳбарияти Тоҷикистони сохибистиклол нас аз ин барои эҷоди «Суруди миллӣ» озмун эълон кард. Ман ҳам миён бастам. Пеш аз иншои он, бори дигар таърихи гузаштаю имрӯзаи халки азизамро омӯхтам. Панди бузургони миллатам: «Гуфтори нек, рафтори нек, кирдори нек»-ро барои хеш раҳнамо сохтам. Ҳамин тавр, калам ба даст гирифтаму «Суруди миллӣ»-ро эҷод кардам. Ҳар як калима ва ҳар як мисраи шеъраро садҳо бор тағйир додам. ислоҳ намудам. Ниҳоят «Суруди миллӣ» болои коғаз омад. Аммо азизонам, ман ҳаргиз бовар надоштам, ки дар байни ин қадар адибони тавонои миллат суруди ман дастболо мешаваду он «Суруди миллӣ»-и халқи бузургворам мегардад. Оре, мурғи Ҳумо гӯё болои сарам парвоз карду бахт ба рӯям хандид ва ман ба мурод расидам.

Шогирдони азиз, ба кадом нияту орзу иншо намудани «Суруди миллӣ»-амро баъдтар дар як рӯбоям ин тавр ба калам додам:

*Эй халқи азизи ман, саломат бошӣ,
Парвардаи номусу шарофат бошӣ.
Аз ҷон гуфтам «Суруди миллӣ»-и туро,
То ҷӯр ба ҳам бошиву Миллат бошӣ!»*

Дар домани кӯҳҳои сарбафалак, дар соҳили дарёи пуртуғёни Зарафшон деҳаи хушманзараи Дардар воқеъ гардидааст, ки бачагии шоири халқии Тоҷикистон Гулназар он ҷо гузаштааст. Вай ошики зебоҳои зодгоҳаш буд ва шеърҳои аввалинашро низ дар васфи деҳи зебоаш сурудааст. Донист, ки ба ҷуз меҳри деҳаи Дардар, меҳри бепоёне низ хаст, ки он ба Ватани азиз тааллуқ дорад. Шеърҳои шогирдонааш ва баъдтар сурудҳои баркамолаш, ки дар маҷмӯаҳои «Расми сарбозӣ», «Нардбон», «Дастархон», «Лангар», «Пайи дарё», «Фасли оғоз» ва даҳҳо номгӯи дигар ба таъб расидаанд, аз меҳри Ватан ва модар саршоранд. Инсонхоро ба покӣ, меҳнатдӯстӣ, ҳештаншиносӣ ва ифтихори миллӣ ҳидоят мекунанд.

Ҳамин меҳру муҳаббат сабаб гардид, ки Гулназар Келдӣ дар озмун дастболо бигардад. Оре, имрӯз «Суруди миллӣ»-и

Ғанимат бошад ин дунё ба онҳо,
Ҳам онҳоянд дар дунё ғанимат...

ТИРАМОҲ

Моҳ дар фонуси абри симгун
Хира месузад ба токи осмон,
Барги тиллоранг мерезад кунун
Бар сари мо ҳамчу сели ахтарон.
Айни ҷӯши навҷавонию умед
Ёди пирӣ мерасад моро ба сар.
Оҳ мехезад ба токи осмон,
Мефитад андешаи дунё ба сар:
«Навҷавонӣ меравад чун навбахор,
Барги сабзи мо шавад рӯзе хазон,
Мо намеафтем лек аз шохсор
Зери пой одаму ноодамон!»
Мевазад боди хазону рӯи ту
Чун баҳори гулбасар гул мекунад,
Дил миёни тирамоҳу навбахор
Хешро чун турнаҳо гум мекунад.
Бӯсаи гарму ҳаёи духтарӣ,
Мастии чашмону дилҳои ҷавон..
Хайр, эй боди хазони даргузар!
Мархабо, эй навбахори ҷовидон!

«Чабрдида» ва қиссаю ҳикояҳои фантастикӣ: «Чуръати доктор Мансур», «Занбури айнақдор», «Аҷоиботи Нодар», «Сунбула», ки ин жанр дар адабиёти тоҷик падидаи нав аст, иншо кардам. Дар тӯли ин солҳо шеърҳои зиёдаи ман, манзумаю дostonҳоям нашр шуданд.

Нависандагӣ кори масъулиятнок ва пурмашаққат аст. Барои иншои китоб бисёр доништан ва заҳмат кашидан лозим. Аз асари бадеӣ хонанда бояд ҳам лаззат бараду ҳам дарс омӯзад, ба саволҳои бисёре, ки дар майнааш пайдо мешавад, ҷавоб гирад. Аз ин ру, ман ҳар боре, ки қалам ба даст мегирам, худро аз нав шогирд ҳис мекунам».

Абдумалик Баҳорӣ соли 2010 вафот кардааст. Чун муште аз хирвор, бароятон пораеро аз қиссаи «Ду моҳи пурмағал» пешкаш менамоем.

ҚИССАИ АЛИҚОНУ АЗИЗ

(порчае аз повести «Ду моҳи пурмағал»)

Дарё меғуфтааст, ки оббозҳо аз онӣ худам, онҳоро қай хоҳам, фуру мебарам. Лекин ман бояд аввал он шиноваронро дам кашам, ки дер-дер ва боэҳтиёт ба оғушам медароянд. Бинобар ҳамин, алалхусус бачаҳо ба дарё наздик нашаванд, ки қони қавони худро барбод медиҳанд. Фочиаҳое, ки ҳар сол тобистон аз Сумичак сар карда то Ёва рӯй медиҳанд, магар дарси ибрат нестанд? Ба дарё шак овардану ҳазл кардан қамоли нодонист. Охир онро беасос рӯди Сир наномидаанд.!

Мо бо ҳамин мазмун аз падару модарамон бисёр панду насиҳат мешунидем. Вале ҳамин, ки имконият пайдо шуд, қойи бозии мо боз лаби дарё буд. Баъзан ба он чо баъди дарс рост аз мактаб мерафтем. Сонӣ ба ҳавлӣ дер бармегаштему консултатсия, кружок, ё ҷамъомади пионериро баҳона мекардем. Бо вучуди ин рӯю гардани аз таъсири обу Офтоб мис барин дурахшон ва тафсидаи мо гувоҳи ҳол буд. Падару модарон боз мағал мебардоштанд, танбеҳ медоданд ва таҳдиди онҳо ниҳоятш ба насиҳатҳои обшуста анҷом меёфт.

Аслашро ғӯед, онҳо аз ману Азиз беҳуда ин қадар ҳавотир мешаванд. Охир ҳуди мо ҳам ақлу фаросат дорем, кӯдак нестем. Имсол синфи панҷумро тамом мекунем. Наход, мо дидаю

Аммаам маро ҳам фавкуллода дӯст медоштанд. Ҷар чиз бихаранд, дуто мехариданду якеро ба писарашон Азиз ва дигареро ба ман меоданд. Ин, албатта, бебабаб набуд.

Падари Азиз Усто-Неъмат рангуборчӣ дар байни мардум нуфузи калон дошт. Кори ягон бофандаи шаҳр бе ӯ буд намешуд. Ресмон, абрешим ва ҳатто карбосу шоҳивори тайёри бофта дар устохонаи ӯ ба худ ранги дилхоҳ мегирифтанд. Танакори бекасабу атлас низ дар ҳамин ҷо абрбандӣ ва рангубор карда мешуданд. Ба Усто-Неъмат ёрдамчиёни бисёре хизмат мекарданд, ки онҳоро халифаҳо меномиданд. Яке аз ҳамин гуна халифаҳо Абдуфаттоҳи боғбон буд. Вай бо духтари қадраси худ Салима ҳамчун комилхукуқи ин хонадони калон зиндагӣ мекард.

Усто-Неъмат аз пушти касбу хунари нодираш бадавлат шуда буд. Яке дар маркази шаҳру дигаре берун аз он – дар соҳили дарё ду ҳавлии кори калон дошт. Бо аҳли оила ва пешхизматҳо ӯ зимистон дар ҳавлии шаҳру тобистон дар ҳавлии соҳили дарё зиндагӣ мекард. Ҳавлии тобистонро «Майдон» мегуфтанд, зеро он асосан аз боғу майдони калон иборат буд. Фақат се-чор хонаю айвони кошинкорӣ ба назар мерасид, ки онҳоро дар ҷои баланду барҳавои Майдон андохта буданд. Боғро дарахтони зардолу, себ, ноку шафтолу, гелос, олуболу бо дом ишғол мекарданд. Дастӣ ростро ҳавозаҳои токи ангури кадухусайнӣ, тағобӣ, тоифӣ ва зогак оро меоданд. Дар қисми поёни нисбатан камдарахти Майдон анорзор, анҷирзор, қитъаҳои кишти сабзӣ картошка, пиёзу помидор ҷой гирифта буданд. Умуман дар ин ҳавлӣ меваю сабзавот фаровон буду ба кавли модарам, маймун намехӯрд. Зардолуҳои моҳтобии заб-зард, себҳои сурхи пешпазак, шафтолуҳои хил-хилрасидаи пӯшташ нарм болои алафу даруни ҷуякҳо рехта мехобиданд. Бодирингу хандалакро бошад, худамон ба полиз даромада аз палакхояшон канда мегирифтём. Аз дур дарё, қазираҳои каб-кабуд, қуллаҳои баланди кӯҳи Мевағул намуда меистоданд.

Мо аксар вақт дар болои суфае, ки зерӣ сияхбеди калон, дар паҳлуи ҳавзи пуроб сохта шуда буд, бозӣ карда менишастем.

Усто-Неъмат марди басо саховатманду дасткушод буд. Дар ҳавлиҳои ободу озодаи ӯ қариб ҳар шаб бо ҳар баҳона мехмонҳо ҷамъ меомаданд. Дар оташдонҳои қатор хӯрок мепухтанд, рӯи дастархонро ҳамеша меваю сабзавоти рангоранг оро меод. Баъзан рӯзона занҳои бисёр гун шуда, маросими мушқилкушо

соату оинаҳои мусикадори фарангӣ дар хавлии Усто-Неъмат пайдо шуда бошанд. Мо таппончаҳои мепаррондем, ки олтингӯгирди тираш ҳам қарсас қарда садо ва ҳам шарораву дуд мебаровард. Диафилмҳои доштем, ки лентаашро тофта, манзараҳои ачибу ғариби оламо дидан мумкин буд. Қарнайча, нағора ва ғармошқҳои даҳанакии менавохтем, ки мисли онҳоро дигар бачаҳо дар ҳоби шабашон ҳам намедиданд.

Ман баъзан то як ҳафтаю даҳ рӯз дар хавлии аммаам мегаштам. Аз ҳамин сабаб, бисёр вақт ғали байни падару модарам мегурехт.

- Қои бегона не-ку, - мегуфтанд падарам. – Мон, бо Азиз ҳамроҳ гаштан ғирад.

- Мардум чӣ мегӯянд? – эътироз мекард модарам. – Ҳар як бача бояд дар пеши чашми падару модари ҳудаш бошад. Алиҷони мо ятиму бепаноҳ не, ки дар ба дари мардум ғардад.

Аз мактаб, ки баргаштем, аммаам моро шинонда, аввал ишкамамонро сер мекарданд. Баъд яктогӣ сабатҷаи рангаи дастадор меоданду мефармуданд, ки рафта ба он зардолу ё себ чида оем. Аз қафои поҳсадевори паст хур-хур шамоли дарё мевазид, ғалогулаи бачаҳои оббозикунанда ба ғуш расида меистод. Аз дур мӯрии стансия ба қазира оббарорӣ ба назар менамуд, ки ҳалқа-ҳалқа дудаҳо ба фазои қушод сар меод. Дили мо ба дарё кашол буду ноилоч сабр мекардем, ҳудро ба мевачинӣ андармон месохтем. Пайт мепойдем, ки қай имқонияти хато қардани чашми аммаам пайдо мешаваду мо ҳам давида рафта, ҳудро ба об меандозем.

ДАРДИ ШИКАМ

Овоза шуд, ки идораи савдои шаҳр «қанди бисёре қӯҳна шуд», гуфта, акт қардааст, ба чуқуриҳои Чармгарӣ қанд фурғон аз он оварда рехта, аз болояшон дору пошида ғур қардааст. Ману Азиз баъди дарс рост ба пеши қалъаи қӯҳна – ба Чармгарӣ рафтем. Бинем, аллақай қанд бача бо тешаю қаланд чуқурро қушода, қулӯла-қулӯла қанди хоқолуди баҳамчаспидаро ғирифта истодаанд. Мо ҳам қобуқӣ қарда, ҳудро ба қандақ ҳаво додему аз зери ҳасу хошқ тарбуз барин як қулӯлаи қалони қанди қоғаздорро баровардем. Ҳамин вақт аз қим-қучо қилисаю духтурҳои қилъатпӯш пайдо шуда, ҳама қандқовонро пеш

қанди пӯсидаи дорузада хӯранд... Ман рафта Усто-Неъматро хабар диҳам, ки Азизро зуд ба духтур баранд.

- Ман ҳам аз ин қанд хӯрдагӣ, - гуфтам ман.

Ҳамин вақт Азиз ба ҳуш омада, ногаҳон овоз баровард:

- Об!

Духтарон ба ӯ бо кафи даст об хӯронданд. Яке аз онҳо аз печи остинаш ду дона курут гирифта ба мо дод, ки маккем. Курути шӯру турш моро андак ба худ овард. Духтарон хотирчамъ шудаю лингаҳои алафро ба сар монда, рафтанд.

Ҳамон шуду аз қанд дилам тамоман монд. Агар харбузаю тарбуз, ё меваҳои боғ бошанд, ман акнун ҳатто ба шоколади зарҳалпеч даст дароз намекунам.

Фаҳмоист, ки мо ҳамон рӯз ҳам муддаои табъ оббозӣ кардем. Оби дарёча чунон каб-кабуд, соф ва ширгарм буд, ки одам якду гӯтта занад, дигар баромадан намехост.

Пурсиш ва супориш

- 1. Порчаро хонед ва гӯед, ки дуруст номгузори шудааст? Мувофиқи мазмуни он ба ин порча боз чӣ хел ном гузоштан лозим аст?*
- 2. Оббоз ё шиновар шудан чӣ шоистагӣ дорад?*
- 3. Дарёи Сир дар кадом вилояти ҷумҳурии ҷорист? Вай аз қучо сарчашма мегирад ва ба кадом ҷой мерезад? Аз харита онро нишон диҳед.*
- 4. Оё мақоли халқии: «Эрка балои ҷон» дар ин ҳикоя ба маврид оварда шудааст?*
- 5. Рафтори Алиҷон ва Азизро чӣ хел баҳо медиҳед?*
- 6. Зарбулмасали «Нафси бад балои ҷон» ба ҳикояи «Дарди шикам» чӣ муносибат дорад?*
- 7. Шумо амали Азизро дар бораи истеъмол кардани конфетҳои ифлосу бӯйнок маъқул мешуморед?*
- 8. Тозагӣ озодагӣ барои саломатии инсон чӣ суд дорад?*
- 9. Аз мазмуну муҳтавои қисса шумо чӣ панд гирифтаед?*

Таҳсили ман дар Омӯзишгоҳи педагогии Кулоб ва Институти педагогии Душанбе чараён ёфтааст.

Вале тақдирӣ эҷодии ман ба маҷрои ҳақиқӣ ва асосии худ он вақт қорӣ гардид, ки маро дар соли 1950 дар органи Иттифоки нависандагони Тоҷикистон журнали «Шарқи сурх» ба хизмат қабул карданд ва ман дар муҳити мубораки шоирону нависандагони номвар, дар мактаби М.Турсунзода, Ҷ.И.ромӣ, Раҳим Ҷалил, М.Миршакар, А.Деҳотӣ, Б.Раҳимзода ва дигароғ ҳамчун шоир ва адиб сабақ омӯхта, нашъунамо кардам».

Ҳамин тавр, Гаффор Мирзо умри пурбаракат дид. ӯ моҳи августи соли 2006 дар шаҳри Душанбе вафот намуд. Вале умри ҳешро ройгон нагузаронид. Барои наслҳои оянда асарҳои пураарзише мерос гузошт. Махсусан барои бачаҳо асарҳои хубу шавқовар офарид. Достонҳои «Тоҷи давлат», «Асрор» маҷмуаи шеърҳои «Рӯи сурх», «Марди майдон», «366 паҳлӯ», «Нору нур» ва ғайраҳои хонандагон хеле хуш пазируфтанд.

Инак, шогирдони азиз, бароятон шеърӣ «Дӯст», оғози достони «Тоҷи давлат» ва «Дар сари гаҳвора»-и Гаффор Мирзоро пешкаш менамоем.

ДҶСТ

Кист он бе аниси танҳо, кист?
Зинда бе дӯст ҳеч натвон зист.
Ҳар киро ёру дӯст бисёр аст,
Ҳар кадомаш муносиб ёр аст.
Ҳар якеро чу гавҳари чашмон,
Ҳамчу лаҳти чигар, чу риштаи чон.
Ҳоси он зеби он мақоме ҳаст,
Иззату ному эҳтироме ҳаст.
Лек дар он миён назарногир,
Дӯсте ҳаст хоксору фақир.
Саҳлу боқадр ончунон аст он,
Обу нон гӯӣ, обу нон аст он.
Дар бари туст, ту аз он серӣ,
Гаҳ варо дар назар намегирӣ.
Лек аз он чудо шавӣ нафасе,
Ҷои дигар равӣ, ягона касе,

Факат аз туст гӯё
 чашми сери мо, чароги мо.
Ту ҳар соле ҷавон гардида
 аз сар кор сар кардӣ,
Ҳазорон бор аз болои
 ин кишвар гузар кардӣ.
Вале, эй чони ширин,
 аз ҳисоби ифтихори худ
Чӣ кардӣ, садяки ин хокро
 андак дигар кардӣ.
Заминеро, ки буд зинда,
 мусаввар карда мерафтӣ,
Ба сар ин хизмататро монда
 афсар карда мерафтӣ,
Вале пайваста аз руи
 заминҳое, ки мемуранд,
Парида мегузаштӣ,
 Боз бадтар карда мерафтӣ.
Замини зинда кам мешуд,
 Набуд инро давое ҳеч,
Паи хизмат қариб омад
 наёбӣ ҷову пое ҳеч.
Агар се-чор соли дигар
 Октябр ақиб мемонд,
Баҳоро, метавонистӣ,
 ба ин кишвар наоӣ ҳеч.
Макун қаҳру ғазаб,
 густохии ман санги ноҳақ нест.
Ба эъҷозу ба зебоии ту,
 ҷонам, ягон шак нест.
Вале бо ман саёҳат кун
 замини Тоҷикистонро,
Бубин, ки дасти эъҷозу
 руҳи зебот мутлак нест.
Биё, бин духтаронеро,
 ки аз ту хубтар ҳастанд,

Пурсиш ва супориш

1. Чаро Гаффор Мирзо бисёр шеъру дostonҳои хеиро ба бачагон бахшидааст?
2. Дар шеъри «Дӯст» шоир дӯстонро ба чӣ шабех намудааст?
3. Дӯсти хоксору фақир чӣ хел дӯст аст?
4. Чаро дӯстро шоир «чу обу нон аст он» мегӯяд?
5. Шоир баҳорро чаро «арӯси бениёз», «гарданфароз», «магруру одамношинос» мегӯяд?
6. Суханҳое, ки шоир дар ҳақиқи баҳор мегӯяд, ба андешаи шумо дурустанд?
7. Меҳру муҳаббати адиб нисбати Тоҷикистон дар кадом лаҳзаҳо ва чӣ хел баён шудааст?
8. Андешаатонро дар бораи зебоиҳои Баҳору Наврӯз нақл кунед.
9. Наврӯзи Аҷам дар деҳи шумо, шаҳри шумо чӣ хел мегузарад? Дар ҳамин бора лавҳае нависед, ки дар он калимаҳои баҳор, Наврӯз, сабзаю себарга, гулу лола истифода шуда бошанд.
10. Аз шеъри «Дар сари гаҳвора» кадом мисраъҳо ба тавсифи кӯдаки навзод бахшида шудаанд?
11. Чаро модар тавба мекунад? Аз Худо чӣ умед дорад?
12. Шеърро аз ёд кунед.

Саъдуддини Варовонӣ.....	89
Аҳмади Ҷомӣ.....	96
Ағтори Нишопурӣ.....	99
Саъдии Шерозӣ.....	110
Камолиддин Биноӣ.....	137
Бадриддин Ҳилолӣ.....	154
Абулфазли Майбадӣ.....	163

АДАБИЁТИ САДАИ ХХ

Садриддин Айнӣ.....	166
Порае аз «Ёддоштҳо».....	167
“Қаҳрамони халқи тоҷик – Темурмалик».....	179
Қалъаи обӣ ва киштии сарлушида.....	179
Тайёрии ҳарбии чанговарон.....	181
Ҳучуми чингизиён ба Хучанд ва чанг дар болои шаҳр, «фил» ва «тилисм».....	182
Ишғол карда шудани Хучанд, роли савдогарон дар ишғоли чингизиён, қатли ом.....	188
Сафари обӣ, домбурӣ.....	193
Чанг дар биёбон ва тири бепайкон.....	196
Танҳоғардӣ, фочиаи Хоразм, Турконхотун дар шаҳри Кат, Интиқом.....	201
Сӯҳбат бо султон Муҳаммад ва Ҷалололиддин.....	205
Иштиёқи ёру диёр, зиндагонии ҷазира.....	208
Ҷиғатойхон, сафар аз ҷазира, интиқомгирӣ дар вақти	

Мирсаид Миршакар	272
Порчаҳо аз оғози дostonҳои «Панчи ноором» ва «Ленин дар Помир».....	273
Гулназар Келдӣ	280
Суруди миллӣ, рубоиёт ва дубайтиҳо.....	281
Абдумалик Баҳорӣ	286
Қиссаи Алиҷону Азиз (порча аз қиссаи «Ду моҳи пурмағал»).....	287
Ғаффор Мирзо	294
Дӯст.....	295
Пораҳо аз дostonи «Тоҷи давлат».....	296
Дар сари гахвора.....	298